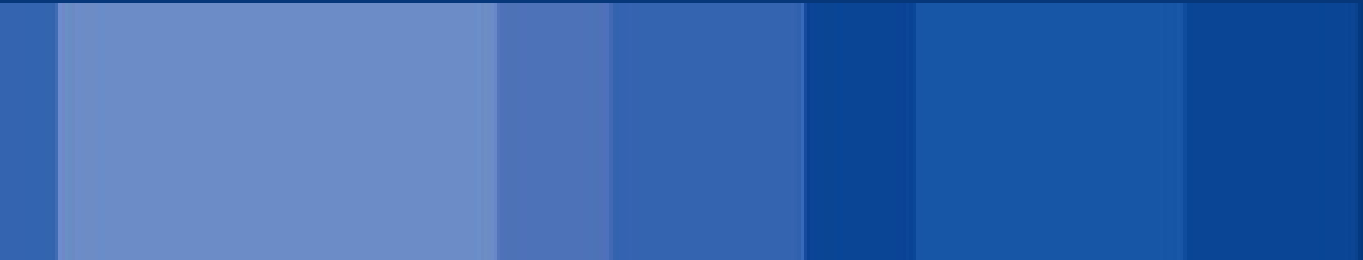

SAKARYA ÜNİVERSİTESİ İKTİSAT DERGİSİ

Vol/Cilt: 14 Issue/Sayı:2 Agust/Ağustos 2025

Sakarya University Journal of Economics

CILT/VOLUME: 14 SAYI/ISSUE: 2
E-ISSN 2147-1126

AUGUST/AĞUSTOS 2025
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/sid>

SAKARYA ÜNİVERSİTESİ İKTİSAT DERGİSİ

SAKARYA
ÜNİVERSİTESİ

The Owner on Behalf of Sakarya University

Sakarya Üniversitesi Adına İmtiyaz Sahibi

Prof. Dr. Hamza Al
Sakarya University, Sakarya-Türkiye

Editor in Chief / Baş Editör

Mustafa Çalışkan
Faculty of Political Sciences, Department of Economics
Sakarya University, Sakarya-Türkiye
mcaliskan@sakarya.edu.tr

Associate Editor / Yardımcı Editör

Muhammet Yenyurt
Department of Economics
Sakarya University
Sakarya-Türkiye
muhammetyenyurt@sakarya.edu.tr

Furkan Açıkgoz
Department of Economics
Sakarya University
Sakarya-Türkiye
furkanacikgoz@sakarya.edu.tr

Editorial Board / Editör Kurulu

Aykut Ekinci
Faculty of Economics and Administrative Sciences
Bilecik Şeyh Edebali University
Bilecik-Türkiye

Ferhat Pehlivanoglu
Department of Economics
Kocaeli University
Kocaeli-Türkiye

Musa Öztürk
Department of Banking and Insurance
Isparta University of Applied Sciences
Isparta-Türkiye

Mustafa Kırca
Department of Economics
Ordu University
Ordu-Türkiye

Harun Kılıçaslan
Faculty of Economics and Administrative Sciences,
Finance
Bursa Uludağ University
Bursa-Türkiye

Abdullah Özçelik
Department of Islamic Economics and Finance
Sakarya University
Sakarya-Türkiye

Serkan Yavuz
Department of International Relations
Sakarya University
Sakarya-Türkiye

Mizanpaj Editörü / Layout Editor

Mehmet Emin Çolak
Scientific Journals Coordinatorship
Sakarya University
Sakarya-Türkiye
mehmetcolak@sakarya.edu.tr

Yakup Beriş
Scientific Journals Coordinatorship
Sakarya University
Sakarya-Türkiye
yakupberis@sakarya.edu.tr

Muhammet Enes Şahin
Görsel İletişim Tasarımı Bölümü
Sakarya University
Sakarya-Türkiye
enessahin@sakarya.edu.tr

Indexing

Contents

Research Article

- 1 Mehmet Genç'in Osmanlı İktisadi Dünya Görüşü İlkelerinin Analitik Kritiği ve İktidar Birikimi
Mehmet Genç's Analytical Critique of the Principles of the Ottoman Economic Worldview and the Accumulation of Power
Yahya Ayyıldız 119–135
- 2 “Türkiye’de Sabit Nominal Tutarla Alınan Kira Depozitolarının Enflasyon Karşısındaki Reel Değer Kaybı
Real Depreciation of Rental Deposits in Türkiye Against Inflation: Economic Analysis, Legal Review and Policy Recommendations
Emine Örs 136–155
- 3 İşsizlik Oranlarının Sosyal Koruma Harcamalarına Etkisi: AB Ülkeleri Panel Veri Analizi
The Effect of Unemployment Rates on Social Protection Expenditures: Panel Data Analysis of EU Countries
Büşra Kuru Uzkurt 156–173
- 4 Müzakereci Demokrasi Kuramı Perspektifinden Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin Değerlendirilmesi
An Evaluation of the Presidential Government System from the Perspective of the Theory of Deliberative Democracy
İsmail Pendik 174–193

Mehmet Genç'in Osmanlı İktisadi Dünya Görüşü İlkelerinin Analitik Kritiği ve İktidar Birikimi

Mehmet Genç's Analytical Critique of the Principles of the Ottoman Economic Worldview and the Accumulation of Power

Yahya Ayyıldız

Malatya Turgut Özal Üniversitesi,
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
Bölümü, Malatya, Türkiye,
yahya.ayyildiz@ozal.edu.tr,
ror.org/01v2xem26

Geliş Tarihi/Received: 07.05.2025
Kabul Tarihi/Accepted: 01.07.2025
Yayınlanma Tarihi/ Available Online:
28.08.2025

Öz: Osmanlı iktisadi sistemini açıklamaya yönelik teorik yaklaşımlardan biri, Mehmet Genç'in Osmanlı iktisadi dünya görüşüne ait iaşecilik, fiskalizm ve gelenekçilik ilkeleridir. Bilimin eleştirisiyle geliştiği gerçeğini göz önünde bulundurarak söz konusu ilkeler analitik kritiğe tabi tutulmuştur. Böylesi bir girişimin amacı, bu ilkelerin anlam içeriğini açık ve seçik hâle getirmektir. İkinci olarak bu ilkelerin Osmanlı iktisadi gerçekliğiyle ne kadar uyumlu olduğunu sınamaktır. Üçüncü olarak Osmanlı iktisadi gerçekliğini daha farklı perspektiflerle açıklama imkânının olup olmadığını soruşturmak. Analitik inceleme yönteminin kullanıldığı bu çalışmada Genç'in önerdiği üç ilkenin anlam analizinin yanı sıra Osmanlı iktisadi gerçekliğiyle nedensellik bağının boyutu tespit edilmiştir. Bununla birlikte bütün sistemlerin, "sermaye birikimi" ile "iktidar birikimi" ilkelerine dayalı olmak üzere ikiye ayrıldığı varsayılabilir. Kapitalizm, "sermaye birikimi" ilkesine dayanırken Osmanlı sistemi, "iktidar birikimi" ilkesine dayanır. Osmanlı iktisadi uygulamaları, alternatif bir iktidar odağı oluşturma potansiyeline sahip olan sermaye birikimini sınırlamış ve iktidar birikimini esas almıştır. İktidar birikimi, kavram olarak değil ama anlam olarak Genç'te belirli ölçüde bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, İaşecilik, Fiskalizm, Gelenekçilik, İktidar Birikimi

Abstract: One of the theoretical approaches to explain the Ottoman economic system is Mehmet Genç's principles of provisionism, fiscalism and traditionalism belonging to the Ottoman economic worldview. Considering the fact that science develops through criticism, these principles have been subjected to analytical criticism. The aim of such an attempt is to make the semantic content of these principles clear and distinct. Secondly, to test how compatible these principles are with the Ottoman economic reality. Thirdly, to investigate whether it is possible to explain the Ottoman economic reality with different perspectives. In this study, where the analytical examination method is used, the semantic analysis of the three principles proposed by Genç as well as the extent of the causal link with the Ottoman economic reality have been determined. However, it can be assumed that all systems are divided into two, based on the principles of "capital accumulation" and "accumulation of power". While capitalism is based on the principle of "capital accumulation", the Ottoman system is based on the principle of "accumulation of power". Ottoman economic practices limited the capital accumulation, which had the potential to create an alternative focus of power, and took accumulation of power as a basis. The accumulation of power is present in Genç to a certain extent, not as a concept but as a meaning.

Keywords: Ottoman, Provisionism, Fiscalism, Traditionalism, Accumulation of Power

Extended Abstract

It can be said that one of the theoretical approaches to explain the Ottoman economic system is the principles of provisionism, fiscalism and traditionalism belonging to Mehmet Genç's Ottoman economic worldview. These principles are an extraordinary breakthrough in understanding Ottoman economic life. However, considering the fact that science develops through criticism, these principles have been subjected to analytical criticism. The aim of such an attempt is to make the content of the meaning of these principles clear and distinct. Secondly, to test how compatible these principles are with Ottoman economic reality. Thirdly, to investigate whether it is possible to explain Ottoman economic reality from different perspectives.

In this article, the analytical method was primarily used. The analytical method was used in examining Genç's three principles or determining their scope of meaning. However, the transformation of the Ottoman classical system cannot be explained by ignoring the process of integration into the capitalist world-system. Therefore, Genç's three principles and their transformation were evaluated by taking into account Wallerstein's capitalist modern world-system approach.

The analysis determined that the concept of provisioning has four different meanings. Two of these meanings were attributed to this concept by Genç. The other two are meanings that can be derived from the concepts of provisioning or provisionism. The first meaning Genç attributes to the concept of provisioning is "the abundance, quality and cheapness of the goods and services produced". This meaning contradicts the reality of a need economy where there is no increase in productivity. The second meaning is "to ensure that the people live by keeping the economy running". This meaning is a principle observed not only by the Ottomans but by all states. The third meaning that Genç does not attribute to the concept of provisioning but can be derived from this concept emerges in Sombart's association of feudalism and capitalism with the concepts of subsistence and earnings. Accordingly, the third meaning is that the food, clothing and shelter needs of slaves and serfs are met by slave owners. The fourth meaning is that some basic needs of the capital population, such as food, are provided by the state.

The second principle, fiscalism, has not been translated into Turkish and therefore has been translated as taxation or fiscalism. The meaning Genç attributes to fiscalism is "increasing treasury revenues and at the same time reducing expenditures." Increasing revenues and reducing expenditures are contradictory in an absolute sense or point to different directions. These two elements, increasing revenues and reducing expenditures, cease to be contradictory only within the framework of the "balanced budget" principle. Therefore, fiscalism does not mean taxation or fiscalism, but balanced budgeting or the principle of budget balance.

The third principle, traditionalism, has two different meanings. The first is "to maintain the current system", and the second is "the worldview that shapes the system". In the Ottoman Empire, the traditional worldview lasted from its foundation until the end of the 18th century, whereas the will to "maintain the current system and prevent change" began in the 16th century and continued until the end of the 19th century.

The meaning of catering, which is "the abundance, quality and cheapness of the goods and services produced", does not fully correspond to the Ottoman reality. Because, as Genç also stated, the Ottoman Empire was a necessity economy and aimed to keep not only consumption but also production within certain limits and was not interested in increasing supply. The causal link between catering and the foreign trade policy that restricted exports and encouraged imports also needs proof. The foreign trade policy in question was not implemented for "the abundance and cheapness of the supply of goods and services" but was fundamentally implemented for foreign policy reasons. Although it indirectly increased the supply of goods, it was not implemented for this purpose. The causal link between

fiscalism, that is, balanced budgeting, and attempts to prevent national purchases, confiscation and export-oriented production also needs stronger evidence. Obtaining income through confiscation does not mean that the confiscation was carried out for the purpose of income; just as obtaining income through traffic fines does not mean that traffic fines were imposed for fiscalist purposes.

In this context, the principle of “accumulation of power” can be taken into consideration in order to better explain the Ottoman economic reality. According to Wallerstein, capitalism is based on the principle of “infinite capital accumulation”. If the concept of capital here is not limited to industrial production but is used in the sense of “all means of production”, an explanation that will encompass not only capitalism but also the feudal and slave systems that preceded it will be reached. In contrast, central and eastern societies outside of Europe can be explained with the principle of “accumulation of power”. Accordingly, what is essential is not the accumulation of capital, but the accumulation of power. In this system, it is sufficient for the economy to be functional and to be able to pay taxes to finance the government. Again, in this system, capitulations can be given to restrict exports and encourage imports for the political or military goals of the government. Practices such as miri mubayaa and confiscation are aimed at pruning the formation of capital that has the potential to become the focus of power. The practices that appear to be equality are to prevent capital accumulation, because capital accumulation produces its own power, as seen in the example of the bourgeoisie. The acquisition of agricultural lands into public ownership is also for the same reason, because feudalism is the clearest indication that owning land also means owning power. Although keeping profit rates low was interpreted as protecting consumer welfare, it also served to prevent capital accumulation, which was seen as a potential threat to the current government. When it concerns society and production, interest is either banned or an interest rate much higher than the profit rate is determined, but when it comes to financing power, the opposite is the case.

1. Giriş

Osmanlı iktisadi sisteminin hangi kavram ve teorilerle anlaşıp açıklanması gerektiğine yönelik ilk yaklaşım, 1960’lı yıllarda ATÜT başlığı altında yapılan tartışmalarda ortaya çıkmıştır. Bu tartışmalarda başlıca iki yaklaşım ortaya konulmuştur. Birincisi, Osmanlı’nın feodal olduğu ve dolayısıyla feodalizm modeliyle açıklanabileceğidir. İkincisi ise Osmanlı’nın, Asya tipi üretim tarzı (ATÜT) kavramıyla açıklanması gerektiğidir (Sencer, 1999, s. 7). Bu tartışmalar, ağırlıklı Marksist çevrelerle sınırlı kalmış ve belirgin bir sonuca ulaşamamıştır. Bir başka teorik alternatif de Weber’in patrimonializm-prebendalizm yaklaşımıdır.

Söz konusu hipotezlerin dışında Osmanlı iktisadi sisteminin hangi teorik çerçeveden anlaşılması gerektiğine yönelik ilk kapsamlı öneri, Mehmet Genç’ten gelmiştir. Mehmet Genç’in “Osmanlı İktisadi Dünya Görüşü” olarak adlandırdığı ve iâşecilik, fiskalizm ve gelenekçilik diye belirlediği üç ilke, Osmanlı çalışmalarında teorik düzeyde önemli bir atılım sağlamıştır. Genç’in üç ilkesi, Osmanlı çalışmalarında yoğun bir şekilde kullanılmış ve oldukça benimsenmiştir. Öyle ki alanında en çok atıf yapılan birkaç isimden biri Mehmet Genç olmuştur.

Bu çalışmanın amacı, Genç’in tespit ettiği üç ilkenin Osmanlı iktisadi sistemini ne kadar açıklayabildiğini eleştirel bir yaklaşımla ortaya koymaktır. Bunun için öncelikle ilkelerin içerik analizi yapılacaktır. Bununla birlikte ilkelerin Osmanlı gerçekliğiyle olan ilişkisi belirlenmeye çalışılacaktır. Bir başka ifadeyle söz konusu ilkeler, iç ve dış tutarlılık açısından kritiğe tabi tutulacaktır. Ayrıca Osmanlı iktisadi gerçekliğine ait çelişik gibi görünen olgular ve özellikle kapitalizmin öncüsü olan ülkelere nazaran geride kalınmasına yol açan uygulamalar, “iktidar birikimi” ilkesi çerçevesinde yeniden yorumlanacaktır.

2. Teorik Arka Plan

İaşecilik, fiskalizm ve gelenekçilik ilkeleri, ilk kez Mehmet Genç'in 1989 yılında yayımlanan "Osmanlı İktisadi Dünya Görüşünün İlkeleri" adlı makalesinde yer almış ve bu makalenin yayımlanmasından itibaren Osmanlı çalışmalarını önemli ölçüde etkilemiştir. Bu etkiyi, ilkelere yapılan atıflarda görmek mümkündür.

İlkeler üzerine yapılan değerlendirme çalışmalarının büyük kısmı, ilkelerin daha iyi anlaşılması veya açıklanmasına yöneliktir. Bu minvaldeki çalışmalar arasında Abdullah Mesud Küçükkalay'ın "Kaotik Bilgiden Senkronik Bilgiye Bir İktisat Tarihi Teorisyonu: Mehmet Genç" ve "Mehmet Genç Bir Âlimin Hayat ve İlim Serencamı" adlı çalışmaları, Antony Greenwood'un "Osmanlı'da Provizyonizmin Uygulama Alanlarına Bir Örnek: İstanbul'un Et İaşesi", Erol Özvar'ın "Mehmet Genç: Belgeden Modele Uzanan Bir Portre", Coşkun Çakır'ın "İmparatorluğun İktisat Tarihçisi: Mehmet Genç (1934-2021) Hayatı, Kişiliği, Eserleri", N. Ümit Tol'un "Mehmet Genç Üzerine Biyografik Bir Araştırma", A.Y. Çamlı ve Y. Alkan'ın "Evaluation of the Relationship Between Ottoman Economic Thought and Political Economy in Practice" sayılabilir.

Eleştirel yaklaşımlara da yer veren genel değerlendirme çalışmaları için Murat Çizakça'nın "Mehmet Genç ile Beraber İktisat Tarihi Araştırmalarında Geçen Bir Otuzbeş Yıl", Edhem Eldem'in "Mehmet Genç'in Osmanlı Klasik Sistemini Algılayışı", Ariel Salzmänn'in "Mehmet Genç, İktisat Tarihçisi" ve Şevket Pamuk'un "Mehmet Genç (1934-2021): Bir Büyük İmparatorluğun İktisat Tarihçisi" adlı çalışmaları örnek verilebilir.

Çizakça, Eldem, Salzmänn ve Pamuk, söz konusu ilkelerin sadece Osmanlı değil, başka devletler için de geçerli olduğunu belirtir. Çizakça (2013, s. 166), Roma ve Bizans'ta; Eldem (2013, s. 181), neredeyse bütün prekapitalist devletlerde; Salzmänn (2013, s. 205), erken modern dönem devletlerinde ve Pamuk (2021, s. 327) da Sanayi Devrimi ve kapitalist çağ öncesi devletlerinde Genç'in üç ilkesinin benzeri bir rol oynadığını ifade eder. Bu isimlerin eleştirisi, ilkelerin Osmanlı'ya has olmadığı noktasında toplanmaktadır. Genç (2014a, s. 76) de bu ilkelerin Osmanlı'ya has olmadığını belirterek, "Bunlar tek tek veya kısmen başka ülkelerde, başka çağlarda, her yerde, her zaman bulunabilen ilkelerdir. Osmanlılar bu ilkelerin ne mucidi ne de yegâne uygulayıcıları idiler" demektedir. Genç'in bu ifadesine rağmen pek çok isimde böyle bir algının oluşma nedeni, muhtemelen, söz konusu ilkelerin diğer toplumlardaki uygulamalarla ilişkisinin açıklıkla belirlenmemesidir.

Bununla birlikte Eldem (2013, s. 178), söz konusu ilkelerin Osmanlı iktisadi gerçekliğini ne kadar yansıttığının veya ne kadar retorikten ibaret olduğunun sorgulanması gerektiğini belirtir. Benzeri bir eleştiride bulunan Pamuk (2021, s. 327), ilkelerin, Osmanlı ekonomisinin nasıl işlediğini değil, sadece devletin önceliklerini yansıttığını ifade eder. Genç (2014a, s. 28) de aslında farklı bir düşüncede değildir, çünkü kavramlaştırmanın genel adı "Osmanlı iktisadi sistemi" değil, "Osmanlı iktisadi dünya görüşü"dür. Bu ikisi arasında önemli bir ayrım vardır. Örneğin Osmanlı iktisadi dünya görüşüne ait iaşecilik ilkesi, toplumun iaşesinin teminini emreder veya bunu zorunlu görür, ama gerçek hayattaki uygulama, bu amacı gerçekleştiremeyebilir. Amaç ile sonuç arasındaki fark, Büyük Kaçgunluk'ta olduğu gibi devletin kapasite sorunundan da kaynaklanabilir veya kapitülasyonlarda olduğu gibi siyasi amaçla alınan kararlar uzun vadede iâse sorununa da yol açabilir.

Eldem (2013, s. 179), Osmanlı tarihçilerinin 1950 veya 1960'lardan itibaren meşgul olduğu ve Genç tarafından "Osmanlı niye başaramadı?" şeklinde ifade edilen meselenin, sorunlu olduğunu öne sürer. Bu yaklaşımın, Avrupa'yı normal, diğer tecrübeleri ise anormal kabul etmek anlamına geldiğini belirterek Avrupa'yı norm olarak görmeyi eleştirir. Ancak diğer tecrübeler kendi yollarında ilerleyemeyip Avrupa'da ortaya çıkan kapitalizme entegre olunca, kaçınılmaz olarak Avrupa'daki gelişmeler dikkate alınmıştır. Tabii Avrupa merkezilik elbette eleştirilmelidir ama bunu eleştirmek, Avrupa'daki gelişmelere bigâne kalmak anlamına gelmemelidir. Dolayısıyla "Osmanlı niye başaramadı?" veya "Batı

karşısında neden geride kaldık?” sorusu, hayati düzeydeki önemini korumaktadır ve cevaplanmayı beklemektedir.

3. Yöntem

Bu makalede öncelikle analitik yönetime başvurulmuştur. Analiz, bir kavramı veya konuyu en küçük yapıtaşlarına kadar ayırıp her bir parçayı ayrı ayrı incelemek, bu parçaların kendi aralarındaki ilişkileri tespit etmek ve daha sonra bunları birleştirerek konuyu yeniden anlamlandırmak veya yorumlamaktır. Nitel veri analiz yönteminin “tematik analiz”, “dokümanter analiz” ve “içerik analizi” gibi çeşitli türleri bulunmaktadır. Bu yöntemler psikoloji, iletişim, sosyoloji gibi bilim dallarının yanı sıra iktisat tarihi alanında da kullanılmaktadır. Tematik analiz, verilerin veya bir metnin içeriğindeki temaları tespit ederek metnin görünen anlamının yanı sıra saklı anlamları da gün ışığına çıkarmayı amaçlayan bir veri analiz yöntemidir. İçerik analizi, metin gibi farklı veri kaynaklarını belirli kod veya kategorilerle sınıflandırarak analiz etme biçimidir. Dokümanter analiz ise konuyla ilgili birincil kaynak dokümanların veya verilerin toplanması, sınıflandırılması, değerlendirilmesi ve analiz edilmesine dayalı bir yöntemdir. Bu analiz yöntemlerinde temel amaç, eldeki kaynağın sunduğu verilerin ölçülebilir veya test edilebilir anlamlarını tespit edip yorumlayabilmektir (Özden, 2024, s. 69). Genç’in üç ilkesinin incelenmesinde veya bunların anlam kapsamının tespit edilmesinde analitik yönetime başvurulmuştur.

Osmanlı, büyük bir devlet olarak belirli ölçüde kendi kendine yeterliliğe sahiptir. Wallerstein, bu tür yapıları dünya-imparatorluk olarak adlandırır ve buna verdiği örneklerden biri de Osmanlı’dır. Bununla birlikte Osmanlı’yı analiz eden bazı yaklaşımlar, Osmanlı ile dünya arasındaki ilişkiyi ihmal edilebilir düzeyde görürler. Ancak Osmanlı, dünyadan kopuk olarak yaşamamıştır ve Osmanlı iktisadi sistemini açıklamak, dünya ile etkileşimini tespit etmeyi zorunlu kılmaktadır. Bu çerçevede Wallerstein’in “kapitalist modern dünya-sistemi” yaklaşımı, konunun küresel boyutunun açıklanmasında önemli bir teorik çerçeve sunmaktadır. Wallerstein (2006, s. 16), kapitalizmi, “sonsuz sermaye birikimi” olarak tanımlamakta ve aynı olguyu iktisat bilimi, “kâr maksimizasyonu” olarak ifade etmektedir. Wallerstein’a göre sonsuz sermaye birikimini öngören ve Avrupa’da ortaya çıkan dünya-ekonomi, Osmanlı ve Çin gibi dünya-imparatorluklarını kapsayarak bir dünya-sistemine dönüşmüştür. Wallerstein (1979, s. 392), Osmanlı’nın 16. yüzyıldan itibaren kapitalist dünya-sisteminin etki alanına maruz kaldığını, 19. yüzyılda ise kapitalizme tamamen entegre olduğunu öne sürer. Osmanlı klasik sisteminin dönüşümü, kapitalist dünya-sistemine entegrasyon süreci göz ardı edilerek açıklanamaz. Bu nedenle Genç’in üç ilkesi ve bunların dönüşümü, Wallerstein’ın kapitalist modern dünya-sistemi yaklaşımı göz önünde bulundurularak değerlendirilecektir.

4. Osmanlı İktisadi Dünya Görüşünün İlkeleri

İlkelerin analizine geçmeden önce Genç’in üç ilkesinin içeriğini ve bunların Osmanlı’daki çeşitli yansımalarını ortaya koymak gerekir. Genç’e (2013, s. 252) göre bu ilkeler sayesinde iktisadi hayata ilişkin “garip, anlaşılabilir ve çelişkili bir tavırlar mozaiğini” anlamamız mümkün olacak ve gündelik hayatın dağınıklığı içerisinde ekonominin bütününe görmemiz kolaylaşacaktır.

Üç ilkenin ne olduğu ve nasıl işlediği, klasik dönemde Osmanlı ekonomisinin içinde bulunduğu objektif şartlar göz önünde bulundurularak anlaşılabilir. Söz konusu dönemde temel üretim aracı topraktır ve verimlilik artışı sağlamak oldukça zor veya imkânsıza yakın düzeydedir. Bunun yanı sıra ulaştırma maliyetleri yüksek ve pazar ilişkilerinin hacmi de düşüktür. Bu şartlar, ekonominin oldukça durgun ve özellikle kıtlık ve kuraklık gibi harici etkilere karşı kırılgan olmasını sağlamaktadır (Genç, 2014a, s. 46).

Bu şartlar çerçevesinde ekonomik faaliyetlerin amacı, ihtiyaçların karşılanmasına odaklanmıştır. Genç’e (2007, s. 525) göre “Klasik dönemde Osmanlı yöneticilerinin iktisat anlayışı ihtiyaç kavramında temelleniyordu. Onların zihin dünyasında iktisadi faaliyetin özü bütün katmanlarıyla toplumun ve devletin ihtiyaçlarını gidermekten ibaretti.”

Söz konusu objektif şartlar çerçevesinde ihtiyaçları karşılamaya odaklanmış bir iktisat anlayışı, öncelikle toplumun iâşesinin karşılanmasını önemsemiştir. İâşecilik veya provizyonizm ilkesine göre, “iktisadi faaliyetin amacı, insanların ihtiyacını karşılamaktır. Binaenaleyh üretilen mal ve hizmetlerin, mümkün olduğu kadar bol, kaliteli ve ucuz olması, yani piyasada mal arzının mümkün olan en yüksek düzeyde tutulması esas hedeftir.” (Genç, 2014a, s. 56) “Provizyonizmin amacı, ... ekonomiyi işler vaziyette tutarak halkın yaşamasını ve tabii halkla birlikte ordunun, bürokrasinin, sarayın vs. herkesin kıtlığa düşmeden var olmaya devamını sağlamaktır.” (Genç, 2014a, s. 76). Ekonomik faaliyetlerde üretici ve tüketici olmak üzere iki taraf vardır ve “İâşe ilkesi, iktisadi faaliyete bu iki açıdan ikincisi, yani tüketici açısından bakan görüşün dayandığı ilkedir.” (Genç, 2014a, s. 41). Provizyonizm, Osmanlı’da her zaman geçerli olmamıştır. “Osmanlılar ... genel ve yaygın provizyonizmi, 16. yüzyıldan 19. yüzyılın ortalarına kadar 300 yıldan fazla bir süre içinde kesintisiz olarak uygulamışlardır.” (Genç, 2014a, s. 77).

Toplumsal iâşesinin karşılanması ihtiyacı, zirai üretimden ticarete, lonca sisteminden kapitülasyonlara, mülkiyet yapısından vakıf sistemine kadar iktisadi ve sosyal hayatın pek çok alanında kapsamlı düzenlemeler yapılmasını zorunlu kılmıştır (Genç, 2007, s. 525).

Osmanlı ekonomisi, nihayetinde bir tarım ekonomisidir ve üretim ile istihdamın en az %80’i bu sektörden sağlanmaktadır. Haliyle iâşecilik ilkesinin uygulanmasına yönelik düzenlemeler, ilk önce bu sektörde geçerli kılınmış ve bunun için küçük ölçekli işletmeler tercih edilmiştir. Çünkü “Ziraatta mümkün olan en yüksek düzeyde üretimi gerçekleştireceğini düşündükleri işletme tipi küçük ölçekli aile işletmeleri idi.” (Genç, 2007, s. 525). Benzeri bir uygulama, lonca sisteminde de geçerlidir. “Ziraattan gelen ürünler, ... işletme boyutları tıpkı ziraattaki gibi küçük ölçekli esnaftan oluşan bir grubun pazarlaması ile ihtiyaçlara cevap veriyordu.” (Genç, 2007, s. 525).

Verimliliğin düşük olduğu şartlarda herkesin iâşesinin sağlanabilmesi için gözetilen değerlerden biri de eşitlik olmuştur. “Toprakta mülkiyetin devlete ait bulunmasının pratikteki başlıca amacı, kaynak dağılımını eşitlikçi bir denge içinde tutmak, üretim ve refahı, teknolojinin değişmediği bir ortamda, azamiye çıkarabilmektir.” (Genç, 2014a, s. 67). Toprağı işleyen çiftçilere tahsis edilen arazi, bir çift öküzün sürebileceği miktardadır ve bir ailenin geçimini ancak sağlamaktadır. Kabul edilen kâr hadleri benzeri bir eşitliği lonca sisteminde öngörmektedir. Kâr haddi yüzde 5 ile 15 arasında değişmektedir ve bu oran, esnaflar arasında eşitlikçi bir yapının korunmasını sağlamaktadır. İâşecilik ilkesinin bir gereği olarak “Ziraat, madencilik, sanayi, ticaret, esnaflıkta kaynakların bölüşümünde büyük farklılaşmaların oluşmaması esastır.” (Genç, 2014a, s. 67).

Provizyonizmin yansımalarından birinin de dış ticarete görüldüğü söylenebilir. “Provizyonizme dayanan iktisadi anlayış, dış ticarete ihracatı zorlaştırıcı ve kısıtlayıcı, ithalatı ise kolaylaştırıcı ve teşvik edici niteliğiyle Osmanlılar’ın çağdaşı Avrupa’da uygulanan merkantilist korumacı politikalara hiç benzemeyen bir hüviyet göstermektedir.” (Genç, 2007, s. 525). Kapitülasyonlar, bu anlayış çerçevesinde gelişmiş ve 17. yüzyılın ilk on yılından itibaren Hollanda ve İngiltere başta olmak üzere diğer Avrupalı ülkelerin tüccarlarına, Müslüman tüccarlardan daha fazla ayrıcalık tanımıştır (Genç, 2014a, s. 197). İâşecilik ilkesi o kadar güçlüdür ki İngilizlerle yapılan 1838 Ticaret Antlaşması’nda Osmanlı, ithalatı sınırlandıran korumacı politikalar için mücadele etmek yerine ihracatı zorlaştırıcı bir çaba içerisinde olmuştur (Genç, 2014a, s. 89).

Osmanlı iktisadi dünya görüşünün ikinci ilkesi ise fiskalizmdir. “En genel ve kısa tanımı ile fiskalizm hazineye ait gelirleri mümkün olduğu kadar yüksek düzeye çıkarmaya çalışmak ve ulaştığı düzeyin altına inmesini engellemektir. Hazine gelirlerinin esas fonksiyonu devletin yapması gereken harcamaları karşılamak olduğu için, fiskalizmin dolaylı bir uzantısı olarak, harcamaları kısma yönelik çalışmaları da zikretmek doğru olur.” (Genç, 2014a, s. 46).

Ancak klasik dönemin sonlarına doğru artan savaş harcamalarının da bir sonucu olarak fiskalizm, “iktisadi kararların pek çoğunda birinci derecede getireceği vergi gelirini dikkate alan fiskosantrizme

dönüşür.” (Genç, 2007, s. 526). Bunun sebebi ise “Pazar ilişkilerinin hacim itibarı ile düşüklüğü ve artış hızının yavaşlığı”dır (Genç, 2014a, s. 79). Buna karşın Avrupa’da fiskalizm, pazar ilişkilerinin gelişmesi ve tüccar sınıfının etkinliği sayesinde “esnek ve değişken bir nitelik kazanabilmiştir.” (Genç, 2014a, s. 79).

Sistemin üçüncü ilkesi gelenekçilik veya tradisyonalizmdir. “Gelenekçilik, sosyal ve iktisadi ilişkilerde yavaş yavaş varolan dengeleri, eğilimleri mümkün olduğu ölçüde muhafaza etme ve değişme eğilimlerini engelleme ve herhangi bir değişme çıktığı takdirde, tekrar eski dengeye dönmek üzere değişmeyi ortadan kaldırma iradesinin hâkim olması şeklinde tanımlanabilir.” (Genç, 2014a, s. 44). “Burada gelenek, hukuki yaptırım gücüne kavuşturulmuş kurallar bütünüdür.” (Genç, 2014a, s. 78).

Klasik dönemin başlarında gelenekçi bir tutumdan söz edilemez. Bu dönemde sergilenen tutum, “ibâdullaha (halka), mîrîye (devlete), nâfi (faydalı) ise ve kimesneye mazarratı (zararı) yoğ ise’ benimsenmekte tereddüt edilmez, aksi halde reddedilirdi.” (Genç, 2007, s. 529). Ancak “16. yüzyılda sistem yerleştikten ve kendileri de bunun farkına vardıktan sonra, devleti aliyye-i ebed müddet ismini koyduktan ... sonra gelenekçi olmaya başladılar. Ondan sonra tecrübe edilmiş ve kadim olan modele göre hareket etmeye başladılar.” (Küçükkalay, 2022, s. 345). Gelenekçilik, “kadîmden olagelene aykırı iş yapılmaması” (Genç, 2014a, s. 224) şeklinde anlaşılmıştır.

“Bu üçlü referans sistemi, üretim faktörleri üzerinde devletin kurmaya çalıştığı kontrole istinat ediyordu. Toprak, emek ve sermayenin tasarrufu, dağılımı, mübadelesi ve fiyatlarını kontrole çalışan bu düzenlemelerin Osmanlı iktisadi ve ticari yapısını oluşturmada ve parametrelerini belirlemede oynadığı rol son derece önemli olmuştur.” (Genç, 2007, s. 526).

Üç ilkeye dayalı iktisadi dünya görüşü, 18. yüzyılın sonlarından itibaren değişmeye başlamış ve 19. yüzyılın ortalarından itibaren modern bir ekonomiye geçişin temelleri atılmıştır. “Değişme döneminin daha başlarında gelenekçilik ilke olarak hızla terkedildi. Ancak provizyonizm ve fiskalizm, iktisadi hayatın hemen her alanına aktif şekilde giren devletin hem saiki hem aletleri olarak son derece yoğunlaşıp varlıklarını sürdürdü.” (Genç, 2007, s. 531). “Provizyonizmin yavaş yavaş terkedilmesi 1840’larda başlamış ve ancak 1860’lardan itibaren silinmeye yönelmiştir.” (Genç, 2014a, s. 89).

5. Osmanlı İktisadi Dünya Görüşü İlkelerinin Analizi

Bu kısımda Osmanlı iktisadi dünya görüşü ilkelerinin her biri ayrı ayrı analiz edilecek ve anlam kapsamı açık ve seçik hale getirilmeye çalışılacaktır.

5.1. İaşeciliğin analizi

Genç’in ilkelerinden birincisi iaşeciliktir ve kelimenin kökü olan iâşe kavramına, TDK’da (1998, s. 1031) “yedirip içirme, besleme, bakma”, Kubbealtı Lugatı’nda (2024) ise “ayş” “yaşamak, hayatta kalmak” kökünden “yedirip içirme, yiyip içmesini sağlayıp geçindirme” anlamları verilmiştir. Bu tanımlardan hareketle iâşenin kısaca “geçindirme” anlamına geldiği söylenebilir. İâşenin “geçim” değil “geçindirme” olduğuna dikkat etmek gerekir, çünkü geçim kelimesinin klasik Türkçedeki karşılığı “maişet”tir. Genç’in metinlerinde iâşenin yanı sıra provizyonizm de kullanılmaktadır ve Cambridge sözlüğünde (2011) provisions kelimesi, “tedarik etmek” veya “yiyecek ve diğer gerekli şeylerin tedariki” anlamına gelmektedir ki “geçindirme” anlamına oldukça yakındır.

Genç’in metinlerinde iaşecilik kavramı, iki anlamda kullanılmıştır. İaşeciliğin birinci terim anlamı, “üretilen mal ve hizmetlerin, mümkün olduğu kadar bol, kaliteli ve ucuz olması, yani piyasada mal arzının mümkün olan en yüksek düzeyde tutulması”dır (Genç, 2014a, s. 41). Ancak mal ve hizmet arzının artırılması, verimlilik artışının neredeyse hiç olmadığı tarım toplumlarının iktisadi gerçekliği içerisinde yer almamaktadır. Örneğin Clark’a (2013, s. 2) göre MÖ 1000 ile MS 1750 yılları arasındaki yaklaşık üç bin yıllık dönemde dünya genelinde kişi başına düşen gelir, 2000 yılı değerleriyle, yaklaşık 1000 ABD doları düzeyindeyken, Sanayi Devrimi sonrasında dramatik bir artış göstererek 2000 yılında 12 bin ABD

dolarına ulaşmıştır. Yani binlerce yıllık tarımsal üretim döneminde verimlilik ve dolayısıyla mal ve hizmet arzı neredeyse hiç artmamıştır.

İaşeciliğin amacı veya buradan hareketle ikinci terim anlamı ise “ekonomiyi işler vaziyette tutarak halkın yaşamasını ve tabii halkla birlikte ordunun, bürokrasinin, sarayın vs. herkesin kıtlığa düşmeden var olmaya devamını sağlamaktır.” (Genç, 2014a, s. 76). Bu anlamıyla iaşeciliğin sadece Osmanlı’ya has olmadığı, bütün toplumlar da görüldüğü ve hatta sadece kapitalizm öncesi veya Sanayi Devrimi öncesindeki devletlerde değil, günümüzün kapitalist devletlerinde de görüldüğü açıktır. Bugün herhangi bir devletin temel görevlerinden biri, “ekonomiyi işler vaziyette tutarak halkın yaşamasını” sağlamaktır. Her ne kadar kapitalizm, Sombart’ın (2008, s. 24) ifadesiyle, geçimi değil kazancı ilke ediniyorsa da toplumun geçiminin sağlanması ve bunun gereklerinin yapılması, kazanç veya kâr maksimizasyonu ilkesiyle bütünüyle çelişmemektedir.

M. Genç’in yüklediği bu iki anlamın dışında iaşecilik kavramının iki temel anlamı daha bulunmaktadır. Bu iki anlam, Genç’in metinlerinde olmamakla birlikte genel literatürde yer almaktadır. İaşeciliğin üçüncü terim anlamı, Sombart’ın geçim-kazanç ikileminde ortaya çıkmaktadır. Sombart’a göre kapitalizm kazanç ekonomisiyken, feodalizm geçim ekonomisidir. Kapitalizm, kazanç için kazancı ilke edinen, sınırsız bir kazanç peşinde koşmayı arzulayan bir sistemdir. Buna karşın feodalizm, ihtiyaçların asgari veya doyumluk düzeyde karşılanmasıyla sınırlı bir geçim ekonomisidir (Sombart, 2008, s. 24). Feodalizmin emek gücünü oluşturan serfler, toprak kölesidir ve geçimleri, senyör tarafından sağlanır. Çalıştıkları arazi, senyörün mülkü olduğu gibi, “buğday ve mısırını lordun değirmeninde öğütmek, ekmeklerini onun fırınında pişirmek, üzümelerini onun şaraphanesinde ezmek, yağlarını onun yağhanesinde yapmak, onun güvercinliğinden yararlanmak v.b. mecburiyetindedirler.” (Cin & Akyılmaz, 1995, s. 310). Böylesi bir sistemde senyör, serfler için “yiyecek ve diğer gerekli şeylerin temini”ni sağlamakta ve karşılığında onların emeklerinden faydalanmaktadır. Daha uç bir geçindirme veya iaşecilik örneği ise menkul kölelikte görülmektedir. Antik ekonominin latifundialarında veya modern dönemin plantasyonlarında çalışan menkul kölelerin geçimi, efendileri tarafından sağlanmaktadır. Köle sahipleri, kölelerin günlük yiyeceğini, giyeceğini, barınma yerlerini temin etmekte, yani onların iaşesini sağlamaktadır. İaşeciliğin üçüncü anlamı, köle veya serflerin geçiminin efendileri tarafından sağlanmasıdır. Mehmet Genç, iaşeciliği bu anlamda kullanmamakla birlikte iaşeciliğin diğer toplumlar da bu anlama geldiğini de göz önünde bulundurmak gerekir.

İaşeciliğin dördüncü terim anlamı ise özellikle başkentler gibi büyük şehirlerin ihtiyacının en azından belirli bir kısmının piyasa ilişkileriyle değil de doğrudan devlet tarafından karşılanmasıdır. Örneğin Greenwood, “Osmanlı’da Provizyonizmin Uygulama Alanlarına Bir Örnek: İstanbul’un Et İaşesi” adlı makalesinde iaşeciliği bu anlamda kullanır ve haliyle Osmanlı’dan önce Bizans ve Roma’da da benzeri uygulamaların olduğundan söz eder. Ancak Genç’in iaşecilik kavramını bu anlamda kullandığı söylenemez.

5.2. Fiskalizmin analizi

Osmanlı iktisadi dünya görüşü ilkelerinin ikincisi fiskalizmdir. Diğer iki ilke, genellikle İngilizce karşılıklarıyla birlikte kullanılırken bu ilkenin Türkçedeki karşılığına yer verilmemiştir. Bu nedenle fiskalizm, farklı kavramlarla karşılanmış ve örneğin Eldem (2013, s. 175) “vergicilik”, Küçükkalay (2022, s. 333) ise “maliyecilik” diye çevirmiştir. Fiscal kavramı Cambridge sözlüğünde (2011) sıfat olarak “kamu maliyesi ve vergileriyle ilgili” anlamına gelmekte ve bu nedenle fiskalizmi, vergicilik veya maliyecilik olarak çevirmek yanlış olmayacaktır.

Fiskalizm kavramı, Schumpeter’in, modern devletin oluşumunu açıklamasında merkezi bir yere sahiptir. Schumpeter’e göre feodalizm döneminde iktidar; toprak ve emek gibi üretim faktörlerinin mülkiyetine sahip olmuş ve haliyle mülk gelirleriyle ayakta durmuş veya harcamalarını mülk gelirleriyle finanse etmiştir. Ancak feodalizmin krize girmesiyle birlikte prens, başta savaş olmak üzere ortak

ihtiyaçların karşılanması için toplumun genelini vergilendirmiştir. Böylece mülk gelirlerine değil, ortak ihtiyaçların karşılanması amacıyla yüklenen vergilere veya fiskal gelirlere dayalı bir iktidar, yani modern devlet ortaya çıkmıştır (Schumpeter, 1991, s. 102).

Fiskalizm veya devletin vergiyle finanse edilmesi, Avrupa'da feodalizmin tasfiyesiyle ortaya çıkarken Osmanlı'da kuruluşundan itibaren vardır. Osmanlı'nın devraldığı vergi devleti geleneği, Ahamenişlere, hatta Asurlulara kadar geriye gider. Çin'de de benzeri bir gelenek vardır ve bunun izini MÖ 2. yüzyıla kadar sürmek mümkündür (Deng, 2022). Vergi devleti veya fiskalizm, günümüz devletleri için de söz konusudur. Modern devletin harcamalarını finanse etmesi, temelde fiskal gelirlere, yani vergilere dayanır. Feodalizm gibi mülk iktidarları hariç, devletlerin genel niteliği, harcamalarını vergiyle finanse etmesidir ve bu yönüyle fiskalizm, sadece Osmanlı değil bütün devletler için geçerlidir.

Genç'in fiskalizme yüklediği anlam, "hazineye ait gelirleri mümkün olduğu kadar yüksek düzeye çıkarmaya çalışmak ve ulaştığı düzeyin altına inmesini engellemektir." (Genç, 2014a, s. 60). Bu anlamdaki fiskalizm, bütün devletler için olduğu gibi şirketler ve hatta bireyler için de geçerlidir. Devletler gibi bütün bireyler ve şirketler de gelirlerini artırmak ve ulaştığı düzeyin altına inmesini engellemek ister. Bu durum, özellikle kapitalist sistemdeki birey, şirket ve devletler için söz konusudur, çünkü kapitalizmin temel ilkesi, kâr maksimizasyonu veya sermaye birikimidir. Modern dönemde bazen vergi gelirlerini azaltıp ekonominin tam istihdama ulaşmasını öngören politikalar izlenebilmektedir ancak bu tür politikalar, vergilerin GSMH içindeki payının, yani vergi yükünün uzun dönemli artış eğilimini etkilememektedir. Dolayısıyla hazine gelirlerini artırma anlamındaki fiskalizm, pek çok devlette görülen genel bir ilkedir.

Genç'in fiskalizm tanımlamasının ikinci kısmı şöyledir: "Hazine gelirlerinin esas fonksiyonu devletin yapması gereken harcamaları karşılamak olduğu için, fiskalizmin dolaylı bir uzantısı olarak, harcamaları kısımaya yönelik çalışmaları da zikretmek doğru olur." (Genç, 2014a, s. 60). Bu cümlemin anlamı, fiskalizmin, harcamaları kısmak veya giderleri azaltmak anlamına da geldiğidir. Gelirleri artırmak ile harcamaları kısmak birlikte düşünüldüğünde amaçlanan, bütçe denklidir. Keynes öncesi klasik dönem bütçe anlayışı, denklik üzerine kuruludur ve gelirleri artırmak ile harcamaları kısmak da bundan başka bir anlama gelmemektedir. Denk bütçe ise kamu gelir ve giderlerinin denkleştirilmesi, kamu bütçesi açık verdiğinde bu açığın kapatılabilmesi için ya gelirlerin artırılması ya da harcamaların azaltılmasıdır. Bu durumda fiskalizm için vergicilik veya maliyecilik değil, "denk bütçecilik" veya "bütçe denkliliği ilkesi", daha uygun bir adlandırma olacaktır.

5.3. Gelenekçiliğin analizi

Osmanlı iktisadi dünya görüşü ilkelerinin üçüncüsü ise gelenekçiliktir. Genç'in metinlerinin analizinde gelenekçiliğin iki temel anlamı ortaya çıkmaktadır. Bunların birincisi, "Gelenekçilik, sosyal ve iktisadi ilişkilerde yavaş yavaş varolan dengeleri, eğilimleri mümkün olduğu ölçüde muhafaza etme ve değişme eğilimlerini engelleme ve herhangi bir değişme çıktığı takdirde, tekrar eski dengeye dönmek üzere değişmeyi ortadan kaldırma iradesinin hâkim olması şeklinde tanımlanabilir." (Genç, 2014a, s. 44). Bunu kısaca "mevcudu muhafaza edip değişmeyi engelleme iradesi" olarak ifade edebiliriz. Gelenekçilik, klasik sistemin başından itibaren yoktu, bilakis Osmanlı'nın ilk iki yüzyılında herhangi bir yenilik, "ibâdullaha (halka), mîrîye (devlete), nâfi (faydalı) ise ve kimesneye mazarratı (zararı) yoğ ise" (Genç, 2007, s. 529) benimsenirdi. Daha sonra "Yapının temel kurumları oluşukça gelenekçilik üçüncü bir ilke olarak modele eklenmiştir." (Küçükkalay, 2007, s. 151). "16. yüzyılda sistem yerleştikten ve kendileri de bunun farkına vardıktan sonra, devleti aliyye-i ebed müddet ismini koyduktan ... sonra gelenekçi olmaya başladılar." (Küçükkalay, 2022, s. 345). Bu ifadelerden gelenekçiliğin, kurumsal yapıdan daha önce var olmadığı, bilakis daha sonra ortaya çıktığı ve oluşan yapıyı korumayı amaçladığı anlaşılmaktadır.

Gelenekçiliğin ikinci anlamı ise iktisadi dünya görüşü ilkelerinin 19. yüzyıldaki değişiminde ortaya çıkmaktadır. Genç, bu dönemde söz konusu ilkelerden önce gelenekçiliğin, sonra diğer iki ilkenin

değiştirdiğini öne sürer. Gelenekçilik, 18. yüzyılın sonlarında değişirken diğer iki ilkenin 19. yüzyılın ikinci yarısında, örneğin iâşeciliğin 1860'larda değiştiğini belirtir (Genç, 1999, s. 6). Eğer gelenekçilik, "mevcudu koruma ve değişmeyi önleme iradesi" ise en son değişenin gelenekçilik olması gerekirdi. Gelenekçilik, sistemin temel unsurları oluştuktan sonra ortaya çıkıyorsa, gelenekçiliğin ortadan kalkması da ancak bu unsurların değişmesinden sonra gerçekleşebilir. Eğer iâşecilik ilkesi 1860'lara kadar varlığını koruyorsa gelenekçilik de bu tarihlere kadar varlığını korumuş demektir. Mevcut yapı değişmeden gelenekçiliğin ortadan kalktığı söylenemez. Öyleyse Genç, "ilk önce gelenekçilik değişti" derken neyi kastetmekte veya bunu söylerken gelenekçiliğe nasıl bir anlam yüklemektedir? Bir başka ifadeyle klasik yapının temel ilkelerinden "önce değişen" nedir? Bu soruya, "iktisadi alanı da kapsayan genel bir dünya görüşü" cevabı verilebilir ve bu, gelenekçiliğin ikinci anlamıdır. "Önce değişen", dünya görüşü veya referans çerçevesiydi. 18. yüzyılın sonlarında, yani III. Selim döneminde Batılılaşma kararı verilerek hayata ilişkin referans çerçevesi veya dünya görüşü, geleneksel olandan Batılı olana çevrildi. Dünya görüşü değiştikten sonra klasik sistemin temel ilkeleri de kaçınılmaz olarak değişti. "Dünya görüşü", Osmanlı'nın kuruluşundan 18. yüzyılın sonuna kadar mevcuttu, ancak "zamanla oluşan dengeleri koruma iradesi" olarak gelenekçilik ise 16. yüzyıldan itibaren ortaya çıktı ve 19. yüzyılın sonuna kadar varlığını sürdürdü. Öyleyse gelenekçiliğin birinci anlamı "mevcudu koruma ve değişmeyi önleme iradesi" iken ikinci anlamı "dünya görüşü"dür.

6. Osmanlı İktisadi Dünya Görüşü İlkelerinin Kritiği

İlkelerin birincisi iâşeciliktir ve bunun anlamı, "üretilen mal ve hizmetlerin, mümkün olduğu kadar bol, kaliteli ve ucuz olması, yani piyasada mal arzının mümkün olan en yüksek düzeyde tutulması"dır (Genç, 2014a, s. 41). Üretilen mal ve hizmetlerin bol ve ucuz olması, arzın artması veya arzın talepten daha fazla olması durumunda söz konusudur. Ancak Osmanlı, bir ihtiyaç ekonomisidir ve aynı zamanda verimlilik artışının neredeyse hiç olmadığı bir ekonomidir. Bir başka ifadeyle bu ekonomi, arzı artırmayla ilgilenmeyen veya objektif şartlar dolayısıyla ilgilenemeyen bir ekonomidir. Nitekim Genç'in, paragrafın başındaki iâşecilik tanımının aksine, aşağıdaki değerlendirmesinde ifade edildiği gibi, Osmanlı ekonomisi ve aynı zamanda Osmanlı elitlerinin iktisadi dünya görüşü, arzın bol olmasına yönelik bir hedefe sahip değildir:

"Dengenin korunmasında yalnız tüketimin değil, üretimin de kontrol altında tutulması gerekiyordu. Ekonomide ihtiyaç duyulan zorunlu ithalatı sağlayacak kadar bir üretim fazlası dışında, herhangi bir mal veya hizmette üretim fazlası görülmesi de arzuya şayan değildi. Çünkü emek ve kapital gibi üretim faktörlerinin kıt olduğu ve miktarların kolayca arttırılmadığı bir ekonomide, belirli bir mal veya hizmetin üretimini arttırmak için gerekli olan ilave emek ve kapitali, diğer alanlardan çekip o mal veya hizmeti üreten sektöre kaydırmakla mümkündü. Bu ise, emek ve kapitalin çekildiği alanlarda üretimin azalması ve neticede bu alanlarda üretilmekte olan mal ve hizmetlerde kıtlığın doğması ile sonuçlanacağı için tehlikeli idi." (Genç, 2014a, s. 44).

İlkeler ile bu ilkelerin Osmanlı gerçeğine yansımış biçimleri arasında, kanıtlara dayalı nedensellik bağının tespit edilmesi gerekir. Nihayetinde bir teorinin değeri, somut olguları açıklama gücüne bağlıdır. Örneğin Genç'in üzerinde önemle durduğu ihracatı kısıtlamaya, ithalatı teşvik etmeye yönelik dış ticaret politikası ile iâşecilik arasındaki bağın daha yakından incelenmesi gerekir. Ekonomiyi işler vaziyette tutmayı amaçlayan başka yönetimler, tam tersi bir politika izlemiş ve ihracatı teşvik edip ithalatı kısıtlayıcı uygulamalar yapmıştır. Ekonomiyi işler vaziyette tutmak ile ihracatı kısıtlayıp ithalatı özendiren bir dış ticaret politikası, birbirinin mütemmim cüzü olmadığı gibi bilakis birbirine karşıttır. İhracatı kısıtlayıp ithalatı özendiren kapitülasyonlar, halkın iâşesinin sağlanması veya iç piyasada mal arzının bollaşması için değil, çoğunlukla dış politika aracı olarak uygulamaya sokulmuştur (İnalçık, 1978, s. 214). İngiliz, Hollandalı ve Fransız tüccarlara, 17. yüzyılda Müslüman tüccarlara göre daha avantajlı şartların sunulmasında, Katolik Habsburglar ve Venedik'le olan rekabetin önemli bir payı vardır. Genç'in sarahatle ifade ettiği gibi, "Osmanlılar esas olarak Habsburglarla ve onların Katolik

dünyasıyla mücadele ediyorlardı. Katolik Avrupa ile Habsburglara rakip olan ve onun dışında kalan ülkeleri korumak için özellikle kapitülasyon ilişkilerini kullandıkları çok açık olarak görülüyor.” (Genç & Özvar, 2021, s. 121). Fransa’ya 1740’ta verilen kapitülasyonda ise 1739 yılındaki Belgrad Antlaşması’nda Fransa’nın desteğini aramanın rolü bulunmaktadır (Eldem, 2013, s. 183).

Aynı durum fiskalizm ile mîrî mubayaa, müsadere ve ihracat odaklı üretimi engellemeye yönelik tutumlar için de geçerlidir. Genç, fiskalizmin harcamaları kısma yönündeki çabaları arasında mîrî mubayaa rejimine vurgu yapar ve bu uygulamanın fiskalizmi, fiskosantrizme dönüştürdüğünü belirtir. Mîrî mubayaa, “en çok gelişme potansiyeline sahip olanları cezalandırıcı ve caydırıcı, dolayısı ile kapital birikimini engelleyici bir mekanizmanın işlemesi demektir.” (Genç, 2014a, s. 232). Örneğin 18. yüzyılın ikinci yarısında İstanbul’un zahire ihtiyacını karşılamak amacıyla yapılan mîrî mubayaada çiftçiye buğday için on pare, arpa için beş pare ödenmiştir. Bu fiyatlar, enflasyona rağmen bir yüzyıl boyunca değişmeden kalmış ve piyasa fiyatları karşısında sembolik bir düzeye inmiştir. Bu sayede resmi fiyatlardan devlete zahire veren üreticiler, büyük ölçüde zarar etmiştir (Güran, 1986, s. 250). Aynı dönemde Avrupa’daki merkantilist yönetimler gelirlerini artırmaya, giderlerini kısma veya bütçelerini denkleştirmeye çalışıyordu ancak sermaye birikimini önleyici mîrî mubayaa türü uygulamalara başvurmuyordu. Devlet, mîrî mubayaa ile giderlerini azaltmıştır, ama bu, fiskalizmin bir gereği değildir ve bu nedenle mîrî mubayaa uygulaması, fiskalizm dışında başka açıklamaları gerektirmektedir. Aynı durum, fiskalizmi fiskosantrizme dönüştürdüğü öne sürülen (Genç, 2003, s. 378) müsadere ve ihracat odaklı üretime uygulanan yaptırımlar için de geçerlidir. Örneğin devletin trafik cezasıyla gelir elde etmesi, trafik cezalarını fiskalist amaçlarla koyduğu anlamına gelmeyeceği gibi, müsadereyle gelir elde etmesi de müsadere ile fiskalizm arasında nedensellik bağı olduğunu göstermez. Dolayısıyla mîrî mubayaa, müsadere ve ihracat odaklı üretimi engellemeye yönelik uygulamalar ile denk bütçecilik arasındaki nedensellik bağı ispata muhtaçtır.

İlkelerin geçerli olduğu süre, çoğu yerde 16-19. yüzyıllar arası olarak belirtilmesine rağmen aynı zamanda klasik dönem olarak da ifade edilmiştir (Genç, 2014c, s. 6). Fakat klasik dönemin ilk iki veya üç yüzyılında -ki İnalıcık’a (2003) göre sadece bu süre klasik dönemdir- söz konusu ilkeler geçerli değildir. Coğrafi olarak en geniş sınırlara varılması ve kurumsal gelişimin tamamlanması nedeniyle, klasik dönem olarak daha çok 16. yüzyıl ele alınmış veya ona yoğunlaşmıştır, ancak kuruluş dönemi veya 14 ve 15. yüzyıllar da klasik döneme girer, çünkü kapitalizm öncesindeki tarımsal üretim döneminin genel karakterine sahiptir. Nicelik değil nitelik açısından dönüşüm, ancak küresel kapitalizmin doğuşundan sonra ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla klasik dönem kendi içerisinde ilkelerin geçerli olduğu ve olmadığı şeklinde ikiye ayrılabilir. İlkelerin geçerli olduğu 16-19. yüzyıllar arası, kapitalizmin dünya sahnesine çıktığı ve bazı yazarlara göre Osmanlı sistemini de etkilediği bir dönemdir. Buna karşın ilkelerin geçerli olmadığı ilk iki veya üç yüzyıllık dönem, kapitalizm öncesini ifade etmektedir. İlkelerin, Osmanlı’nın klasik döneminin bütününde geçerli olmadığı ve geçerli olduğu bölümün ise kapitalizmin yükselişine denk geldiğinin göz önünde bulundurulması, ilkelerin anlaşılabilirliği açısından önemli görünmektedir.

Değinilmesi gereken son bir husus da sistemin dönüşümüdür. Genç (2014c), bu konuda modern iktisadi büyümenin temellerini oluşturacak reformların yapıldığını ifade etmiştir. Dönüşümün anlaşılabilmesi için de kapitalist modern dünya-sisteminin göz önünde bulundurulması gerekir. Bu sistem, Wallerstein’a (2006, s. 133) göre, merkez ve çevre ülkelerden oluşmaktadır ve çevre ülkelerden merkez ülkelere kaynak aktarımına dayanmaktadır. Kapitalizme entegrasyon, Osmanlı’ya merkez değil çevre ülkesi pozisyonu vermiştir. Bu ise kapitalizmin, yani sermaye birikimi ilkesinin geçerli olduğu anlamına gelmez. Bu ilke, sadece merkez ülkelerde geçerlidir. Çevre ülkelerde geçerli olan ise “sermayenin merkez ülkelerde birikimi” ilkesidir. Dolayısıyla Osmanlı, “iktidar birikimi” ilkesinden “sermaye birikimi” ilkesine değil, “sermayenin merkez ülkelerde birikimi” ilkesine geçiş yapmıştır. Kapitalizme entegrasyonla birlikte, diğer çevre ülkelerde olduğu gibi, Osmanlı’da da elbette sermaye birikimi görülmüştür ancak bu durum, “sermaye birikimi ilkesi”nin geçerli olduğu anlamına gelmez. Çevre

ülkelerdeki burjuvazi, komprador olarak tanımlandığı gibi, bu ülkelerdeki sermaye de komprador olarak adlandırılabilir. Çevre ülkelerde biriken “komprador sermaye”dir ve bu sermayenin asli rolü, çevre yerine merkez ülkelerde sermaye birikimine hizmet etmektir. Hâlbuki olması gereken, “sermayenin ülke içinde birikimi” ilkesine geçiş yapılmasıdır. Bu geçiş yapılmadığı için klasik dönemde karşılaşılan sorunlar çözülmemiş, bilakis daha da büyümüştür.

7. İktidar Birikimi İlkesi

Osmanlı klasik döneminde görülen ve kapitalizm karşısında geride kalınmasına yol açan olgular, “iktidar birikimi” ilkesi çerçevesinde de açıklanabilir. Bütün sistemler, “sermaye birikimi” ile “iktidar birikimi” ilkelerine dayalı olmak üzere ikiye ayrılabilir. Wallerstein, kapitalizmi, “sonsuz sermaye birikimi” olarak tanımlamıştır. Samir Amin (2007, s. 25) ise kapitalizm için sermaye kavramı nasıl merkezi bir rol oynuyorsa kapitalizm öncesinde de iktidar kavramının benzeri bir rol oynadığını söyler. Ayrıca iktidar birikimi kavramı Brenner’da (1982, s. 36) “siyasi birikim” olarak ifade edilmiştir ve bu kavram, feodalizmde servet birikimi amacına yönelmiş iktidarın yayılmasını ifade eder. Arrighi (2000, s. 53) ise kapitalizmin oluşumunu, sermaye birikimi ile iktidar birikiminin diyalektik ilişkisine bağlar. Bu isimlerin iktidar kavramına yüklediği anlam, Osmanlı’daki iktidar biçimine bütünüyle uymamaktadır ve bu nedenle iktidar ile sermaye arasındaki ilişkinin netleştirilmesi gerekir.

Bu ilişkiye geçmeden önce servet ile sermaye kavramları arasındaki farka değinmek gerekir. Marx’ın sermayeyi kapitalizmle özdeşleştirmesinden itibaren bu kavram, feodalizmle ilişkisi üzerinden sadece sanayi üretimiyle sınırlandırılmıştır. Hâlbuki sermaye, “üretim araçları” olarak tanımlandığında sanayi üretimi için makine ne kadar sermaye ise tarım üretimi için toprağın ve ticari üretim için menkul malın da o kadar sermaye olduğu ortaya çıkar (Clark, 2007, s. 159). Dolayısıyla sermaye, sanayi üretiminde olduğu gibi tarım ve ticari üretimde de söz konusudur ve aynı zamanda kapitalizm öncesinde de bulunmaktadır. Feodalizmde tarım üretiminde kullanılan toprak bir sermaye olduğu gibi köleci sistemde üretime koşulan köle de bir sermayedir. Bununla birlikte sermaye ile servet arasında temel bir fark vardır ve servet, üretimde kullanılmayan iktisadi birikimdir. Herhangi bir iktisadi birikim, üretimde kullanıldığında sermayeye dönüşür.

Gerek kapitalizm gerekse ondan önceki feodalizm ve köleci sistemlerde sermaye (toprak) ile iktidar arasında birliktelik ilişkisi vardır. Roma köleci sisteminin patricileri ile kapitalist sistemin burjuvası, iktidar üzerinde belirleyici bir güç olduğu gibi feodalizmdeki senyör, hem iktidarın hem de toprağın sahibi olarak iktidar ile sermayeyi tek elde toplamıştır. Buna karşın Baykan Sezer’in (1988, s. 169) ifade ettiği gibi, Doğu (Çin) ve Batı (Avrupa) arasında yer alan merkezi coğrafyada, Asurlulardan itibaren iktidar ile sermaye, birbirinden ayrılmıştır. Bu devletler üretime müdahil olmamış, sadece üretimin güvenliğini sağlamak ve güvenlik hizmetinin finansmanını temin etmekle ilgilenmiştir. Dolayısıyla Batı’da görülen köleci, feodal ve kapitalist sistemlerdeki üretimi doğrudan koordine eden iktidar biçiminin veya sermaye ile iktidar birlikteliğinin, Asurlulardan Osmanlı’ya kadar gelen devlet geleneğinde bir karşılığı yoktur. Osmanlı’nın devrıldığı ve sürdürdüğü devlet geleneği, kendi misyonunu güvenlikle sınırlamış, üretimi doğrudan organize etmemiş, ekonominin işler vaziyette olmasını yeterli görmüştür. Hatta sosyal hizmetleri bile kendi üzerine almamış ve bunların vakıflar eliyle yürütülmesini öngörmüştür (Genç, 2014b, s. 15). Bu devlet geleneği, sermaye ile iktidarın ayrılığı olarak ifade edilebilir. Genç’in (2014a, s. 80) yorumu da bunu desteklemektedir: “Osmanlı sisteminde, Batı’nın aksine, iktisadi gücün siyasi güce dönüşmesi olgusu pek yoktur. Siyasi güçle ekonomik güç arasında karşılıklı etkileşim Batı’da vardır; Osmanlı sisteminde bu, hemen tamamen, tek yönlüdür. Hâkim olan siyasettir.” İktidar birikimi denildiğinde buradaki iktidar, Batı’daki köleci, feodal ve kapitalist iktidatların aksine, sermayeyi dışlayan bir karakterdedir. Bir başka ifadeyle sermaye birikimine hiçbir şekilde imkân vermeyip iktidar birikimiyle ilgilenir.

İktidar birikimi ilkesinin doğal bir sonucu, kendinden başka iktidar odaklarının oluşmasını engellemeyi içerir. Bu odaklar, siyasi ve askerî alanda olabileceği gibi ekonomik alanda da ortaya çıkabilir. Sermaye

sahiplerinin sermaye birikimiyle elde edecekleri güç, iktidar için genellikle tehdit olarak algılanır. Genç (2014a, s. 41), “İaşe ilkesi, iktisadi faaliyete bu iki açıdan ikincisi, yani tüketici açısından bakan görüşün dayandığı ilkedir.” derken, üretici veya sermaye sahiplerinin korunup kollanmadığını ifade eder. Bu bakış açısının nedeni ise sermaye sahiplerini koruyup güçlendirmenin, alternatif bir iktidar odağı üreteceği endişesidir ki bu, iktidar birikimini öngören bir siyasetin doğal tepkisidir.

Toprakta kamu mülkiyetinin hâkim olması da aynı endişenin bir sonucudur. Genç’e (2014a, s. 67) göre “Toprakta mülkiyetin devlete ait bulunmasının pratikteki başlıca amacı, kaynak dağılımını eşitlikçi bir denge içinde tutmak”tır. Gerçekte devlet mülkiyetinin temel nedeni, alternatif iktidar odaklarının ortaya çıkmasını önlemektir. Nitekim feodal Avrupa’ya bakıldığında, toprak sahiplerinin aynı zamanda iktidar sahibi olduğu veya toprak mülkiyetinin iktidar ürettiği görülür. Muhtemel bir iktidar odağının oluşmasının önüne geçmenin en kesin yolu, toprakta özel mülkiyeti ortadan kaldırmaktır.

Ziraat ve lonca sisteminde küçük ölçekli üretim biriminin desteklenmesi de aynı güdüyle açıklanabilir. Küçük ölçekli üretim birimleri alternatif bir iktidar üretemeyeceği gibi bunları lonca sistemi gibi örgütlenmeler içinde kontrol altında tutmak mümkündür. İktidar birikimine dayalı sistem, büyük ölçekli üretim birimlerini tehdit olarak algılamış ve bunların küçük ölçekli boyutlarda kalması için gereğini yapmıştır. Bu gerekliliklerden biri, kâr oranlarını ortalama yüzde on düzeylerinde tutmaktır. Bu kâr oranıyla büyük çaplı sermaye birikiminin ortaya çıkması mümkün değildir. Ziraattaki üretim birimleri ise ancak bir ailenin geçimini sağlayabileceği boyutlardadır ve çoğu kez üreticiye tam bir çiftlik bile düşmemiştir.

Mîrî mubayaa ve müsadere uygulamaları da devletin gelirlerini artırma veya giderlerini azaltma saikiyle doğrudan ilişkili görünmemektedir. Gelirleri artırmanın ve giderleri azaltmanın, yani bütçeyi denkleştirmenin pek çok yolu bulunmaktadır ve pekâlâ bu yollardan biri tercih edilerek ihtiyaç karşılanabilirdi. Ancak mîrî mubayaa ve müsadereyle asıl yapılmak istenen, sermaye birikimini önlemek veya sermaye oluşumunun belirli bir düzeyin üstüne çıkmasını engellemektir. Aynı şekilde ihracat odaklı üretimi engelleme uygulamalarının da denk bütçeyle doğrudan bir ilgisi görünmemektedir. İhracat odaklı üretim girişimleri, merkantilist Avrupa’da görüldüğü üzere, ciddi sermaye birikimleri sağlamaya namzettir ve bu durum, sistem tarafından tehdit olarak algılanmaktadır. Genç’in (2014a, s. 80) yorumu da bunu desteklemektedir: “Sermaye birikimi konusunda, ... sivil Müslüman veya gayrimüslim reayaya sıkı kâr tahdidi getirmeleri, siyasi gücü kolaylıkla ekonomik güce dönüştürebileceği için, birikim şansı çok daha yüksek olan askeri zümre mensuplarının mirasına el koymaları da, aynı mantığın içinde, siyaseti etkilemesi mümkün gruplarda sermaye birikimini sınırlandırma motifine bağlıdır.”

Bir başka önemli uygulama da ihracatı kısıtlayıp ithalatı teşvik eden dış ticaret politikasıdır. Bu uygulamada, iktidar birikimi ilkesinin payını görmek mümkündür. Nitekim bu durumu Genç’in şu açıklaması göstermektedir: “...devlet iktisadi faaliyetlerin dışında kalıyor. Dışında kalmayı tercih ediyordu. Bunları ancak müteşebbisler yapabiliirdi. Müteşebbisler de şişedeki gibi durmadığı için onları büyütme istemediler. Bu sebeple kapitülasyon verdiler. Bu belalı işi kâfire devrettiler. ... Özel sektörün büyüüp reayanın başına bela kesilmesini önlemek için bu yollara girmediler.” (Küçükkalay, 2022, s. 404). “Siyasi sistemde aristokrasinin oluşmasını önlemek ve sürekli yenilenen meritokratik bir elit kadrosunu işbaşında tutabilmek üzere nasıl ki devşirme usulünü benimsedilerse, benzer şekilde sermayeyi de, başına buyruk bir rakip veya siyaseti etkileyebilecek güç haline getirmemek üzere, ‘devşirme tarzı’ bir yöntemle sağlamaya çalıştılar, diyebiliriz.” (Genç, 2014a, s. 80). Genç’in bu ifadeleri, ihracatı kısıtlayıp ithalatı teşvik eden dış ticaret politikasının, iç piyasada mal arzını artırmaya değil, sermaye birikimini kısıtlayıp iktidar birikimini pekiştirme amacına matuf olduğunu göstermektedir.

Ancak kapitülasyonları, sadece iktidar birikimi ilkesiyle açıklamak mümkün görünmemektedir. Çünkü aynı ilke, Osmanlı’nın kuruluşundan itibaren vardı ama kapitülasyonlar, 17. yüzyıldan itibaren Müslüman tüccarların aleyhine olacak şekilde verilmeye başladı. Bu durumda kapitalizmin yükselişinin

ve onunla kurulan ilişkinin dikkate alınması gerekir. Çünkü bütün dünyayı farklı düzeylerde etkileyen kapitalizmin, Osmanlı'yı etkilemediğini söylemek, tarihî gerçeklerle örtüşmez. Yapılması gereken, söz konusu etkinin düzeyini hassasiyetle tespit etmektir.

Wallerstein'a (1979, s. 392) göre "sonsuz sermaye birikimi" ilkesine dayanan kapitalizm, 16. yüzyıldan itibaren Osmanlı üzerinde birtakım etkilere sahip olmuş, fakat Osmanlı'nın kapitalist modern dünya-sistemine entegrasyonu, 19. yüzyılda gerçekleşmiştir. İngiltere'nin küresel hegemonyasının başlamasında İngiliz Levant Kumpanyası'nın önemli bir yeri vardır ve benzeri şirketlerin ilkinin oluşturmuştur. Bu şirket, 1581 yılında Halep'te kurulmuş ve Akdeniz ticaretinde İngiliz üstünlüğünün başlamasını sağlamıştır. İngiliz ve Hollandalı tüccarlar başta olmak üzere Avrupalı tüccarlara, Müslüman tüccarlardan daha avantajlı imkânlar sunan kapitülasyonlar da 17. yüzyılın ilk yıllarından itibaren verilmeye başlamıştır. Dolayısıyla kapitülasyonlar, bir yönüyle iktidar birikimini yansıtsa da diğer yönüyle kapitalizmin Osmanlı üzerindeki nüfuzunun en belirgin göstergelerinden biridir. Kapitülasyonlar sayesinde Osmanlı tüccarları kan kaybederken yabancı tüccarlar, önemli bir sermaye birikimi sağlamıştır.

Bu noktada, belki daha geniş açıklamaları gerektirmekle birlikte, "Batı sermaye birikimine dayanırken Osmanlı neden iktidar birikimini esas almıştır?" sorusuna kısaca da olsa değinmek gerekir. Osmanlı'nın, iktidar birikimini öngören tutumu, yaşadığı coğrafyanın sunduğu imkânların ve bu imkânlar karşısında geliştirilen kurumların bir sonucudur. Osmanlı coğrafyası veya merkezî dünya; Mezopotamya, Nil ve İndüs nehirlerinin verimli vadilerinde sulamalı tarımın sunduğu imkânlar temelinde oluşmuştur. Sulamalı tarımın sağladığı verimlilik artışı, iktidarın vergiyle finanse edilmesini sağlamıştır. Vergiyle finansmanını sağlayabilen iktidar, finansman kaynağı sağlamak için emeği köleleştirmek zorunda kalmamış ve aynı zamanda üretimi doğrudan organize etmeye girişmemiştir. Kendisini sadece güvenliği sağlamak ve ekonomik hayatın işleyişini düzene koymakla görevli kılmıştır. Böylece sermaye ile iktidar arasında kategorik bir ayrım ortaya çıkmıştır. Bu sistem, emeğin özgürlüğünü ve asgari şartlarda yaşamasını mümkün kılmıştır. Osmanlı'nın mevcut sistemden kolaylıkla vazgeçememesinin bir nedeni de budur. Buna karşın Avrupa toprağının verimsizliği, bir yandan emeğin sömürülmesini, yani köleleştirilmesini, diğer yandan ek değeri çekebilmek için üretimi doğrudan organize etmeyi zorunlu kılmıştır. Avrupa'daki kölecilik, feodal ve kapitalist sistemlerin hepsi, sermaye ile iktidarın birlikteliğinin çeşitli formlarıdır. Bu birlikteliğin amacı da yetersiz verimlilik nedeniyle iktidarın finansmanını sağlamaktır. Avrupa'daki iktidarlara her zaman sermayeyle birlikte var olmuş ve sermaye birikimi sağlamayı, kendi varlığı için zorunlu görmüştür. Bu sistem, son birkaç yüzyıl hariç, topluma kölelik ve sömürüden başka bir şey sunmamıştır. Ancak sahip oldukları sermaye birikimi ilkesi, modern dönemle birlikte kendi tarihlerini olumlu, dünyanın geri kalanının tarihini ise olumsuz bir biçimde dönüştürmüştür.

8. Sonuç

Yapılan çalışmada işçilik kavramının dört farklı anlamının olduğu tespit edilmiştir. Bu anlamlardan ikisi, Genç tarafından bu kavrama yüklenmiştir. Diğer ikisi ise işçilik veya provizyonizm kavramından çıkarılabilecek anlamlardır. Genç'in işçilik kavramına yüklediği birinci anlam, "üretilen mal ve hizmetlerin bol, kaliteli ve ucuz olması"dır. Bu anlam, verimlilik artışının olmadığı bir ihtiyaç ekonomisi gerçekliğiyle çelişmektedir. İkinci anlam, "ekonomiyi işler vaziyette tutarak halkın yaşamasını sağlamak"dır. Bu anlam ise sadece Osmanlı'nın değil, bütün devletlerin gözettiği bir ilkedir. Genç'in işçilik kavramına yüklediği ama bu kavramdan çıkarılabilecek üçüncü anlam, Sombart'ın feodalizm ile kapitalizmi, geçim ile kazanç kavramlarıyla ilişkilendirmesinde ortaya çıkmaktadır. Buna göre üçüncü anlam, köle ve serflerin yiyecek, giyecek ve barınak ihtiyaçlarının köle sahipleri tarafından karşılanmasıdır. Dördüncü anlam ise özellikle başkent nüfusunun gıda gibi bazı temel ihtiyaçlarının devlet tarafından temin edilmesidir.

İkinci ilke olan fiskalizmin Türkçe karşılığı kullanılmamıştır ve bu nedenle vergicilik veya maliyecilik diye tercüme edilmiştir. Genç'in fiskalizme yüklediği anlam, "hazine gelirlerini artırmak ve aynı zamanda giderleri azaltmak"tır. Gelirleri artırmak ile giderleri azaltmak, birbirinden farklı yönleri işaret etmektedir. Bu iki unsur, ancak "denk bütçe" ilkesi çerçevesinde uyumlu hale gelmektedir. Dolayısıyla fiskalizm; vergicilik veya maliyecilik değil, denk bütçecilik veya bütçe denkliği ilkesi olarak ifade edilebilir.

Üçüncü ilke olan gelenekçilik kavramına birbirinden farklı iki anlam yüklenmiştir. Birincisi, "mevcut sistemi sürdürmek", ikinci anlamı ise "sistemi şekillendiren dünya görüşü"dür. Osmanlı'da geleneksel dünya görüşü, kuruluşundan 18. yüzyılın sonuna kadar sürmüş, buna karşın "mevcut sistemi sürdürme ve değişimi önleme" iradesi ise 16. yüzyılda başlamış ve 19. yüzyılın sonuna kadar devam etmiştir.

İşçiliğin, "üretilen mal ve hizmetlerin bol, kaliteli ve ucuz olması" şeklindeki anlamı, Osmanlı gerçekliğiyle bütünüyle uyuşmamaktadır. Çünkü Genç'in de ifade ettiği gibi Osmanlı bir ihtiyaç ekonomisidir ve sadece tüketimi değil üretimi de belirli sınırlar dâhilinde tutmayı amaçlamış, arzı bollaştırmakla ilgilenmemiştir. İşçilik ile ihracatı kısıtlayıp ithalatı teşvik eden dış ticaret politikası arasındaki nedensellik bağı da irdelenmelidir. Söz konusu dış ticaret politikası, "mal ve hizmet arzının bol ve ucuz olması" için değil, temelde dış politik gerekçelerle uygulanmıştır. Dolaylı olarak mal arzını bollaştırsa da bunun için yapılmamıştır. Fiskalizm, yani denk bütçecilik ile mîrî mubayaa, müsadere ve ihracat odaklı üretimi engelleme girişimleri arasındaki nedensellik bağı da irdelenmeye muhtaçtır. Müsadereyle gelir elde edilmesi, müsadereye gelir amacıyla yapıldığı anlamına gelmez; aynen trafik cezasıyla gelir elde edilmesinin, trafik cezalarının fiskalist amaçlarla konulduğu anlamına gelmeyeceği gibi.

Bu çerçevede Osmanlı iktisadi gerçekliğini daha iyi açıklayabilmek için "iktidar birikimi" ilkesi göz önünde bulundurulabilir. Wallerstein'a göre kapitalizm, "sonsuz sermaye birikimi" ilkesine dayanmaktadır. Buradaki sermaye kavramı, sanayi üretimiyle sınırlandırılmayıp "her türlü üretim aracı" anlamında kullanılırsa sadece kapitalizmi değil, kendisinden önceki feodal ve kölecî sistemleri de kapsayacak bir açıklamaya ulaşılır. Buna karşın Avrupa dışındaki merkez ve doğu toplumları ise "iktidar birikimi" ilkesiyle açıklanabilir. Buna göre aslolan, sermaye birikimi değil, iktidar birikimidir. Bu sistemde ekonominin sadece işler vaziyette bulunması ve iktidarın finansmanı için vergi ödeyebilir düzeyde olması yeterlidir. Yine bu sistemde iktidarın siyasi veya askerî hedefleri için ihracatı kısıtlayıcı ve ithalatı teşvik edici kapitülasyonlar verilebilir. Mîrî mubayaa ve müsadere gibi uygulamalar, iktidar odağı olma potansiyeline sahip sermaye oluşumunu budamak amacına matuftur. Eşitlik gibi görünen uygulamalar ise sermaye birikimini önlemek içindir, çünkü sermaye birikimi, burjuvazi örneğinde görüldüğü gibi, kendi iktidarını üretir. Tarım arazilerinin kamu mülkiyetine alınması da aynı nedenledir, çünkü feodalizm, toprak sahibi olmanın aynı zamanda iktidar sahibi olmak anlamına geldiğinin en açık göstergesidir. Kâr oranlarının düşük düzeyde tutulması, tüketici refahının gözetilmesi şeklinde yorumlansa da gerçekte mevcut iktidara potansiyel bir tehdit olarak görülen sermaye birikimini önlemeye yöneliktir. Toplum ve üretimle ilgili olduğunda faiz ya yasaklanır ya da kâr oranının çok üstünde bir faiz oranı belirlenir, ama iktidarın finansmanı söz konusu olduğunda bütünüyle aksi yönde hareket edilir.

İktidar birikimi, kavram olarak değil ama anlam olarak Genç'in metinlerinde önemli ölçüde bulunmaktadır. Osmanlı sisteminin sermaye birikimine değil de iktidar birikimine dayalı olduğuna yönelik Genç'in oldukça bol ve çeşitli ifadeleri vardır.

Verimlilik artışının düşük olduğu binlerce yıllık tarımsal üretim döneminde iktidar birikimi ilkesi, iyi işlemiş ve topluma mümkün olan en yüksek özgürlüğü ve refahı sunmuştur, ancak sermaye birikimi ilkesine dayalı kapitalizm ile rekabet edememiştir. Sermaye birikimi ilkesi, dolaylı olarak iktidar birikimini de sağlamıştır ancak iktidar birikimi ilkesi, sermaye birikimini ihmal ettiği veya bunu tamamen dışladığı için kendi iktidarını bile koruyamamıştır.

Kaynakça

- Amin, s. (2007). *Avrupamerkezcilik*. M. Sert (Çev.). Chiviyazıları.
- Arrighi, G. (2000). *Uzun yirminci yüzyıl*. R. Boztemur (Çev.). İmge Kitabevi Yayınları.
- Brenner, R. (1982). The agrarian roots of European capitalism. *Past & Present*, 97, 16-113.
- Cambridge essential English dictionary*. (2011). Erişim Tarihi 08.03.2025, <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/provision>
- Cin, H., & Akyılmaz, S. G. (1995). *Feodalite ve Osmanlı düzeni*. Selçuk Üniversitesi Yayınları.
- Clark, G. (2013). *Fukaralığa veda*. E. Demircioğlu (Çev.). Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Clark, J. B. (2007). *Essentials of economic theory*. Ludwig von Mises Institute.
- Çakır, C. (2021). İmparatorluğun iktisat tarihçisi: Mehmet Genç (1934-2021) hayatı, kişiliği, eserleri. *Dîvân*, 26(50), 253-281.
- Çizakça, M. (2013). Mehmet Genç ile beraber iktisat tarihi araştırmalarında geçen bir otuzbeş yıl. E. Özvar (Ed.), *Türk Tarihçiliğinde Dört Sima* içinde (ss. 159-172). Timaş Yayınları.
- Deng, K. G. (2022). Çin'deki vergi devletin devamı ve etkinliği, MÖ 700-MS 1911. N. Bulut (Çev.). B. Yun-Casalilla, P.K. O'Brien & F.C. Comin (Ed.), *Vergi Devletlerinin Yükselişi* içinde (ss. 419-440). Selenge Yayınları.
- Eldem, E. (2013). Mehmet Genç'in Osmanlı klasik sistemini algılayışı. E. Özvar (Ed.), *Türk Tarihçiliğinde Dört Sima* içinde (ss. 173-184). Timaş Yayınları.
- Genç, M. (1999). 19. yüzyılda Osmanlı iktisadî dünya görüşünün klasik prensiplerindeki değişimler. *Divan*, 6(1), 1-8.
- Genç, M. (2003). Mehmet Genç ile Osmanlı'da devlet ve ekonomi üzerine. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 1(1), 369-384.
- Genç, M. (2007). Osmanlılar iktisadi ve ticari yapı. *TDVİA*, C. 33, 525-532.
- Genç, M. (2014a). *Devlet ve ekonomi*. Ötüken Neşriyat.
- Genç, M. (2014b). Klasik Osmanlı sosyal-iktisadi sistemi ve vakıflar. *Vakıflar Dergisi*, 42, 9-17.
- Genç, M. (2014c). Modern iktisadi büyüme karşısında Osmanlı sistemi ve ekonomisi. *Türkiye Günlüğü*, 119, 5-14.
- Genç, M., & Özvar, E. (2021). *Osmanlı ekonomisine dair konuşmalar-I*. Ötüken Neşriyat.
- Greenwood, A. (2013). Osmanlı'da provizyonizmin uygulama alanlarına bir örnek: İstanbul'un et iaşesi. E. Özvar (Ed.), *Türk Tarihçiliğinde Dört Sima* içinde (ss. 185-194). Timaş Yayınları.
- Güran, T. (2011). İstanbul'un iaşesinde devletin rolü (1793-1839). *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 44(1-4), 245-275.
- İnalcık, H. (1978). *The Ottoman Empire: Conquest, organization and economy*. Variorum Reprints.
- İnalcık, H. (2003). *Osmanlı İmparatorluğu klasik çağ 1300-1600*. R. Sezer (Çev.). Yapı Kredi Yayınları.
- Kubbealtı lugatı*. (2024). Erişim Tarihi 08.03.2025, <https://lugatim.com/s/%C4%B0%C3%82%C5%9EE>
- Küçükkalay, A. M. (2007). Kaotik bilgidен senkronik bilgiye bir iktisat tarihi teorisye: Mehmet Genç. *Dîvân*, 12(22), 107-164.
- Küçükkalay, A. M. (2022). *Mehmet Genç bir âlimin hayat ve ilim serencamı*. Ötüken Neşriyat.

- Özden, M. (2024). Content and thematic analysis techniques in qualitative research: Purpose, process and features. *Qualitative Inquiry in Education: Theory & Practice*, 2(1), 64-81.
- Pamuk, Ş. (2021). Mehmet Genç (1934-2021): Bir büyük imparatorluğun iktisat tarihçisi. *Osmanlı Araştırmaları*, LVIII, 325-328.
- Salzmann, A. (2013). Mehmet Genç, iktisat tarihçisi. E. Özvar (Ed.), *Türk Tarihçiliğinde Dört Sima* içinde (ss. 195-212). Timaş Yayınları.
- Schumpeter, J. A. (1991). The Crisis of the tax state. R. Swedberg (Ed.), *Joseph A. Schumpeter: The Economics and Sociology of Capitalism* içinde (pp. 99-140). Princeton University Press.
- Sencer, M. (1999). *Osmanlı toplum yapısı*. Sarmal Yayınevi.
- Sezer, B. (1988). *Türk sosyolojisinin ana sorunları*. Sümer Kitabevi Yayınları.
- Sombart, W. (2008). *Burjuva*. O. Adanır (Çev.). Doğu-Batı Yayınları.
- Türkçe Sözlük*. (1998). TDK Yayınları.
- Tol, N. Ü. (2023). Mehmet Genç üzerine biyografik bir araştırma. *Telakki Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(2), 92-111.
- Wallerstein, I. (1979). The Ottoman Empire and the capitalist world-economy: Some questions for research. *Review*, 2(3), 389-398.
- Wallerstein, I. (2006). *Tarihsel kapitalizm*. N. Alpay (Çev.). Metis Yayınları.
- Makale Bilgi Formu**
- Çıkar Çatışması Bildirimi:** Yazar tarafından potansiyel çıkar çatışması bildirilmemiştir.
- Yapay Zekâ Bildirimi:** Bu makale yazılırken hiçbir yapay zekâ aracı kullanılmamıştır.
- İntihal Beyanı:** Bu makale Turnitin tarafından taranmıştır.

Türkiye'de Sabit Nominal Tutarla Alınan Kira Depozitolarının Enflasyon Karşısındaki Reel Değer Kaybı

Real Depreciation of Rental Deposits in Türkiye Against Inflation: Economic Analysis, Legal Review and Policy Recommendations

Emine Örs

İzmir Demokrasi Üniversitesi, Sosyal
Bilimler Enstitüsü, İzmir, Türkiye,
eors443@gmail.com,
ror.org/04c152q53

Öz: Bu çalışma, Türkiye’de kira sözleşmeleri kapsamında sabit nominal tutarla belirlenen depozito bedellerinin yüksek enflasyon koşullarında uğradığı reel değer kaybını ekonomik ve hukuki boyutlarıyla ele almaktadır. Türk Borçlar Kanunu’nun 342. maddesi, depozitonun alınması ve banka hesabında tutulmasını düzenlemekte; ancak zaman içerisinde oluşabilecek reel değer kaybına karşı herhangi bir koruma mekanizması içermemektedir. Bu bağlamda, çalışmada Mayıs 2021 – Mayıs 2025 dönemine ait TÜFE verileri ile Endeksa’dan elde edilen ortalama kira verileri kullanılarak, sabit nominal tutarla (2360 TL) belirlenmiş bir kira depozitosunun reel değer kaybı hesaplanmıştır. Hesaplamalar, sabit fiyatlarla reel değer dönüşümü yöntemiyle yapılmış ve enflasyonun depozito üzerindeki etkisi nicel olarak ortaya konmuştur. Elde edilen bulgular, söz konusu dönemde depozitonun yaklaşık %88 oranında reel değer kaybına uğradığını göstermektedir. Bu durum, hem depozitonun ev sahibi açısından güvence işlevini, hem de kiracı açısından hakları koruma niteliğini zayıflatmaktadır. Ayrıca, İngiltere, Almanya, Güney Kore ve ABD gibi ülkelerde uygulanan faiz işletimi, devlet güvenceli fonlar ve enflasyona endeksli koruma modelleri incelenerek Türkiye’ye uyarlanabilirliği değerlendirilmiştir. Çalışma, ilgili mevzuata değer koruma yükümlülüğü eklenmesi gibi politika önerileri sunmakta ve kira depozitolarına ilişkin literatürdeki boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kira Depozitosu, Enflasyon, Reel Değer Kaybı, Uluslararası Uygulamalar

Geliş Tarihi/Received: 12.06.2025
Kabul Tarihi/Accepted: 16.07.2025
Yayınlanma Tarihi/ Available Online:
28.08.2025

Abstract: This study examines the economic and legal dimensions of the real depreciation of rental deposits determined with fixed nominal amounts in lease agreements in Türkiye, particularly under high inflation conditions. Article 342 of the Turkish Code of Obligations regulates the collection and safekeeping of rental deposits in bank accounts; however, it does not include any mechanisms to preserve the real value of deposits over time. Within the scope of the study, Consumer Price Index (CPI) data and average rental prices obtained from Endeksa for the period of May 2021 to May 2025 were used to calculate the real depreciation of a rental deposit initially set at 2,360 TL. The analysis employed a fixed-price conversion method to quantify the loss in real value due to inflation. The findings indicate that the deposit lost approximately 88% of its real value during this period, rendering it largely ineffective in fulfilling its function as a financial guarantee for landlords and a protective mechanism for tenants. The study also reviews international practices in countries such as the United Kingdom, Germany, South Korea, and the United States, focusing on mechanisms including interest-bearing accounts, state-guaranteed funds, and inflation-indexed deposit systems. The applicability of these models to the Turkish context is evaluated. Based on these findings, policy recommendations are proposed—such as inflation-indexed updates, mandatory interest accrual, and the inclusion of a value protection obligation in Article 342. This study contributes to the limited literature on rental deposits in Türkiye and aims to provide structural policy suggestions for improving legislative effectiveness under inflationary conditions.

Keywords: Rent Deposit, Inflation, Real Depreciation, International Practices

Extended Abstract

In inflationary economies like Türkiye, rental markets experience not only surging rent prices but also structural imbalances in the functioning of contractual obligations, especially regarding rent deposits. These deposits, traditionally set in fixed nominal amounts, are intended to act as a financial safeguard for landlords and a form of recoverable collateral for tenants. However, the absence of inflation-adjusted mechanisms within legal frameworks leads to substantial real value erosion over time. This study addresses the real (inflation-adjusted) depreciation of fixed nominal rental deposits in Türkiye by analyzing the issue from both economic and legal perspectives. It also evaluates international practices to identify adaptable policy solutions for the Turkish context. The study is motivated by the growing disparity between rental price increases and stagnant deposit values during periods of persistent inflation. In Türkiye, deposits are usually equivalent to one- or two-months' rent but are rarely updated during lease renewals. Between May 2021 and May 2025, Türkiye experienced significant consumer price inflation and currency devaluation, creating dual pressures on the value of money. In such a context, rental deposits lost their effectiveness as protective financial instruments. As a result, landlords are left with insufficient collateral in the event of damages or non-payment, while tenants experience substantial loss in purchasing power on their deposit amounts. The theoretical foundation lies in the distinction between nominal and real values. Inflation erodes the real value of fixed monetary obligations, rendering static deposits increasingly ineffective in maintaining financial security. While this issue has been examined in the context of public debt or wage contracts, its implications for rent deposits remain understudied. Therefore, this study seeks to contribute to the literature on housing economics and monetary value protection mechanisms.

Methodologically, the study adopts a descriptive-analytical approach using secondary data due to the absence of micro-level deposit records. Consumer Price Index (CPI) data from the Turkish Statistical Institute (TURKSTAT) and average rent figures from Endeksa are used to simulate the real value loss of a standard fixed deposit amount of 2,360 TL across a four-year period. Additionally, dollar-based conversions using average exchange rates offer a second perspective on currency erosion. The findings show that the real value of the deposit declined by approximately 88% in TL terms and 97% in USD terms over the period analyzed. These results underline the failure of current regulatory frameworks to protect the deposit's intended financial function. Although Article 342 of the Turkish Code of Obligations requires that deposits be held in a bank account, it lacks clauses that ensure real value protection, interest accrual, or inflation indexing. This legal shortcoming undermines the security intended by deposit arrangements and may lead to disputes or financial injustice. To identify viable policy solutions, institutional models from four countries are examined: the United Kingdom, Germany, South Korea, and the United States. Each country offers insights into how rental deposits can be preserved more effectively.

- United Kingdom: The Tenancy Deposit Protection (TDP) system requires all deposits to be registered with authorized schemes, which safeguard funds, provide arbitration, and ensure timely returns with interest.
- Germany: Deposits must be held in separate, interest-bearing accounts. The legal obligation to generate interest serves as a partial hedge against inflation.
- South Korea: The Jeonse model involves a lump-sum deposit that substitutes for rent, offering both landlord and tenant greater financial clarity. Other hybrid models such as Wolse incorporate both rent and deposit components.
- United States: Varying by state, regulations often mandate escrow accounts, require interest payments, and establish clear rules for deposit deductions and returns.

Drawing from these practices, the study proposes four interlinked policy recommendations for Türkiye:

- Inflation Indexation: Introduce automatic CPI-based updates to deposit amounts at the time of lease renewal to preserve real value.
- Deposit Protection Fund: Establish a government-managed system like the UK's, where deposits are securely held and protected against inflationary loss.
- Mandatory Interest Accrual: Require deposits to earn interest, either based on the central bank's policy rate or another benchmark, to limit real losses over time.
- Legal Reform: Revise Article 342 of the Turkish Code of Obligations to incorporate inflation protection measures and clearer procedural safeguards.

Together, these recommendations offer a framework for restoring the deposit's protective function and improving transparency in landlord-tenant relationships. By enhancing legal certainty and economic fairness, the proposed reforms would bring Türkiye's rental deposit system closer to international best practices. In terms of academic contribution, this study fills a notable gap in Turkish housing literature by quantitatively illustrating how inflation affects rental deposits and by offering cross-country policy comparisons. While the current analysis is limited to a descriptive level due to data constraints, future research could employ panel data methods or micro-level simulations as more detailed datasets become available.

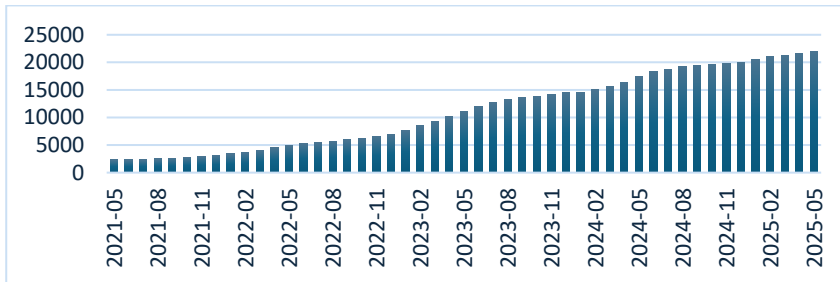
In conclusion, the study emphasizes the urgency of institutional reform. Without timely legal and economic adjustments, rental deposits will continue to erode in real value, undermining their role as a financial guarantee. The implementation of inflation-indexed, interest-accruing, and legally protected deposit mechanisms would represent a significant step toward economic justice and long-term housing market resilience.

1. Giriş

Konut kiralari, özellikle enflasyonist baskının arttığı ve konut arzının yetersiz kaldığı dönemlerde, hanehalkı harcamaları içinde önemli bir kalem haline gelmektedir. Türkiye'nin yakın dönemdeki ekonomik verileri, enflasyonun yalnızca tüketici fiyatlarını değil, aynı zamanda kiracı-ev sahibi ilişkilerini de dönüştürdüğünü göstermektedir. Bu dönüşüm genellikle kira bedellerindeki artışlarla sınırlı tartışılabilir, daha az dikkat çeken ve yapısal sonuçları olan başka bir konu, kira sözleşmeleri kapsamında alınan depozito uygulamalarıdır. Depozito, kiracının taşınmazı zarar vermeden teslim edeceğine dair bir güvence olup, sözleşme sonunda iade edilmesi beklenen bir teminattır (Yıldırım, 2015, s. 240). Türkiye'de bu teminat genellikle Türk lirası cinsinden sabit nominal bir tutar olarak belirlenmekte ve kira süresi boyunca herhangi bir değer koruma mekanizmasına tabi tutulmamaktadır. Çalışma kapsamında ele alınan bu "sabit nominal tutarlı depozito" uygulaması, özellikle yüksek enflasyon ortamında ciddi reel kayıplara yol açmakta ve başlangıçta taşıdığı güvence işlevini zamanla yitirmektedir. Bu durum, hem kiracıların hem de ev sahiplerinin sözleşme güvenliğini olumsuz etkilemektedir.

Şekil 1

Türkiye'de Aylık Ortalama Kira Fiyatlarının Mayıs 2021 – Mayıs 2025 Dönemindeki Seyri (TL)

Kaynak: Endeksa'dan alınan verilerle oluşturulmuştur.

Şekil 1, Türkiye’de Mayıs 2021’den Mayıs 2025’e kadar olan aylık ortalama kira fiyatlarının nominal değerler cinsinden artış eğilimini göstermektedir. Bu veriler, Türkiye gayrimenkul piyasasına dair güncel analizler sunan dijital platform Endeksa’dan alınmıştır. Endeksa, geniş veri tabanı ve güncel piyasa bilgileriyle kira ve satış fiyatlarındaki değişimleri takip etmek için sıkça başvurulanan önemli bir kaynaktır. İncelenen dört yıllık dönemde kira fiyatlarında sürekli ve belirgin bir artış gözlemlenmiştir. Özellikle 2022 ve 2023 yıllarında artış hızı ivmelenmiş; 2024 itibarıyla kira fiyatları yaklaşık 9 kat artarak 22.000 TL seviyelerine ulaşmıştır. Bu seyir, konut piyasasındaki dinamik değişimlerin ve makroekonomik koşulların kira piyasasına güçlü yansımalarını ortaya koymaktadır. Grafik, aynı zamanda sabit nominal tutarlı depozitoların reel değer kaybının hesaplanmasında temel ekonomik göstergelerden biri olarak kullanılmaktadır.

Türkiye’de kira fiyatlarındaki hızlı artışın temel nedenleri çok yönlüdür. Özellikle büyükşehirlerde, konut arzı artan inşaat maliyetleri ve arsa teminindeki zorluklar nedeniyle talebe yetişememektedir. Yetersiz arz, kira fiyatlarının yükselmesine yol açmaktadır (Turan, 2024, ss. 976-983). Yüksek enflasyon ise inşaat ve bakım maliyetlerini artırarak, ev sahiplerinin kira bedellerini maliyet artışlarını karşılayacak şekilde yükseltmesine neden olmaktadır (Özer, 2004, ss. 68-79). Ayrıca, artan iç göç ve kentsel nüfus yoğunluğu konut talebini artırmakta; bu durum, arzın sınırlı olmasıyla birleşince kira fiyatlarında yükselişe sebep olmaktadır (Udoekanem & Nuhu, 2014, ss. 61-62). Ekonomik dalgalanmalar ve politika belirsizlikleri, yatırımcıların ve ev sahiplerinin riskten korunmak amacıyla kira fiyatlarını artırmalarına yol açmakta, kira piyasasında dalgalanmaları tetiklemektedir. Bunun yanı sıra, konut sektörünün finansallaşması, konutun yatırım aracı olarak algılanmasını güçlendirmiş ve spekülasyon hareketleriyle kira fiyatlarının yükselmesine katkı sağlamıştır. Hukuki düzenlemelerdeki eksiklikler ise kiracı ile ev sahibi arasındaki dengeyi korumayı zorlaştırmaktadır (Kutsal & Polatoğlu, 2023, ss. 138-149).

Türkiye’de son dönemde gözlemlenen yüksek enflasyon, ekonomik belirsizlikler, dalgalı döviz kuru ve gelir dağılımındaki derinleşen eşitsizlikler, özellikle sabit gelirli hanehalkları ve kiracı kesimler üzerinde ciddi mali baskılar oluşturmuştur. Türkiye İstatistik Kurumu’nun (TÜİK) 2024 yılı Hanehalkı Bütçe Araştırması verileri, ülke genelinde hanehalkı tüketim harcamaları içinde konut ve kira giderlerinin en yüksek payı (%26,0) oluşturduğunu ortaya koymaktadır. Bu oran, ulaştırma (%21,6) ve gıda ile alkolsüz içecekler (%18,1) harcamalarının üzerindedir. Gelir gruplarına göre incelendiğinde ise, düşük gelirli hanelerin toplam tüketim harcamalarının %33,2’sini konut ve kira harcamalarına ayırdığı; yüksek gelir grubunda ise bu oranın %22,1’e gerilediği görülmektedir. Ayrıca, tek kişilik haneler konut ve kira harcamalarına toplam tüketimlerinin %35,2’sini ayırarak, daha kalabalık hanehalklarına kıyasla bu harcamalara daha yüksek oranlarda bütçe tahsis etmektedir (Türkiye İstatistik Kurumu, 2024). Ekonomik yükümlülüklerin yanı sıra, kira sözleşmelerinde ev sahipleri tarafından talep edilen bir veya iki aylık kira bedeline eşdeğer depozitoların, enflasyonist ortam nedeniyle reel değer kaybı yaşaması, kiracıların finansal yükünü daha da artırmaktadır. Hukuki düzenlemeler açısından, Türk Borçlar Kanunu’nun 342. maddesi depozito uygulamasını genel hatlarıyla düzenlemekle birlikte, teminat bedellerinin enflasyona karşı korunmasını sağlayacak özel bir hüküm içermemektedir. Bu hukuki boşluk, taraflar arasında uyuşmazlıkların artmasına ve piyasa aktörleri arasındaki güven ortamının zayıflamasına zemin hazırlamaktadır (Aydoğdu, 2012, ss. 2-10).

Türkiye’nin yanı sıra uluslararası mevzuatlar incelendiğinde, bazı gelişmiş ülkelerde depozito bedellerinin enflasyon oranına göre düzenli olarak güncellendiği, faiz getirisi sağlayan güvenli mevduat hesaplarında tutulduğu veya alternatif teminat mekanizmalarıyla desteklendiği görülmektedir. Bu uygulamalar, kira sözleşmelerinde taraflar arasındaki mali güveni artırmakla kalmayıp, ekonomik dalgalanmalar ve hukuki boşluklara karşı etkin koruma sağlayarak depozito sistemini daha esnek ve işlevsel hale getirmektedir.

Bu çalışma, Türkiye’de kira depozitolarının sabit nominal tutarlarla belirlendiği mevcut uygulamada enflasyon karşısında yaşanan reel değer kaybını incelemeyi; mevcut yasal ve ekonomik çerçeveyi detaylı biçimde analiz etmeyi ve uluslararası uygulamalarla karşılaştırmalı bir perspektif sunarak politika önerileri geliştirmeyi amaçlamaktadır. Araştırmada, 2021:Q5–2025:Q5 dönemine ait aylık Endeksa ve Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verileri kullanılarak depozitoların reel değer kaybı analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular doğrultusunda, kira depozitolarını enflasyona karşı koruyabilecek yapısal politika araçlarının geliştirilmesi hedeflenmektedir. Bu yönüyle çalışma, enflasyon ve konut piyasası ilişkisine dair literatüre özgün bir katkı sunmakla kalmayıp, akademik çevrelere ve politika yapımcılarına önemli öneriler getirmektedir.

2. Kuramsal Çerçeve ve Literatür İncelemesi

Bu bölümde, kira depozitosunun reel değerinin korunmasına ilişkin çalışmanın teorik temeli açıklanacak ve depozitonun işlevi ele alınacaktır. Öncelikle nominal ve reel değer ayrımı tanımlanarak enflasyonun mali yükümlülükler üzerindeki etkisi değerlendirilecektir. Uluslararası mevzuat örnekleriyle Türkiye’deki durum karşılaştırmalı bir bağlamda incelenecek, ardından konuya dair literatür taraması yapılarak Türkiye ve dünya genelindeki yaklaşımlar analiz edilecektir. Böylece, hem akademik tartışmalara hem de politika yapımcılar için anlamlı bir kuramsal çerçeve oluşturulması hedeflenmektedir.

2.1. Nominal ve reel değer teorisi bağlamında kira depozitosu

Ekonomik analizlerde nominal ve reel değer ayrımı, fiyat düzeyindeki değişimlerin ekonomik değişkenler üzerindeki etkilerini doğru biçimde yorumlayabilmek açısından temel bir öneme sahiptir. Nominal değer, bir mal veya hizmetin cari fiyatlarla, yani herhangi bir enflasyon düzeltmesine tabi tutulmadan ifade edilen parasal karşılığıdır. Örneğin, 2020 yılında 1.000 TL olarak belirlenen bir kira depozitosu, 2025 yılında da aynı tutarla geçerli olduğunda, bu değer nominal olarak sabit kalsa da, satın alma gücü açısından reel bir azalma yaşamaktadır (Blanchard & Johnson, 2013, ss. 22-23). Nominal ve reel değer ayrımına ilişkin farklı literatürlerde de benzer vurgular yapılmaktadır. Nominal değişkenlerin parasal birimlerle ifade edilen yüzeysel göstergeler olduğu, buna karşılık reel değişkenlerin ise ekonomi içerisindeki gerçek kaynak tahsisini ve alım gücünü yansıttığı belirtilmektedir (Mankiw, 2021, s. 476). Reel değerlerin, enflasyon etkisinden arındırılmış ölçütler olduğu ve özellikle zamanlar arası karşılaştırmalarda kullanılmasının zorunlu olduğu da ifade edilmektedir (Hillinger, 2008, s. 2). Ayrıca reel değer kavramının, ekonomik refah düzeyinin ölçülmesi, politika analizi yapılması ve uzun vadeli ekonomik kararların değerlendirilmesi açısından merkezi bir işlev gördüğü vurgulanmaktadır (Bockstaell & Freeman, 2004, s. 522) Bu çerçevede, sabit nominal tutarlarla belirlenen kira depozitolarının zaman içerisinde enflasyon karşısında uğradığı reel değer kaybı, gerekli reel analiz yapılmadığında göz ardı edilebilmektedir. Bu durum, hem kiracılar hem de ev sahipleri açısından ekonomik beklentilerin bozulmasına ve sözleşme kaynaklı uyuşmazlıkların artmasına zemin hazırlayabilmektedir.

Türkiye gibi yüksek enflasyon ortamlarında, depozito bedellerinin sabit nominal tutarlarla sabitlenmesi, uzun vadede ciddi işlev kayıplarına neden olmaktadır. Sözleşme başlangıcında yatırılan depozito, yüksek enflasyon nedeniyle sözleşme sonunda reel olarak önemli ölçüde değer kaybederek, olası zararları veya kiracının karşılaması gereken güncel giderleri karşılamada yetersiz kalabilmektedir. Örneğin, 2020 yılında 2.000 TL olarak belirlenen bir depozito, 2025 yılına gelindiğinde yaklaşık %50 oranında reel değer kaybına uğrayabilir. Bu durum, hem kiracı açısından yatırılan teminatın erimesine hem de ev sahibi açısından maddi güvence eksikliğine yol açmaktadır. Taraflar arasında güven sorunlarını ve uyuşmazlık ihtimalini artıran bu yapısal zafiyet, mevcut hukuki düzenlemelerdeki ve koruyucu ekonomik mekanizmalardaki eksikliklerle daha da derinleşmektedir. Bazı ülkelerde, bu tür risklerin önüne geçmek amacıyla kira depozitoları enflasyon oranına endekslenmekte ve güvenli hesaplarda faiz getirisiyle değerlendirilmektedir (OECD, 2024, ss. 3–16). Türkiye’de ise bu tür

uygulamaların eksikliği, kira ilişkisinin sürdürülebilirliğini zayıflatmakta; bu nedenle depozito yalnızca hukuki bir teminat değil, aynı zamanda ekonomik değeri korunması gereken dinamik ve işlevsel bir varlık olarak ele alınmalıdır.

2.2. Kira depozito sistemlerinde uluslararası uygulamalar ve karşılaştırmalı analiz

Bu bölümde, kira depozitosunun reel değerini korumaya yönelik uygulamalar, kiracı-ev sahibi ilişkilerinde mali güvenin sağlanmasındaki işlevleriyle birlikte, Birleşik Krallık, Almanya, Güney Kore ve ABD örnekleri üzerinden karşılaştırmalı olarak ele alınacaktır.

2.2.1. Birleşik Krallık – Tenancy Deposit Protection (TDP) sistemi ve işleyişi

Birleşik Krallık'ta 2007 yılında yürürlüğe giren Kira Depozitosu Koruma Sistemi (TDP – Tenancy Deposit Protection), kira sözleşmelerinden doğan mali uyuşmazlıkların azaltılması ve taraflar arası güvenin sağlanması amacıyla geliştirilmiş yasal bir uygulamadır (UK Government, 2024). Sistem, garantili kısa süreli kiracılık (Assured Shorthold Tenancy) sözleşmeleri kapsamında alınan depozitoların, sözleşmenin başlamasından itibaren 30 gün içinde TDP sistemine kaydedilmesini zorunlu kılmaktadır. Ev sahiplerine iki alternatif sunulmaktadır: birincisi, depozitonun tarafsız bir kamu kurumunda saklandığı “custodial” model; ikincisi ise depozitonun ev sahibi tarafından tutulduğu ancak sigorta kapsamında güvence altına alındığı “insurance-based” modeldir. TDP uygulaması aynı zamanda, anlaşmazlık durumlarında devreye giren bağımsız bir uyuşmazlık çözüm mekanizması da içermektedir. Bu mekanizma, tarafların karşılıklı iddialarını sunabildiği ve kararların ortalama 10 gün içinde verildiği bir tahkim süreciyle işletilmektedir. Sisteme kayıt yaptırmayan ev sahipleri ise cezai yaptırımlarla karşı karşıya kalmaktadır. 2023 yılı itibarıyla TDP sistemine kayıtlı yaklaşık 4,2 milyon aktif depozito bulunmakta; bu, sistemin kira piyasasında geniş bir kapsama sahip olduğunu göstermektedir (UK Government, 2024). Hanehalklarının yaklaşık %77'si depozito ödediğini belirtirken, bu grubun %81'inin teminatı TDP çerçevesinde koruma altındadır. Buna karşın, %13'lük bir kesim sistem hakkında bilgi sahibi olmadığını belirtmiştir. Ayrıca ev sahiplerinin depozito iadesi yapmama gerekçeleri arasında en sık karşılaşılan nedenler, mülke verilen zararlar (%63), temizlik ihtiyacı ve ödenmemiş kiralara sıralanmıştır (Ministry of Housing, Communities & Local Government, 2024, ss. 4-39). Genel olarak değerlendirildiğinde, TDP uygulaması Birleşik Krallık'ta kira sözleşmelerinden kaynaklanan mali yükümlülükleri daha şeffaf ve denetlenebilir hâle getirerek, depozito uygulamasını sistematik bir güvence altına almıştır. Ancak mevcut raporlar, sistemden haberdar olmayan kiracılar ve kayıt dışı uygulamaların hâlâ var olduğunu göstermektedir. Bu da, denetim mekanizmalarının güçlendirilmesi ve bilgilendirme çalışmalarının artırılması gerekliliğine işaret etmektedir.

2.2.2. Almanya – Kira Depozito Koruma Sistemi (Mietkaution)

Almanya'da kira depozitosu uygulaması, Alman Medeni Kanunu'nun (Bürgerliches Gesetzbuch – BGB) 551. maddesi ile yasal güvence altına alınmıştır. Bu düzenleme, depozito miktarının sınırlandırılması, saklama koşulları ve iade süreçlerine ilişkin hükümler içermekte olup, taraflar arasındaki mali güvenin tesisini amaçlamaktadır (BMJV, 2025). Buna göre, klasik uzun dönemli kiralamalarda depozito, net kira bedelinin üç aylık tutarını aşamaz. Eşyalı veya orta vadeli kiralamalarda ise farklı uygulamalar söz konusudur; kira bedeli tüm yan hizmetleri kapsayacak şekilde belirlenmekte, depozito ise genellikle 1 ila 2 aylık kira tutarı arasında belirlenmektedir. Depozito ödemeleri nakit olarak yapılabildiği gibi, depozito sigortası (Kautionsversicherung) veya üçüncü şahıs garantisi (Bürgschaft) gibi alternatif yöntemlerle de sağlanabilmektedir. Bu yöntemler, kiracının yükümlülüğünü doğrudan nakit transferi olmaksızın yerine getirmesine olanak tanımaktadır.

Alman mevzuatı, ev sahibinin aldığı depozito bedelini ayrı bir banka hesabında tutmasını ve bu hesabın faiz getirili güvenli bir mevduat hesabı olmasını zorunlu kılmaktadır. Bu uygulama, nominal olarak sabit olan depozito bedelinin zaman içinde reel değerini korumayı amaçlamakta, aynı zamanda fonun kötüye kullanılmasını önlemektedir. Kira sözleşmesinin sona ermesiyle birlikte, ev sahibine hasar tespiti için 3

ila 6 ay arasında değişen bir değerlendirme süresi tanınmakta; özel durumlarda bu süre 12 aya kadar uzatılabilmektedir. Depozitodan kesinti yapılması ise sadece taşınmazda oluşan zararlar veya ödenmemiş kira borçları ile sınırlıdır; olağan yıpranma bu kapsam dışında tutulmaktadır. Almanya’da kira depozito sisteminin yasal çerçevesi, hem kiracının ekonomik haklarının korunmasını hem de ev sahibinin alacak güvenliğini sağlamayı hedeflemekte; sistemin işleyişi açık mevzuat hükümleri ve finansal denetim mekanizmaları ile desteklenmektedir. Bu yapı, nominal tutar üzerinden belirlenen depozitoların enflasyon karşısındaki reel değer kaybına karşı korunaklı olmasını sağlayarak, kiracılık ilişkilerinde güvenin sürekliliğine katkı sunmaktadır (Wunderflats, 2025).

2.2.3. Güney Kore – Jeonse, Wolse ve Banjeonse depozito sistemleri

Dünya genelinde konut kiralama ve depozito uygulamaları arasında en dikkat çekici örneklerden biri Güney Kore’deki Jeonse (전세) sistemidir. Bu modelde kiracı, mülkün toplam değerinin %50 ila %80’i kadar toplu depozito ödeyerek, iki yıl boyunca kira ödemedi konutu kullanma hakkı elde eder. 1960’lardan itibaren konut arzı yetersizliğine karşı geliştirilen bu sistem, kiracılara barınma olanağı sağlarken, ev sahiplerine düşük riskli bir sermaye kaynağı sunmuştur. Sistemin işleyişi, taraflar arasında uzun vadeli mali güvene dayalı bir ilişki kurulmasını mümkün kılmaktadır. Ancak 2020 sonrası dönemde yaşanan ekonomik dalgalanmalar, mülk değerlerindeki düşüşle birlikte “tersine Jeonse” riskini ortaya çıkarmış; bu da ev sahiplerinin depozito iadesinde zorlanmalarına ve sistemin güvenilirliğinin zedelenmesine neden olmuştur. Bu gelişmeler, Jeonse sisteminin sürdürülebilirliğini zayıflatmış ve Wolse (월세) adı verilen alternatif modele yönelimi artırmıştır. Wolse sisteminde düşük tutarda depozito alınmakta ve kiracı her ay sabit kira ödemektedir; bu yapı, özellikle likiditesi sınırlı hanehalkları için daha ulaşılabilir bir seçenek sunmaktadır. Bu iki modelin birleşiminden oluşan Banjeonse (반전세) sisteminde ise daha düşük kira ve orta düzeyde depozito uygulanarak taraflara esneklik sağlanmaktadır. Son yıllarda, özellikle genç kiracılar ve geçici çalışanlar arasında bu hibrit modelin popüleritesinin arttığı gözlenmektedir (Moon Y. S., 2023). Tablo 1’de Güney Kore’deki bu üç sistemin temel özellikleri karşılaştırmalı biçimde sunulmaktadır.

Tablo 1

Güney Kore Depozito Sistemleri

Sistem	Depozito Oranı	Aylık Kira	Süre	Yasal/Kurumsal Koruma
Jeonse	%50-80 (genellikle mülk değerinin)	Yok	Genellikle 2 yıl (2+2 yıl opsiyonlu)	1993’ten beri HUG, Jeonse depozito garantisi sunar. Kiracılar rehin hakkı (lien) ile korunur.
Wolse	Genellikle 1-2 aylık kira tutarı	Var (sabit aylık kira)	Genellikle 2 yıl	Rehin hakkı ile korunur; HUG garantisi kapsamında olabilir.
Banjeonse	Jeonse ile Wolse arasında (orta düzeyde)	Düşük miktarda kira (hibrit)	Genellikle 2 yıl	Rehin hakkı mevcut; HUG depozito garantisi uygulanabilir.

Kaynak: (Seoul Metropolitan Government)

Bu sistemler, Housing Lease Protection Act (Konut Kiralama Koruma Yasası) kapsamında düzenlenmiştir. Buna göre, kiracılar sözleşmelerini yerel makamlara bildirerek rehin hakkı (lien) elde edebilmektedir. 2013 yılında kurulan Housing and Urban Guarantee Corporation (HUG), Jeonse depozitolarının geri ödenmemesi riskine karşı kiracılara sigorta garantisi sunmaya başlamıştır. 2022 yılı itibarıyla HUG aracılığıyla korunan toplam depozito miktarı artış göstermiş; ancak dolandırıcılık

vakaları nedeniyle yalnızca 2023 yılında HUG tarafından 20 milyar won tutarında tazminat ödenmiştir. Bu gelişmeler, Jeonse depozito sistemine başvuran kiracı sayısında artışa neden olmuştur (Maeil Business Newspaper, 2024). Ayrıca, kiracı haklarının korunması amacıyla ev sahiplerinin depozitoyu ayrı bir banka hesabında tutmaları ve sözleşme sona erdiğinde eksiksiz olarak iade etmeleri yasal zorunluluk haline getirilmiştir. Güney Kore hükümeti, 2023–2025 dönemini kapsayan süreçte, “villa king” gibi dolandırıcılık vakaları ve fiyat şokları nedeniyle depozito sisteminin güçlendirilmesine yönelik reform niteliğinde düzenlemeler başlatmıştır. Bu kapsamda, HUG’un yetki ve sorumlulukları artırılarak kamu garantileri sıkılaştırılmakta; ayrıca konut satışlarında üçüncü taraf garantisi (escrow) sistemleri gibi yeni uygulamalar gündeme getirilmektedir (Korea Joongang Daily, 2023).

2.2.4. Amerika Birleşik Devletleri – Eyalet bazlı kira depozito düzenlemeleri

ABD’de kira depozitoları federal düzeyde düzenlenmemekle birlikte, her eyaletin kendi hukuki mevzuatına göre şekillenmektedir. Bu durum, ABD’de depozito uygulamalarının büyük çeşitlilik ve farklılıklar gösterdiğini ortaya koymaktadır. Genel olarak kira depozitosu, kiracıdan taşınmaz sahibi tarafından bir teminat olarak alınmakta; ancak depozito tutarı, iade süresi, muhafazası ve faize tabi tutulup tutulmaması gibi hususlar eyaletten eyalete önemli farklılıklar göstermektedir. Çoğu eyalette depozito tutarı bir veya iki aylık kira bedeli şeklinde sınırlandırılmıştır. Tablo 2’de ABD’de yer alan bazı eyaletlerde yer alan depozito uygulamalarına yer verilmiştir.

Tablo 2

Bazı ABD Eyaletlerine Göre Depozito Mevzuat Özeti

Eyalet	Depozito Tavanı	İade Süresi	Faiz Ödemesi	Depozito Saklama Şekli
California	Mobilyalı: 3 kira, Mobilyasız: 2 kira	21 gün	Hayır (ancak San Francisco’da evet)	Ayrı hesap veya genel hesap
New York	1 kira	14 gün	Evet	Ayrı hesap
Massachusetts	1 kira	30 gün	Evet	Ayrı hesap
Florida	Limit yok	15-60 gün	Hayır	Escrow ¹
Colorado	1 kira	30 gün	Hayır	Escrow veya ayrı hesap
Delaware	1 kira	20 gün	Hayır	Escrow
Maryland	1 kira	45 gün	Evet	Ayrı hesap
Montana	1 kira	10-30 gün	Hayır	Ayrı hesap
Hawaii	1 kira	14 gün	Hayır	Ayrı hesap
Washington D.C.	1 kira	45 gün	Evet	Ayrı hesap
San Francisco	California eyaletinde, 3 kira (mobilyalı)	21 gün	Evet (%5 faiz)	Ayrı hesap

Kaynak: (Landlord Studio, 2024)

Örneğin, California’da eşyalı konutlarda maksimum üç aylık kira, eşyasızlarda ise iki aylık kira tutarında depozito alınmaktadır. Aynı zamanda depozito kesintilerle beraber 21 gün içerisinde iade edilmek zorundadır (California Legislative Information, 2024). Bunun yanı sıra Hawaii, Massachusetts ve Washington D.C. gibi eyaletlerde ise depozito sınırı genellikle bir aylık kira bedeli ile kısıtlanmıştır (gowhale.com). Getirilen bu tavan sınırları, kiracıların aşırı depozito yüküyle karşılaşmasını engellemeyi amaçlamaktadır. Depozitonun saklanma biçiminde de eyaletler farklı uygulamalar geliştirmişlerdir. Bazı eyaletlerde, özellikle Colorado ve Delaware’de, depozitoların ev sahibi tarafından

¹ Escrow, taraflar arasındaki para veya varlık transferinin, belirlenen koşullar sağlanana kadar üçüncü taraf bir aracı kurum tarafından geçici olarak tutulduğu finansal güvence mekanizmasıdır. Bu sayede işlemlerde güvenlik ve taraflar arasında şeffaflık sağlanır (Handayani, Sulistiyono, & Muryanto, 2021, s. 13290)

ayrı, genellikle banka escrow hesaplarında veya lisanslı üçüncü taraflarca yönetilen hesaplarda tutulması zorunludur. Bu uygulama, depozitonun kiracı lehine korunmasını sağlamak ve olası ihtilaflarda yasal şeffaflığı artırmak için geliştirilmiştir (iPropertyManagement, 2024). Buna ek olarak, bazı eyaletlerde ve yerel yönetimlerde kira depozitolarına faiz ödenmesi yasal bir zorunluluktur. Örneğin Connecticut'ta 2025 için bu oran %0,52, Massachusetts'te ya %5 ya da banka faizi, Maryland'de yıllık en az %1,5 veya ABD Hazine tahvili getirisi; San Francisco'da yaklaşık %5 civarında uygulanmaktadır. Bu düzenlemeler, depozitonun reel değerini korumayı amaçlamaktadır (PayRent, 2023). Bazı eyaletler, kiracı ve ev sahibi arasındaki anlaşmazlıkların çözümünü kolaylaştırmak amacıyla ek düzenlemeler getirmiştir. Örneğin, New York'ta depozito bir aylık kira bedeliyle sınırlandırılmış olup, sözleşme bitiminden itibaren 14 gün içinde kiracıya iade edilmesi gerekmektedir (LegalClarity, 2025). Ayrıca, depozitodan yapılan kesintilerin detaylı bir rapor halinde kiracıya sunulması zorunludur. Massachusetts eyaletinde ise depozito faizli bir hesapta korunmakta ve saklama koşulları sıkı bir şekilde denetlenmektedir. ABD'de uygulanan kapsamlı yasal mevzuat, kiracı ve ev sahibi ilişkilerini düzenlemek amacıyla eyalet bazında optimize edilerek uygulanmaktadır. Depozito sistemindeki bu çeşitlilik, federal yapı ve yerel ihtiyaçlara göre şekillenmektedir. Bu nedenle, ABD genelinde depozito konusunda tek tip bir uygulama yerine; her eyaletin kendi koşulları ve düzenlemelerine göre hareket ettiği bir sistem söz konusudur.

2.3. Literatür incelemesi

Kira depozitolarının enflasyon karşısındaki reel değer kaybı ve teminat işlevinin etkinliği literatürde sınırlı sayıda çalışma ile ele alınmakla birlikte, giderek artan bir ilgiyle tartışılmaktadır. Bu bölümde ulusal ve uluslararası düzeydeki çalışmalar incelenerek Türkiye'deki durum değerlendirilecektir. Doğrudan kira depozitolarını inceleyen çalışmalar sınırlı olsa da, enflasyonun kira piyasaları üzerindeki etkisini araştıran çalışmalar dolaylı olarak bu konuya ışık tutmaktadır.

Sanayi mülkü piyasasında enflasyonun kira üzerindeki etkisi çoğunlukla göz ardı edilmekte; ancak ulusal, bölgesel ve yerel düzeylerde kira değişimlerini ele alan bir çalışmada, uzun dönemli zaman serileri ve eşbütünleşme testleriyle reel sanayi kiralalarının enflasyona duyarlılığı ölçülmüştür. Ayrıca yerel düzeyde mekânsal ve zamansal kira değişimleri hiyerarşik kümeleme analizi ile değerlendirilmiştir. Bulgular, enflasyonun ulusal ve bölgesel düzeyde reel kiralaları düşürdüğünü ve kira belirlenmesinde çok düzeyli faktörlerin etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum, kira fiyatları kadar teminat sistemlerinin de çok katmanlı ekonomik dinamiklerle değerlendirilmesi gerektiğine işaret etmektedir (Jackson & White, 2005, ss. 342-343).

Makroekonomik koşullar ve piyasa döngülerine bağlı olarak değişen arz-talep dengeleri, enflasyon oranları ve finansal belirsizlikler, depozito uygulamalarının yeniden yapılandırılmasını zorunlu kılmaktadır. Örneğin, Güney Kore'de 2009 verileri üzerine yapılan simülasyon çalışmalarında, depozito miktarının en az 15 aylık kira tutarına eşit olması gerektiği bulunmuştur (Hutchison vd., 2010, s. 250). Benzer biçimde, Güney Kore'nin Chonsej sistemi üzerine yapılan analizlerde, faiz oranları yüksekken depozito/fiyat oranının mülk getirilerini artırdığı, ancak düşük faiz dönemlerinde bu ilişkinin zayıfladığı gözlemlenmiştir. 2007 sonrası dönemde bu pozitif ilişki anlamlılığını yitirmiştir (Hwang vd., 2015, ss. 26-27).

Kiracı-depozito dengesine dair çalışmalar da mevcuttur. Örneğin, Seul'de stüdyo daire piyasasından elde edilen verilerle yapılan parametre kalibrasyonunda, ev sahiplerinin getiri oranı ile kiracıların sermaye maliyetinin kira ve depozito oranları üzerinde sırasıyla pozitif ve negatif etkileri olduğu tespit edilmiştir (Park & Pyun, 2020, ss. 31-32). Nijerya'nın Akure kentinde yapılan bir çalışmada ise, enflasyon ile paylaşımlı ve bağımsız yurt tipi konutların kira ve sermaye getirileri arasındaki ilişki analiz edilmiştir. ARDL modeli kullanılarak yapılan analizde, self-contained mülk getirilerinin beklenen, tenement getirilerinin ise beklenmeyen enflasyonla ilişki içinde olduğu bulunmuştur. Çift haneli

enflasyonun ekonomik istikrarsızlık göstergesi olduğu ve yatırımcıların reel getiri için enflasyonun düşürülmesi gerektiği vurgulanmıştır (Nwosu, 2021, ss. 8-9).

Güney Kore’de, faiz oranlarının düşük olduğu ancak enflasyonun da düşük seyrettiği 2012–2017 döneminde, depozito taleplerinin kira maliyetleri üzerindeki etkisi incelenmiştir. Faiz gelirlerindeki azalmayı telafi etmek için ev sahiplerinin daha yüksek depozito talep ettiği ve hibrit depozito sistemlerinin kira artışlarını olduğundan düşük gösterdiği tespit edilmiştir (Moon W., 2023, s. 35). Depozito iade riskini tahmin etmeye yönelik lojistik regresyon analizine dayanan bir başka Güney Kore çalışması, konut fiyat oynaklığı, borç/değer oranı ve risksiz faiz oranlarının temerrüt riskini artırdığını; uzun vadeli sözleşmeler, olumlu makroekonomik koşullar ve Chonseı fiyat artışlarının ise riski azalttığını göstermiştir (Park vd., 2023, ss. 12-13). Kira endekslerinin doğru ölçümü üzerine yapılan güncel bir çalışmada, özellikle depozito değişkenliğinin hesaba katılması gerektiği vurgulanmıştır. Seul’de işlem düzeyindeki verilerle geliştirilen yeni tekrarlı kira modeli, pandemi öncesi kira artışlarının geleneksel yöntemlerle hesaplanandan önce başladığını ortaya koymuştur (Kim, 2024, s. 1). Son olarak, Amerika Birleşik Devletleri’ne yönelik araştırmalar, kira artışlarının enflasyondan çok artan konut talebinden kaynaklandığını ortaya koymaktadır. Error Correction Model kullanılarak yapılan analizlerde, talep baskısının kira dinamiklerinde belirleyici olduğu sonucuna varılmıştır (Jimenez, 2024, s. 22).

Uluslararası literatürde depozito sistemi ile enflasyon ilişkisi ağırlıklı olarak gelişmiş ülkelerde incelenmektedir. Türkiye özelinde ise 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu’nun 342. maddesi kira sözleşmeleri ve depozito uygulamalarına yasal çerçeve sağlamaktadır. Bu düzenleme ile depozito tutarı üç aylık kira bedeliyle sınırlandırılmış ve depozitonun vadeli bir hesapta tutulması zorunlu kılınmıştır (Aydoğdu, 2012, ss. 2-9). 6101 sayılı Kanun ve TBK’nın genel çerçevesi, taraflar arasında ekonomik denge ve hak koruması gözetmektedir (Yıldırım, 2015, ss. 238-250).

Türkiye’de depozitonun reel değerinin korunmasına yönelik çalışmalar ise sınırlıdır. Mevcut literatür genellikle kira artışları ve enflasyon ilişkisi üzerine yoğunlaşırken, depozito uygulamalarının makroekonomik göstergelerle etkileşimi ihmal edilmektedir. Artan enflasyon baskıları, kira teminat sistemlerinin yeniden değerlendirilmesini ve düşük gelirli kiracıların korunmasına yönelik politika geliştirilmesini zorunlu kılmaktadır. Bu çalışma, söz konusu boşlukları güncel verilerle doldurarak özgün bir katkı sağlamaktadır.

3. Türkiye’de sabit kira depozitolarının reel değer kaybı: Enflasyon ve döviz kuru perspektifi

Bu bölümde, Endeksa ve TÜİK verileri kullanılarak Türkiye’de konut kiralara paralel olarak depozito bedellerinin zaman içinde nasıl değiştiği ve bu bedellerin reel değer kaybı incelenmektedir. Depozito, kiracının taşınmazı zarar vermeden kullanacağını teminat altına almak amacıyla alınan bir güvence bedeli olup, kira sözleşmeleriyle birlikte belirli bir miktar üzerinden belirlenmektedir. Ancak son yıllarda kira fiyatlarındaki hızlı artışa karşın depozito tutarlarının sabit kalması veya daha yavaş artması, bu bedelin reel değerinde önemli bir erimeye yol açmıştır. Bu çalışmada, kira artış oranları ile depozito bedellerinin artış oranları karşılaştırılarak, depozitonun enflasyon karşısında uğradığı reel değer kaybı analiz edilecektir. Böylece, hem kiracılar hem de ev sahipleri açısından depozitonun teminat işlevini ne ölçüde yerine getirdiği değerlendirilecektir.

4. Yöntem ve Bulgular

Bu bölümde, Türkiye’de kira depozito bedelinin enflasyon karşısındaki reel değer kaybı incelenmiştir. Araştırmada kullanılan veriler ve kaynakları tablo 3’te ifade edilmiştir.

Tablo 3*Araştırmada Kullanılan Veri ve Kaynakları*

Kullanılan Veriler ve Açıklamaları	Kaynak
Aylık Ortalama Döviz Kuru (USD/TRY)	Investing.com
Kira Fiyatları (Aylık Ortalama)	Endeksa
Kira TÜFE Endeksi (Konut Kiraları Tüketici Fiyat Endeksi)	Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Analizde, sabit tutarda belirlenen depozito bedelinin zaman içinde tüketici fiyat endeksine (TÜFE) göre değer kaybı hesaplanmıştır. Reel değer hesaplamasında, nominal depozito bedeli başlangıç dönemindeki TÜFE ile çarpılarak incelenen dönemdeki TÜFE'ye bölünmüştür. Bu çalışma kapsamında kullanılan yöntem, genel olarak “reel değer hesaplama” veya “enflasyona göre endeksleme” yöntemi olarak adlandırılmakta olup, nominal değerlerin fiyat endeksine göre düzeltilmesini sağlamaktadır (Blanchard, 2017, ss. 22-23; Mankiw, 2021, s. 476). Böylece, depozitonun enflasyondan arındırılmış reel değeri elde edilmektedir. Ancak, kira depozitolarının enflasyon karşısındaki reel değer kaybını özel olarak inceleyen benzer uygulamalara ilişkin doğrudan akademik çalışmalar oldukça sınırlıdır. Bu çalışma, söz konusu yöntemi Türkiye’de kira depozitolarının reel değerini ölçmek amacıyla özgün biçimde uygulamaktadır. Kullanılan formül denklem 1’de ifade edilmektedir:

$$Reel\ Değer_t = \frac{Nominal\ Değer \times TÜFE_{baz}}{TÜFE_t} \quad (1)$$

Burada; *Nominal Değer*, depozitonun başlangıç dönemindeki nominal tutarını, $TÜFE_{baz}$, baz dönemdeki tüketici fiyat endeksini, $TÜFE_t$ incelenen dönemdeki tüketici fiyat endeksini ve $Reel\ Değer_t$ ise incelenen dönemde depozitonun enflasyondan arındırılmış gerçek değerini ifade etmektedir. Formülün işleyişi, nominal depozito bedelinin baz dönemin fiyat seviyesiyle ayarlanıp, incelenen dönemin fiyat seviyesiyle düzeltilmesine dayanmaktadır. Bu sayede, nominal değer baz dönemin fiyat seviyesiyle ayarlanıp, incelenen dönemin fiyat seviyesine göre düzeltilmesini sağlar. Böylece, sabit nominal tutarların enflasyondan arındırılmış gerçek satın alma gücü ortaya konur. Bu yöntem, özellikle yüksek veya dalgalı enflasyonun görüldüğü ekonomilerde reel değer hesaplamada yaygın olarak kullanılan temel bir fiyat endeksleme formülüdür. Literatürde spesifik bir adı olmamakla birlikte, genel enflasyon düzeltme uygulamalarının temelini oluşturmaktadır (Dornbusch vd., 2011, ss. 38-39).

Bu çalışmada yalnızca Türk lirası (TL) cinsinden depozitonun reel değer kaybı değil, aynı zamanda döviz kuru dalgalanmalarının etkisiyle dolar cinsinden reel değer kaybı da analiz edilmiştir. Dolar bazlı değer kaybı, enflasyondan arındırılmış TL cinsinden depozito tutarının, ilgili döneme ait ortalama döviz kuruna bölünmesiyle hesaplanmıştır. Referans noktası olarak 2021 Mayıs ayındaki dolar karşılığı alınmış ve takip eden dönemlerdeki değer kayıpları bu baz üzerinden ölçülmüştür. Bu yöntem, döviz kuru oynaklığının yüksek olduğu Türkiye gibi piyasalarda, sabit TL cinsinden teminatların hem iç enflasyon hem de kur şokları karşısındaki reel değer erimesini kapsamlı biçimde ortaya koymaktadır.

Analiz, 2021 Mayıs ile 2025 Mayıs dönemini kapsamaktadır. Bu süreçte sabit nominal depozito tutarı; aylık ortalama kira fiyatları ve Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından yayımlanan konut kira TÜFE endeksiyle karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. Konut kira endeksi alternatif bir gösterge olarak dikkate alınmakla birlikte, çalışmanın temel amacı sabit nakdi teminatların genel enflasyon karşısındaki reel değer kaybını ortaya koymaktır. Depozitonun sözleşme süresi boyunca nominal olarak sabit kaldığı varsayılmıştır. Türk Borçlar Kanunu’na göre depozito tutarı, en fazla üç aylık kira bedeliyle sınırlandırılmış olup, kira artışları dışında ev sahibinin ek teminat talep etmesi yasal değildir. Bu

nedenle, yasal zemini olmayan ya da keyfi olarak belirlenen depozito uygulamaları analiz kapsamı dışında bırakılmıştır.

Tablo 4

Hesaplama Kullanan Değerler ve Tanımları

Tarih	Sabit Kira (Depozito) Tutarı (TL)	TÜFE (Baz Dönem=2021)	Enflasyona Göre Depozitonun Reel Değeri (TL)	Aylık Ortalama Döviz Kuru (TL/\$)	Baz Dönem Döviz Karşılığı (\$)	Enflasyona Göre Düzeltilmiş Depozito (\$)	Dolar Bazında Depozito Değer Kaybı (\$)
2021-05	2360	600.97	2360.00	8.48	278.30	278.30	0.00
2021-06	2360	606.59	2338.13	8.70	278.30	268.75	9.55
2021-07	2360	610.20	2324.30	8.43	278.30	275.72	2.58
2021-08	2360	613.43	2312.06	8.30	278.30	278.56	-0.26
2021-09	2360	617.05	2298.50	8.88	278.30	258.84	19.46
2021-10	2360	621.60	2281.68	9.60	278.30	237.67	40.63
2021-11	2360	632.61	2241.96	13.47	278.30	166.44	111.86
2021-12	2360	643.21	2205.02	13.31	278.30	165.67	112.63
2022-01	2360	655.32	2164.27	13.30	278.30	162.73	115.57
2022-02	2360	668.44	2121.79	13.84	278.30	153.31	124.99
2022-03	2360	683.68	2074.49	14.67	278.30	141.41	136.89
2022-04	2360	701.41	2022.05	14.84	278.30	136.26	142.04
2022-05	2360	721.91	1964.63	16.37	278.30	120.01	158.29
2022-06	2360	746.66	1899.51	16.69	278.30	113.81	164.49
2022-07	2360	774.20	1831.94	17.91	278.30	102.29	176.01
2022-08	2360	804.20	1763.60	18.18	278.30	97.01	181.29
2022-09	2360	839.50	1689.45	18.5	278.30	91.32	186.98
2022-10	2360	877.15	1616.93	18.59	278.30	86.98	191.32
2022-11	2360	913.77	1552.13	18.58	278.30	83.54	194.76
2022-12	2360	950.29	1492.48	18.68	278.30	79.90	198.40
2023-01	2360	1 025.96	1382.40	18.8	278.30	73.53	204.77
2023-02	2360	1 053.23	1346.61	18.87	278.30	71.36	206.94
2023-03	2360	1 110.28	1277.42	19.15	278.30	66.71	211.59
2023-04	2360	1 170.82	1211.36	19.44	278.30	62.31	215.99
2023-05	2360	1 238.58	1145.09	20.79	278.30	55.08	223.22
2023-06	2360	1 317.45	1076.54	26.04	278.30	41.34	236.96
2023-07	2360	1 408.76	1006.76	26.89	278.30	37.44	240.86
2023-08	2360	1 512.97	937.42	26.65	278.30	35.18	243.12
2023-09	2360	1 634.92	867.50	27.37	278.30	31.70	246.60
2023-10	2360	1 759.67	806.00	28.27	278.30	28.51	249.79
2023-11	2360	1 878.40	755.05	28.85	278.30	26.17	252.13
2023-12	2360	1 987.64	713.55	29.47	278.30	24.21	254.09
2024-01	2360	2 166.73	654.58	30.31	278.30	21.60	256.70
2024-02	2360	2 324.83	610.06	31.18	278.30	19.57	258.73
2024-03	2360	2 480.38	571.80	32.34	278.30	17.68	260.62
2024-04	2360	2 629.76	539.32	32.4	278.30	16.65	261.65
2024-05	2360	2 786.77	508.94	32.23	278.30	15.79	262.51
2024-06	2360	2 950.93	480.62	32.64	278.30	14.73	263.57
2024-07	2360	3 137.65	452.02	33.14	278.30	13.64	264.66
2024-08	2360	3 346.44	423.82	34.07	278.30	12.44	265.86

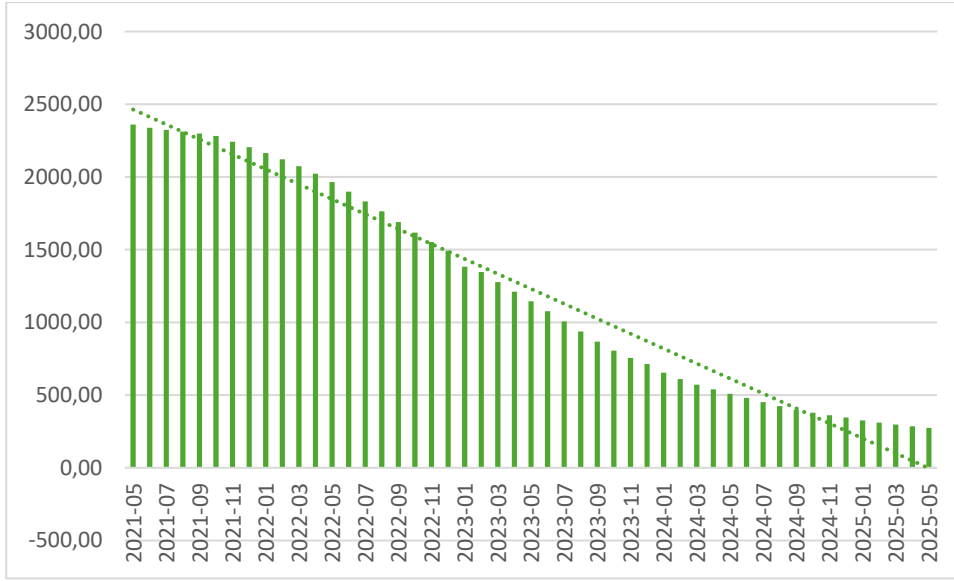
2024-09	2360	3 554.14	399.05	34.16	278.30	11.68	266.62
2024-10	2360	3 744.92	378.72	34.25	278.30	11.06	267.24
2024-11	2360	3 920.17	361.79	34.69	278.30	10.43	267.87
Tablo 4 (Devamı)							
2024-12	2360	4 100.90	345.85	35.33	278.30	9.79	268.51
2025-01	2360	4 344.58	326.45	35.69	278.30	9.15	269.15
2025-02	2360	4 573.24	310.13	36.39	278.30	8.52	269.78
2025-03	2360	4 764.43	297.68	37.94	278.30	7.85	270.45
2025-04	2360	4 963.44	285.75	38.49	278.30	7.42	270.88
2025-05	2360	5 160.82	274.82	39.2	278.30	7.01	271.29

Kaynak: Endeksa ve TÜİK'ten elde edilen verilerle yazar tarafından oluşturulmuştur.

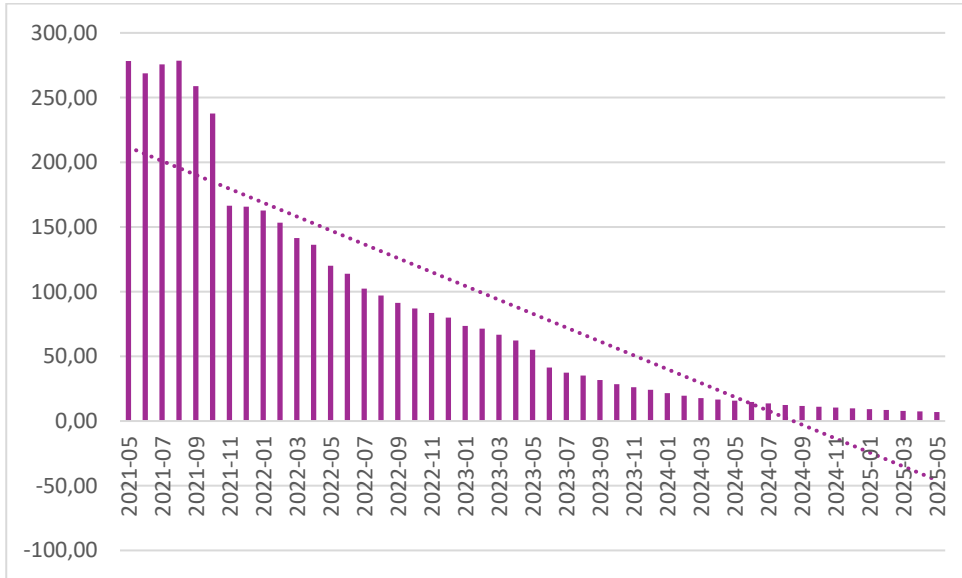
Tablo 4, Mayıs 2021 – Mayıs 2025 döneminde sabit kalan kira depozitosunun Türkiye'deki enflasyon ve döviz kuru değişimleri ışığında hem TL hem de dolar cinsinden reel değerindeki değişimleri göstermektedir. Sabit depozito tutarı nominal olarak 2.360 TL'de sabit tutulmuştur. Ancak enflasyonun etkisiyle bu tutarın satın alma gücü zamanla azalmış ve “Enflasyona Göre Depozitonun Reel Değeri (TL)” sütununda açıkça görülmektedir. Örneğin, Mayıs 2025'te nominal değer aynı kalmasına rağmen reel değer 274,82 TL'ye düşmüş, bu da yaklaşık %88'lik bir değer kaybını ifade etmektedir. Döviz kuru açısından değerlendirildiğinde ise, Türk Lirası'nın dolar karşısındaki değer kaybı belirgindir. Aylık ortalama döviz kuru Mayıs 2021'de 8,48 TL iken, Mayıs 2025'te 39,20 TL'ye yükselmiştir. Bu durum sabit depozitonun dolar bazındaki reel değerini de olumsuz etkilemiştir. “Enflasyona Göre Düzeltilmiş Depozito (\$)” sütunu, TL bazında enflasyondan arındırılmış depozitonun, ilgili ayın döviz kuru ile dolar cinsine çevrilmiş değerini göstermektedir. Bu değer, baz dönem olan Mayıs 2021'de 278,30 \$ iken, Mayıs 2025'te 7,01 \$'a kadar gerilemiştir. Bu da dolar bazında yaklaşık %97 oranında ciddi bir reel değer erimesine işaret etmektedir. Son sütun olan “Dolar Bazında Depozito Değer Kaybı (\$)” ise, depozitonun Mayıs 2021'deki dolar değerinden itibaren yaşanan toplam reel değer kaybını dolar cinsinden ifade etmektedir. Mayıs 2025 itibarıyla 271,29 \$'lık bir değer kaybı söz konusu olup, bu durum sabit depozito tutarının hem enflasyon hem de döviz kuru dalgalanmaları karşısında gerçek anlamda değerinin neredeyse yok olduğunu göstermektedir.

Özetle, bu tablo, sabit kira depozitolarının Türkiye gibi yüksek enflasyon ve döviz kuru volatilitesine sahip piyasalarda hem TL hem de dolar bazında önemli reel değer kayıplarına uğradığını ortaya koymaktadır. Bu durum, sabit teminatların gerçek değerinin korunması amacıyla ekonomik ve hukuki düzenlemelerin zorunluluğunu göstermektedir.

Şekil 2, yıllar bazında depozito bedelinde meydana gelen reel değer kaybını göstermektedir. İlk gözlem dönemi olan 2021 Mayıs'ta depozitonun reel değeri nominal değeriyle aynı (2360 TL) iken, sonraki aylarda TÜFE'deki artışa paralel olarak depozitonun reel değeri sürekli azalmış ve 2025 Mayıs ayında yaklaşık 275 TL'ye gerilemiştir. Bu durum, depozito bedelinin reel olarak yaklaşık %88 oranında değer kaybettiğini ortaya koymaktadır. Söz konusu değer kaybı, kiracıların ekonomik yükünü artırmakla birlikte, ev sahiplerinin de enflasyon karşısında teminat bedelinin reel değerini koruyamadığını göstermektedir. Sabit nominal depozito tutarları, özellikle yüksek enflasyon dönemlerinde reel anlamda önemli ölçüde erimekte olup, bu durum konut piyasasında taraflar için finansal risklerin oluşmasına yol açmaktadır.

Şekil 2*Yıllara Göre Depozito Bedelinde Yaşanan Değer Kaybı***Kaynak:** Endeksa ve TÜİK'ten elde edilen verilerle yazar tarafından oluşturulmuştur.

Bunun yanı sıra, Şekil 3, sabit nominal tutarda belirlenmiş kira depozitosunun Mayıs 2021 ile Mayıs 2025 arasındaki dönemde döviz kuru artışlarına bağlı olarak dolar bazında yaşadığı reel değer kaybını göstermektedir. Söz konusu şekil, Türk lirasının değer kaybının yalnızca iç fiyatlar (TÜFE) açısından değil, aynı zamanda dış değer ölçütü olan döviz kuru üzerinden de önemli bir reel erimeye yol açtığını ortaya koymaktadır.

Şekil 3*Sabit TL Tutarındaki Kira Depozitosunun Dolar Cinsinden Reel Değer Kaybı (2021–2025)*

Analiz döneminin başlangıcında, yani Mayıs 2021'de, kira depozitosunun TL cinsinden nominal değeri ile döviz karşılığı arasında orantılı bir ilişki mevcuttur. Ancak takip eden aylarda döviz kurunda yaşanan artışlar neticesinde, aynı nominal TL tutarının dolar karşısındaki değeri giderek azalmaktadır. Bu süreç, özellikle 2023 yılı ortalarında döviz kurunun hızla yükseldiği dönemde daha da belirginleşmektedir. Grafik üzerinde gözlemlenen bu dikey sıçrama, sabit kalan TL cinsinden depozitonun dolar bazında reel değerinin önemli ölçüde eridiğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, sabit nominal değerli kira depozitoları, yüksek enflasyon ve döviz kuru oynaklıklarının yaşandığı makroekonomik ortamlarda

hem iç fiyatlar hem de döviz kuru karşısında çift yönlü reel kayba uğramaktadır. Bu durum, bir yandan kiracı açısından teminat yükümlülüğünün reel karşılığını azaltırken, diğer yandan ev sahibi açısından depozitonun riskleri karşılamada işlevini büyük ölçüde yitirmesine neden olmaktadır. Döviz kuru artışları karşısında sabit kalan TL tutarının dolar cinsinden değeri gerilediğinden, özellikle yabancı para cinsinden referans alınan sözleşmelerde ev sahibinin teminat beklentisi boşa çıkabilmektedir.

Dolayısıyla, yalnızca TÜFE ile değil, döviz kuru etkileriyle de şekillenen bu reel değer kaybı, kira sözleşmelerindeki teminat mekanizmalarının yeniden değerlendirilmesi gerektiğine işaret etmektedir. Hem kiracıyı hem de mülk sahibini koruyacak adil bir sistem için, kira depozitolarının enflasyona veya kur sepetine endeksli şekilde güncellenmesi ya da belirli aralıklarla reel değer düzeltmesine tabi tutulması önem arz etmektedir. Aksi takdirde, sabit nominal depozito uygulamaları konut piyasasında taraflar arasında asimetrik finansal riskler doğurmakta ve sözleşme dengesini zedelemektedir.

5. Kira Depozito Değer Kaybı Sorununun Çözümüne Yönelik Politikalar ve Uygulamalar

Yüksek enflasyon ortamlarında kira depozitosunun reel değerini kaybetmesi, Türkiye ekonomisinin mevcut yapısal dinamikleriyle birlikte hem kiracılar hem de ev sahipleri açısından önemli hukuki ve ekonomik sorunlara yol açmaktadır. Türkiye’de enflasyonun süreklilik arz eden yapısı, konut piyasasındaki arz-talep dengesizlikleri ve mevcut mevzuattaki yetersizlikler göz önüne alındığında, aşağıda sunulan özgün politika ve uygulama önerileri; depozitonun reel değer kaybını önlemek ve taraflar arasındaki sözleşmesel güveni güçlendirmek açısından etkili çözümler sunmaktadır.

5.1. Enflasyon uyumlu kira depozito endeksleme mekanizması

Türkiye’de enflasyonun yüksek ve dalgalı seyrettiği ekonomik koşullar dikkate alındığında, kira depozitosu tutarlarının yıllık TÜFE artış oranına göre otomatik olarak endekslenmesi gerekmektedir. Bu uygulama, depozitonun reel değerini koruyarak hem kiracı hem de ev sahibi haklarının dengelenmesine katkı sağlayacaktır. Mevcut mevzuatta bu yönde bir düzenlemenin bulunmaması, kira süresinin uzamasıyla birlikte reel değer kayıplarının daha da derinleşmesine neden olmaktadır. Bu nedenle önerimiz; kira sözleşmesi süresince depozito tutarlarının her yıl Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından açıklanan TÜFE oranına göre güncellenmesi ve bu düzenlemenin sözleşme hükümleri içinde yasal zorunluluk haline getirilmesidir. Böylece taraflar arasındaki hukuki belirsizlikler azalacak, kira piyasasında karşılıklı güven ortamı pekişecektir.

5.2. Kira depozito koruma ve değer artırma fonu

Türkiye’nin finansal piyasa yapısı ve mevcut mevzuat altyapısı göz önünde bulundurularak, devlet ya da ilgili kamu kurumları tarafından yönetilecek bir “Kira Depozito Koruma Fonu” kurulması önerilmektedir. Bu fon, kiracıların depozito bedellerinin güvenli bir şekilde saklanmasını sağlayacak; aynı zamanda söz konusu tutarların, enflasyona karşı değer kaybını önleyecek finansal araçlarla değerlendirilmesini mümkün kılacaktır. Fonun sağladığı faiz getirisi, kiracıya ek bir hak olarak yansıtılacak ve böylece kira süresi boyunca depozito bedelinin reel değerinin korunması sağlanacaktır. Bu sistem, piyasada görülen keyfi uygulamaları sınırlandırarak, kira ilişkilerinde şeffaflığı ve adaleti destekleyecektir.

5.3. Depozitoya faiz işletimi ve kiracı haklarının güçlendirilmesi

OECD ülkelerinde yaygın olarak uygulanan yöntemlerden biri, kira depozitolarına faiz işletilmesidir. Türkiye için de uzun vadeli kira sözleşmeleri kapsamında, depozitonun reel değerini koruyacak şekilde faiz işletilmesi, kiracı haklarının güçlendirilmesi açısından önemli bir reform alanıdır. Bu doğrultuda, mevzuatta kiracı lehine faiz uygulamasının açık biçimde düzenlenmesi ve bu faizin, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası’nın politika faizi ya da TÜFE oranı esas alınarak belirlenmesi önerilmektedir. Böylece, kiracının enflasyon karşısında maruz kaldığı reel değer kaybı telafi edilecek; aynı zamanda kira piyasasında daha adil ve dengeli bir yapı sağlanacaktır.

5.4. Türk Borçlar Kanunu'na (TBK) "Değer Koruma Yükümlülüğü" eklenmesi

Türk Borçlar Kanunu'nun 342. maddesine, Türkiye'deki enflasyonist yapı ve konut piyasasının güncel dinamikleri dikkate alınarak, depozitonun reel değerini korumaya yönelik açık bir hüküm eklenmesi gerekmektedir. Bu kapsamda önerilen düzenleme şu şekildedir:

"Kira süresinin bir yılı aşması halinde, depozito bedeli her kira yılı sonunda Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından açıklanan Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE) oranında artırılır ve artırılan tutar üzerinden yeniden vadeye bağlanır."

Bu düzenleme, mevzuatın mevcut ekonomik koşullara uyarlanması ve kiracı-ev sahibi ilişkilerinde adil bir değer koruma mekanizması oluşturulması açısından kritik önemdedir. Ayrıca önerilen hüküm, tüketici haklarının korunması bağlamında, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 1 No'lu Protokolü kapsamında güvence altına alınan mülkiyet hakkı ile de uyum içerisindedir (Council of Europe, 1952). Böylelikle, yalnızca ulusal değil, aynı zamanda uluslararası normlara dayalı hukuki meşruiyet zemini güçlendirilmiş olacaktır.

5.5. Politika önerilerinin beklenen etkileri ve uygulama değerlendirmesi

Önerilen politika ve uygulamaların hayata geçirilmesiyle birlikte, Türkiye'de kira depozito sisteminde reel değer kaybı önlenilecek ve kiracı ile ev sahibi arasındaki ilişkiler daha dengeli ve adil bir zemine oturtulabilecektir. Bu çerçevede, hukuki belirsizliklerin azaltılması, piyasa güveninin artması ve kira kaynaklı uyuşmazlıkların azalması beklenmektedir. Enflasyona karşı değerini koruyan depozito sistemleri, yalnızca mülkiyet haklarını değil, aynı zamanda konut piyasasında sosyal dengeyi ve taraflar arası güveni de güçlendirecektir. Uygulama açısından değerlendirildiğinde, TÜFE bazlı endeksleme ve faiz işletimi sistemlerinin mevcut mevzuata entegre edilmesi, düşük maliyetli ve teknik olarak uygulanabilir çözümler olarak öne çıkmaktadır. Öte yandan, Kira Depozito Koruma Fonu, başlangıçta kamu kurumlarının altyapı ve denetim sorumluluğu gerektirse de, uzun vadede piyasa istikrarına ve tüketici haklarının korunmasına önemli katkılar sunacaktır.

6. Sonuç

Bu çalışma, Türkiye'de konut kiralarda uygulanan depozitonun yüksek enflasyon koşullarında uğradığı reel değer kaybını analiz etmeyi amaçlamaktadır. Temel motivasyon, sabit nominal tutarla ödenen depozitonun, kira süresinin uzamasıyla birlikte alım gücü açısından ciddi bir aşınmaya uğraması ve bu durumun hem kiracılar hem de ev sahipleri açısından doğurduğu hukuki ve mali risklerin yeterince incelenmemiş olmasıdır. Mevcut literatürde kira fiyatları ile enflasyon arasındaki ilişki yaygın biçimde ele alınmış olsa da, depozito gibi sabit teminat ödemelerinin reel değer kaybı sınırlı sayıda çalışmada yer bulmuştur. Bu yönüyle çalışma, Türkiye bağlamında özgün bir katkı sunmakta; aynı zamanda konunun sosyal ve hukuki yansımalarına dikkat çekmektedir.

Analiz kapsamında, 2021 Mayıs – 2025 Mayıs dönemine ait TÜİK tarafından yayımlanan aylık kira TÜFE verileri ile Endeksa'dan elde edilen ortalama kira fiyatları karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiş; sabit nominal tutardaki bir depozitonun bu dönemde ne ölçüde reel değer kaybına uğradığı hesaplanmıştır. Standart enflasyon düzeltme yöntemiyle yapılan hesaplamalar, dört yıllık süreçte sabit kalan bir depozitonun yaklaşık %50 oranında reel değer kaybına uğradığını ortaya koymuştur. Bu kayıp, kiracının tahliye sonrası iade edilen depozitodan beklenen ekonomik faydayı sağlayamamasına, ev sahibi açısından ise depozitonun caydırıcı ve tazmin edici işlevinin zayıflamasına yol açmaktadır.

Uluslararası uygulamalar, benzer sorunların farklı ülkelerde çeşitli yollarla çözüme kavuşturulduğunu göstermektedir. Almanya ve Hollanda'da depozitoya faiz işletilmesi yasal zorunluluk haline getirilmiş; İngiltere'de ise devlet güvenceli "Tenancy Deposit Scheme" ile her iki tarafın menfaatleri korunmuştur (LegalClarity, 2025). Bu uygulamalar, enflasyonun etkisinin yalnızca piyasa koşullarına bırakılmayıp hukuki araçlarla denetlendiğini göstermesi açısından önemlidir. Türkiye'de ise Türk Borçlar

Kanunu'nun 342. maddesi, yalnızca depozitonun azami miktarını sınırlandırmakta, ancak bu teminatın reel değerinin korunmasına ilişkin herhangi bir düzenleme içermemektedir. Bu eksiklik, özellikle yüksek enflasyon dönemlerinde taraflar arasında ekonomik dengesizlikleri ve hukuki ihtilafları beraberinde getirmektedir.

Türkiye'de kira depozitolarının genellikle Türk lirası cinsinden olması, enflasyon karşısında reel değer kaybı sorununu artırmakta; ancak son yıllarda döviz cinsinden kira sözleşmelerinin yaygınlaşması nedeniyle, kur dalgalanmaları da dikkate alınmalıdır. Bu bağlamda, döviz bazlı depozitoların değerini korumaya yönelik aşağıdaki önlemler önerilmektedir:

- Kur dalgalanması riskine karşı esnek endeksleme mekanizmalarının geliştirilmesi,
- Döviz kuru değişimlerinin düzenli ve şeffaf biçimde kira ve depozito tutarlarına yansıtılması,
- Dövizli kira ve depozito sözleşmelerinin Türk hukuku ile uyumlu hale getirilmesi.

Bu çerçevede, hem kiracılar hem de ev sahipleri açısından belirsizliklerin azaltılması ve değer kaybı riskinin en aza indirilmesi sağlanabilir.

Çalışmanın ulaştığı bulgular doğrultusunda, Türkiye için aşağıdaki politika önerileri değerlendirilebilir:

- Değer koruma yükümlülüğü ilkesinin Türk Borçlar Kanunu'na eklenmesi,
- Depozito tutarlarının her yıl TÜFE oranında güncellenmesini öngören yasal mekanizmaların geliştirilmesi,
- Faiz işletilmesinin yasal zorunluluk haline getirilmesi,
- Devlet güvenceli, tarafsız bir Kira Depozito Fonu'nun oluşturulması,
- Döviz cinsinden depozitolara yönelik kur endeksleme ve mevzuat uyumluluğunun sağlanması.

Bu çalışma temel olarak betimleyici bir analiz sunmakla birlikte, gelecekte daha gelişmiş yöntemlerle yapılacak araştırmalara ön açıcı bir zemin oluşturmaktadır. Örneğin, mikro düzey verilerle kiracı-ev sahibi ilişkilerinin panel veri analizi, enflasyon ve döviz kuru beklentilerinin kira sözleşmelerine etkisi, ya da alternatif teminat sistemlerinin etkinliği üzerine ekonometrik modeller literatüre önemli katkılar sağlayabilir. Ayrıca, sosyoekonomik farklılıklar temelinde hanehalklarının depozito yükünü nasıl deneyimlediğini inceleyen nitel araştırmalar, politika yapıcılar açısından yol gösterici olabilir.

Sonuç olarak, Türkiye'de mevcut kira depozito sistemi, yüksek ve dalgalı enflasyon ile döviz kuru oynaklığına karşı yeterince dayanıklı değildir. Bu nedenle, hukuki mevzuatın güncellenmesi, piyasa uygulamalarının modernize edilmesi ve taraflar arasında güveni tesis edecek düzenleyici mekanizmaların oluşturulması elzemdir. Böylece hem ekonomik adalet sağlanabilecek, hem de konut piyasasında sürdürülebilir ve güvenilir bir yapı oluşturulabilecektir.

Kaynakça

- Aydoğdu, M. (2012). Konut ve çatılı işyeri kirası sözleşmelerinde kiracının güvence (depozito) verme borcu (TBK 342). *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 14(1), 1-53.
- Blanchard, O., & Johnson, D. R. (2013). *Macroeconomics 6th Edition*. Pearson.
- BMJV. (2025). Bürgerliches Gesetzbuch (BGB) § 551 Begrenzung und Anlage von Mietsicherheiten. Haziran 10, 2025 tarihinde https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/_551.html
- Bockstaell, N. E., & Freeman, A. M. (2004). Welfare theory and valuation. In K. G. Mäle, & J. R. Vincent (Eds), *Handbook of Environmental Economics* (Cilt 2, ss. 517-570). Elsevier.
- California Legislative Information. (2024). California Civil Code Section 1950.5. https://leginfo.ca.gov/faces/codes_displaySection.xhtml?sectionNum=1950.5&lawCode=CIV
- Council of Europe. (1952). Protocol to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, as amended by Protocol No. 11 (Protocol No. 1). <https://european-court.org/en/documents/council-of-europe/convention-for-the-protection-of-human-rights/protocol-no1/>
- Dornbusch, R., Fischer, S., & Startz, R. (2011). *Macroeconomics (11th ed.)*. Pearson.
- Goodman, A. C., & Thibodeau, T. G. (1998). Housing market segmentation. *Journal of Housing Economics*, 7(2), 121-143. <https://doi.org/10.1006/jhec.1998.0229>
- gowhale.com. (n.d.). Hawaii security deposit laws. <https://www.gowhale.com/security-deposit-laws/hawaii>
- Handayani, O., Sulistiyono, A., & Muryanto, Y. T. (2021). Mandatory escrow account as a manifestation. *Natural Volatiles and Essential Oils Journal*, 8(4), 13290-13330.
- Hillinger, C. (2008). Measuring Real Value and Inflation. *Economics: The Open-Access*, 2, 1-26.
- Hutchison, N., Adair, A. S., & Park, K. (2010). The value of rental deposits. *Journal of Property Investment and Finance*, 28(4), 250-262. <https://doi.org/10.1108/14635781011058866>
- Hwang, S., Noh, S., & Shin, J. (2015). The price impact of deposit in residential lease contracts: The collapse of Chonse system in Korea. 39. SSRN Electronic Journal. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2546549>
- iPropertyManagement. (2024, Ağustos 7). Security deposit laws for escrow accounts by state. <https://ipropertymanagement.com/laws/escrow-account-security-deposits>
- Jackson, C., & White, M. (2005). Inflation and rental change in industrial property: A multi-level analysis. *Journal of Property Investment & Finance*, 23(4), 342-363. <https://doi.org/10.1108/14635780510602417>
- Jimenez, J. E. (2024). *Unveiling the dynamics of inflation in housing rent (Master's thesis)*. Massachusetts Institute of Technology, Center for Real Estate.
- Kim, K. (2024). The repeat rent model in the presence of variable deposits. *Applied Economics Letters*, s. 1-8. <https://doi.org/10.1080/13504851.2024.2334927>
- Korea Joongang Daily. (2023, Şubat 2). Government announces measures to stop jeonse fraud. <https://koreajoongangdaily.joins.com/2023/02/02/national/socialAffairs/Villa-King-Villa-God-Jeonse-fraud/20230202163803956.html>

- Kutsal, S., & Polatoğlu, Ç. (2023). Türkiye’de artan konut ihtiyacı ve konut sorununun dinamikleri. *Topkapı Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 133-158.
- Landlord Studio. (2024, Temmuz 8). The complete state-by-state guide to security deposit laws. <https://www.landlordstudio.com/blog/security-deposit-laws-by-state>
- LegalClarity. (2025, Şubat 13). New york security deposit laws: Tenant rights and protections. <https://legalclarity.org/new-york-security-deposit-laws-tenant-rights-and-protections/>
- M., A. (2012). konut ve çatılı işyeri kirası sözleşmelerinde kiracının güvence verme. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 14(1), 1-53.
- Maeil Business Newspaper. (2024, Ekim 15). Government reduces jeonse loan guarantee rate to 90 percent to prevent charter fraud. <https://www.mk.co.kr/en/politics/11141011>
- Mankiw, N. G. (2021). *Principles of Economics* (9. basım). Cengage Learning.
- Ministry of Housing, Communities & Local Government. (2024). English private landlord survey 2024: Main report. <https://www.gov.uk/government/statistics/english-private-landlord-survey-2024-main-report/english-private-landlord-survey-2024-main-report#starting-and-ending-tenancies>
- Moon, W. (2023). Low inflation in korea during the accommodation policy period 2012–2017: Unravelling the mystery. In F. Rövekamp, M. Bälz, H. G. Hilpert, & W. Sohn (Eds), *Inflation and deflation in East Asia* (Cilt 54, ss. 35-54). Springer, Cham.
- Moon, Y. S. (2023). Strategies for refining the jeonse deposit return guarantee. *KDI Focus*, (125).
- Nwosu, A. E. (2021). A study on the relationship between hostel investment and inflation in Akure, Nigeria. *International Journal of Real Estate Studies*, 14(2), s. 155-163. <https://doi.org/10.11113/intrest.v14n2.57>
- OECD. (2024). *Indicator PH6.1. Rental regulation*. OECD affordable housing database. <http://oe.cd/ahd>
- Özer, İ. (2004). *Kentleşme ve kentlileşme ve kentsel değişme*. Ankara: Ekin Kitapevi.
- Park, J. O., Choi, J., & Ngayo, G. (2023). Predicting the non-return of Chonse lease deposits in the Republic of Korea. *Journal of Risk and Financial Management*, 16(10), 439. <https://doi.org/10.3390/jrfm16100439>
- Park, S. S., & Pyun, J. H. (2020). Between two extreme practices of rent-only and deposit-only leases in Korea: Default risk vs. cost of capital. *Regional Science and Urban Economics*, 85(1). <https://doi.org/10.1016/j.regsciurbeco.2020.103578>
- PayRent. (2023). Connecticut security deposit laws: What’s new in 2024. <https://www.payrent.com/articles/ct-security-deposit-2024/>
- Seoul Metropolitan Government. (n.d.). Wolse and Jeonse housing system. <https://english.seoul.go.kr/service/living/housing/1-wolse-jeonse/>
- Tenancy Deposit Scheme. (2020). *A guide to the legislation in England and wales*. <https://www.tenancydepositscheme.com/wp-content/uploads/2020/03/A-Guide-to-the-Legislation-in-England-and-Wales-.pdf>
- Turan, D. (2024). Konut sektöründe finansallaşma sorunu ile mücadeleye yönelik ekonomik ve sosyal çözüm önerileri. *Politik Ekonomik Kuram*, 8(4), 971–988. <https://doi.org/10.30586/pek.1468426>

- TÜİK. (2025, Haziran 3). Tüketici fiyat endeksi, Mayıs 2025. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Tuketici-Fiyat-Endeksi-Mayis-2025-54180>
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2024). Hanehalkı tüketim harcaması, 2024. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Tuketim-Harcamasi-2024-53957>
- Udoekanem, N. B., & Nuhu, J. İ. (2014). Determinants of commercial property rental growth in Minna, Nigeria. *LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 60-75.
- UK Government. (2024). *English private landlord survey 2024: Full technical report*. Department for Levelling Up, Housing and Communities. https://assets.publishing.service.gov.uk/media/67507655d12a2dad3bc97ac3/EPLS_2024_Full_Technical_Report.pdf
- Wunderflats. (2025, Mayıs 27). *The apartment deposit in Germany: All you need to know*. <https://hub.wunderflats.com/apartment-deposit-in-germany/>
- Yıldırım, A. (2015). Konut ve çatılı işyeri kiralarında kiracının güvence vermesi. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 64(1), 237-266.

Makale Bilgi Formu

Çıkar Çatışması Bildirimi: Yazarlar tarafından potansiyel çıkar çatışması bildirilmemiştir.

Yapay Zeka Bildirimi: Bu makale yazılırken hiçbir yapay zeka aracı kullanılmamıştır.

İntihal Beyanı: Bu makale iThenticate tarafından taranmıştır.

İşsizlik Oranlarının Sosyal Koruma Harcamalarına Etkisi: AB Ülkeleri Panel Veri Analizi

The Effect of Unemployment Rates on Social Protection Expenditures: Panel Data Analysis of EU Countries

Büşra Kuru Uzkurt

Polis Akademisi, Trafik Enstitüsü,
Ankara, Türkiye,
busrakuru@hotmail.com,
[ror.org/03p6h3k49](https://orcid.org/03p6h3k49)

Geliş Tarihi/Received: 03.07.2025
Kabul Tarihi/Accepted: 29.07.2025
Yayınlanma Tarihi/ Available Online:
28.08.2025

Öz: Bu çalışma, Avrupa Birliği'ne (AB) üye 27 ülkede işsizlik oranlarının sosyal koruma harcamaları üzerindeki etkisini panel veri analizi yöntemiyle incelemektedir. Araştırma, 2004-2023 dönemini kapsayan yıllık verileri kullanarak, işsizlik oranı ile sosyal koruma harcamaları arasındaki ilişkiyi sabit etkiler ve rassal etkiler modelleriyle analiz etmiştir. Araştırma sonuçları, işsizlik oranlarındaki artışın sosyal koruma harcamalarını artırdığını ve AB ülkeleri arasında bu ilişkinin güçlü bir şekilde var olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca, panel Granger nedensellik testi sonuçlarına göre, sosyal koruma harcamalarından işsizlik oranlarına doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Ancak işsizlik oranlarından sosyal korumalara doğru anlamlı bir nedensellik bulunmamıştır. Bu bulgular, politika yapıcılar için sosyal koruma ve işsizlikle mücadele politikalarının entegre bir şekilde ele alınması gerektiğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: İşsizlik Oranı, Sosyal Koruma Harcamaları, Panel Veri Analizi

Abstract: This study examines the impact of unemployment rates on social protection expenditures in 27 European Union member countries using panel data analysis. The research analyzed the relationship between unemployment rate and social protection expenditures using fixed effects and random effects models, using annual data covering the period 2004-2023. The research results revealed that the increase in unemployment rates increases social protection expenditures and that this relationship exists strongly among EU countries. In addition, according to the panel Granger causality test results, a one-way causality relationship from social protection expenditures to unemployment rates was found. These findings indicate that social protection and unemployment combat policies should be addressed in an integrated manner by policy makers.

Keywords: Unemployment Rate, Social Protection Expenditures, Panel Data Analysis

Extended Abstract

Unemployment and social protection expenditures constitute one of the most important macroeconomic and social policy issues in today's economies. In particular, factors such as economic crises, technological transformations and demographic changes directly affect unemployment rates, which increases the burden on social welfare systems. Although the European Union (EU) countries stand out with their high welfare levels and advanced social protection mechanisms, there are significant differences between member states in terms of unemployment rates and social spending policies. In particular, shocks such as the 2008 global financial crisis and the COVID-19 pandemic have led to significant fluctuations in unemployment rates and have once again demonstrated the importance of social protection systems.

When the data for the period of 2004-2023 in the European Union (EU) countries are examined, it is seen that the unemployment rates vary between 2.02% and 27.69%, with an average of 8.21%. Social protection expenditure ranges from 7.30% to 27.30% of GDP, averaging 16.52%. These data show that there are significant differences between countries in terms of both the structure of labor markets and social policy approaches. In this context, the study of the impact of changes in unemployment rates on social protection expenditures is of great importance both theoretically and politically.

This study aims to examine the relationship between unemployment rates and social protection expenditures in 27 EU member states by panel data analysis method. Panel data analysis is the analysis of the data structure obtained by combining the data collected over time of the same observation units, and it provides more consistent and reliable results by taking into account both time and cross-sectional dimensions. Within the scope of the research, fixed effects and random effects models were estimated using annual data for the period 2004-2023, and the cross-sectional dependence and causality relationship were tested. The data set was obtained from the Eurostat database and the analyzes were carried out through the R statistical program.

According to the model findings, it was observed that each unit increase in the unemployment rate led to an increase of approximately 0.21 units in social protection expenditures. This result indicates that unemployment increases the financial burden on social welfare systems and negative developments in the labor market have a direct impact on public budgets. Descriptive statistics also support this situation, and it has been observed that the variation between countries in both the unemployment rate and social protection expenditures is much more pronounced than the temporal variability. This finding reveals that social expenditures and unemployment levels are shaped by the internal dynamics of the countries themselves, and therefore uniform policies will not have the same effect in every country across the EU.

Findings from the Panel Granger causality test revealed that social protection expenditures have a causal effect on the unemployment rate; However, no significant causality relationship has been reached that unemployment rates are determinants of social protections. This shows that social protections are not only a consequence, but also a proactive policy tool that can influence the behavior of economic actors and the supply of labour. It is thought that if social protections are designed correctly, they can have a preventive effect on unemployment. This finding is in line with studies such as Rotar (2018) and Çelikay (2022) in the literature.

FMOLS and DOLS analyses, which examined long-term relationships, revealed that there was a strong, positive and statistically significant cointegration relationship between unemployment and social protection expenditures. This suggests that these two variables consistently influence each other and act together over time, regardless of short-term fluctuations. The coefficient obtained from the DOLS model shows that a one-unit increase in the unemployment rate increases social protection expenditures by about 1.82 units; This proves that public welfare policies react directly to shocks in

labor markets and that the expenditure structure at the macro level is shaped in relation to unemployment.

However, cross-sectional dependency tests on the panel data set also show that there is a significant simultaneous interaction between economic and social indicators between EU countries. This situation causes the responses to economic crises, pandemics and similar external shocks to be synchronized between countries, so ignoring the horizontal dependence in the models may jeopardize the reliability of the analysis results.

Overall, the results of the analysis of the study show that the relationship between unemployment and social protection expenditures is multidimensional and that social protection policies should be considered not only as a "response" mechanism, but also as an active policy tool that intervenes in the labor market. It is envisaged that increasing the effectiveness of social protection expenditures, structurally linking them to employment and using them more strategically in the fight against unemployment will contribute not only to the protection of social welfare but also to supporting sustainable economic growth in the long term.

1. Giriş

İşsizlik ve sosyal koruma harcamaları, günümüz ekonomilerinin en önemli makroekonomik ve sosyal politika konularından birini oluşturmaktadır. Özellikle ekonomik krizler, teknolojik dönüşümler ve demografik değişimler gibi faktörler, işsizlik oranlarını doğrudan etkilemekte ve bu durum sosyal refah sistemlerine olan yükü artırmaktadır. Avrupa Birliği (AB) ülkeleri, yüksek refah seviyeleri ve gelişmiş sosyal koruma mekanizmalarıyla öne çıksa da üye ülkeler arasında işsizlik oranları ve sosyal harcama politikaları açısından önemli farklılıklar bulunmaktadır. Özellikle 2008 küresel finans krizi ve COVID-19 pandemisi gibi şoklar, işsizlik oranlarında önemli dalgalanmalara yol açmış ve sosyal koruma sistemlerinin önemini bir kez daha ortaya koymuştur.

Avrupa Birliği (AB) ülkelerinde 2004-2023 dönemine ait veriler incelendiğinde, işsizlik oranlarının %2,02 ile %27,69 arasında değiştiği, ortalama %8,21 seviyesinde gerçekleştiği görülmektedir. Sosyal koruma harcamaları ise GSYİH'nın %7,30 ile %27,30'u arasında değişmekte olup, ortalama %16,52 düzeyindedir. Bu veriler, ülkeler arasında hem işgücü piyasalarının yapısı hem de sosyal politika yaklaşımları açısından önemli farklılıklar bulunduğunu göstermektedir. Bu bağlamda, işsizlik oranlarındaki değişimlerin sosyal koruma harcamaları üzerindeki etkisinin incelenmesi hem teorik hem de politik açıdan büyük önem taşımaktadır.

Bu çalışma, AB'ye üye 27 ülkede işsizlik oranları ile sosyal koruma harcamaları arasındaki ilişkiyi panel veri analizi yöntemiyle incelemeyi amaçlamaktadır. Panel veri analizi, aynı gözlem birimlerine ait zaman içinde toplanmış verilerin bir araya getirilmesiyle elde edilen veri yapısının analizi olup hem zaman hem de kesit boyutunu dikkate alarak daha tutarlı ve güvenilir sonuçlar elde etmeyi sağlamaktadır. Araştırma kapsamında, 2004-2023 dönemine ait yıllık veriler kullanılarak, sabit etkiler ve rassal etkiler modelleri tahmin edilmiş, ayrıca yatay kesit bağımlılığı ve nedensellik ilişkisi test edilmiştir. Veri seti Eurostat veri tabanından temin edilmiş olup, analizler R istatistik programı aracılığıyla gerçekleştirilmiştir.

Araştırmanın temel katkısı, işsizlik ve sosyal koruma harcamaları arasındaki ilişkinin AB ülkeleri özelinde ampirik olarak analiz edilmesi ve bu ilişkinin yönüne dair sonuçları sunmasıdır. Elde edilen bulgular, karar alıcılar ve uygulayıcılar için işsizlikle mücadelede sosyal koruma mekanizmalarının rolünü anlamaya yönelik önemli bir kaynak oluşturmaktadır. Bu çalışma ayrıca, AB ülkelerinin benzer kurumsal yapılar ve ortak istatistik altyapıları sunması nedeniyle, metodolojik olarak daha sağlıklı ve homojen bir inceleme ortamı sağlamaktadır.

2. İşsizlik Oranları ile Sosyal Koruma Harcamaları Arasındaki İlişki

İşsizlik oranları ile sosyal koruma harcamaları arasındaki ilişki, hem işsizliğin sosyal güvenlik sistemleri üzerindeki yükünü hem de sosyal harcamaların işsizlik üzerindeki olası etkilerini kapsamaktadır. Disney ve Webb (1990) tarafından yapılan çalışma, sosyal güvenlik harcamalarının 1980'lerde beklenenden daha hızlı artmasının nedenlerini araştırmış ve işsizliğin bu artıştaki rolünü göstermiştir. Özellikle, artan işsizliğin sosyal güvenlik bütçesinin diğer unsurlarındaki beklenmedik hızlı artıştan sorumlu olabileceği teorisini incelemişlerdir. Çalışmanın sonuçları, işsizliğin sosyal güvenlik sistemi üzerindeki doğrudan ve dolaylı "geniş maliyetlerini" ortaya koymuştur.

López del Amo González vd. (2018) tarafından yapılan çalışma, uzun dönemli işsizlik, yoksulluk ve bölgesel sosyal kamu harcamalarının sağlık üzerindeki ilişkisini incelemiştir. Çalışma, finansal kriz döneminde uzun dönemli işsizliğin ve maddi yoksunluğun algılanan sağlık üzerindeki olumsuz etkilerini gösterirken, kamu harcamalarının bu ilişkiyi etkilediğini göstermektedir. Bu bulgular, işsizliğin sadece ekonomik değil, aynı zamanda sağlık ve sosyal refah üzerindeki geniş kapsamlı etkilerini ve bunun sonucunda sosyal harcamalar üzerindeki baskıyı göstermiştir.

Çelikay (2022) tarafından yapılan çalışma, 1991-2018 yılları arasında 30 OECD ülkesinin verilerini kullanarak sosyal harcamaların kronik işsizlik üzerindeki etkisini araştırmıştır. Çalışma sonuçları, sosyal harcamaların GSYİH içindeki payındaki değişimin kronik işsizliği etkilediğini bulmuştur. Bu bulgu, sosyal harcamaların işsizlik sorununu gidermedeki potansiyel rolünü ampirik olarak desteklemektedir. Araştırma sonuçları, pasif nitelikteki harcamaların uzun vadeli işsizliği artırıcı bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca, sosyal harcamaların kronik işsizlik üzerindeki olumlu etkisi, harcama yoğunluğunun yüksek olduğu ülkelerde daha belirgin hale gelmiştir. Buna karşın, harcama yoğunluğunun nispeten düşük olduğu ülkelerde sosyal harcamaların etkisi sınırlı olup, kısa vadeyle kısıtlı kaldığı görülmüştür.

Rotar (2018) tarafından yapılan araştırma, işsizlikle mücadele ve istihdamı artırma amacı taşıyan işgücü piyasası politikalarının etkinliğini incelemiştir. Çalışma, aktif işgücü piyasası politikalarına yapılan harcamaların işsizlik oranı üzerinde negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi olduğunu, pasif işgücü piyasası politikalarına yapılan harcamaların ise pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi olduğu bulunmuştur. Bu, sosyal harcamaların türünün işsizlik üzerindeki etkisini belirlemede kritik olduğunu göstermektedir.

Cvecic ve Sokolic (2018) tarafından yapılan çalışma, kamu harcamalarının işgücü piyasası politikaları ve diğer faktörlerin genç işsizliği üzerindeki etkisini incelemiştir. Bu çalışma, belirli kamu harcaması türlerinin, özellikle işgücü piyasası politikalarına ayrılanların, genç işsizliğini azaltmada bir araç olabileceğini ortaya koymaktadır.

Doménech ve García (2008)'nın çalışması, üretken kamu mallarının ve sosyal korumaların farklı vergi türleri aracılığıyla finansmanını işsizlik içeren bir modelde ele almıştır. Temel sonuç, işsizlik ve işgücü vergileri arasındaki ilişkinin hükümetin verimsizliği derecesine ve sendikaların vergilerin refah devletini nasıl belirlediğine dair algısına bağlı olduğunu göstermektedir. Sendikaların transfer ve sosyal korumaların işgücü vergileriyle yakından ilişkili olduğunu içselleştirmesi durumunda, daha yüksek vergilere yanıt olarak daha yüksek ücretler için baskı yapmayacakları belirtilmiştir. Bu, işsizlik ile işgücü vergileri arasındaki pozitif ve sağlam bir korelasyon eksikliğine alternatif bir açıklama getirmektedir.

Michaillat ve Saez (2019) tarafından yapılan çalışma, işsizliğin verimsiz olduğu durumlarda optimal kamu harcamasını ele almaktadır. Geliştirilen teori ile optimal kamu harcamasının işsizlik açığını azaltmak için Samuelson kuralından sapma gösterdiğini ve optimal "teşvik edici harcamanın" işsizlik açığı, işsizlik çarpanı ve kamu ile özel tüketim arasındaki ikame esnekliği gibi üç yeterli istatistikle ifade edilebileceğini belirtmektedir. İşsizlik verimsiz derecede yüksek ve çarpan pozitif olduğunda, optimal teşvik edici harcamanın pozitif ve işsizlik açığında artan olduğu sonucuna varmışlardır.

Akhmad vd. (2019)'nın Endonezya'daki bölgesel hükümet harcamalarının işsizlik ve yoksulluk oranlarını azaltmadaki etkinliğini inceleyen çalışması, sermaye harcamalarının özel yatırımları artırmada önemli bir etkiye sahip olduğunu ve yatırımların da gayri safi bölgesel yurt içi hasılayı iyileştirmede önemli bir etkiye sahip olduğunu bulmuştur. Çalışmanın sonuçları, kamu harcamalarının bileşenlerinin işsizlik ve yoksulluk üzerindeki dolaylı etkilerini göstermektedir.

Onodugo vd. (2017) tarafından yapılan çalışma, Nijerya gibi gelişmekte olan bir piyasada kamu harcamalarının işsizliği etkileyip etkilemediğini incelemiştir. Çalışma, sermaye harcamaları ve özel sektör yatırımının orta ve uzun vadede işsizliğin azaltılmasına katkıda bulunduğunu, ancak cari harcamaların aynı etkiyi yaratacak kadar istatistiksel olarak güçlü olmadığı bulunmuştur. Bu bulgu, kamu harcamalarının bileşimi ve etkinliğinin işsizlik üzerindeki etkisinde önemli olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak, yapılan çalışmalar, işsizlik oranları ile sosyal koruma harcamaları arasındaki ilişkinin çok yönlü olduğunu ve hem işsizliğin sosyal harcamalar üzerinde bir baskı unsuru olduğunu hem de belirli türdeki sosyal harcamaların işsizliği azaltmada bir araç olarak kullanılabileceğini göstermektedir. Harcamaların türü (aktif/pasif işgücü piyasası politikaları, sermaye/cari harcamalar), hükümetin etkinliği ve sendika davranışları gibi faktörlerin bu ilişkide kritik rol oynadığını ortaya koymaktadır.

3. Veri Seti ve Metodoloji

Panel veri analizi yöntemi, son yıllarda iktisadi ve sosyal bilimler alanlarında giderek daha fazla tercih edilen bir analiz tekniği haline gelmiştir (Arı ve Zeren, 2011). Panel veri analizi, aynı gözlem birimlerine (örneğin ülkeler, firmalar, hane halkları vb.) ait zaman içinde toplanmış verilerin bir araya getirilmesiyle elde edilen veri yapısının analizine verilen isimdir. Başka bir ifadeyle hem zamana hem de kesit boyutuna sahip verilerin birlikte kullanılması yoluyla ekonomik ilişkilerin tahmin edilmesini sağlayan bir yöntemdir. Bu analiz türünde, kesit verileri zaman serileri ile bütünleştirilerek iki boyutlu (zaman ve birim) bir veri yapısı oluşturulmaktadır (Baltağı, 2008; Selim vd., 2014). Ayrıca panel veri kullanımı, değişkenler arasında doğrudan gözlenemeyen ancak sonuçları etkileyen faktörlerin dikkate alınmasına imkân vererek daha tutarlı tahminler elde edilmesini mümkün kılar (Arı ve Zeren, 2011).

Veri setinin oluşturulmasında AB 27 olarak tanımlanan Avrupa Birliği'ne üye 27 ülke esas alınmıştır. Bu doğrultuda çalışmaya dâhil edilen ülkeler: Belçika, Bulgaristan, Çekya, Danimarka, Almanya, Estonya, İrlanda, Yunanistan, İspanya, Fransa, Hırvatistan, İtalya, Kıbrıs, Letonya, Litvanya, Lüksemburg, Macaristan, Malta, Hollanda, Avusturya, Polonya, Portekiz, Romanya, Slovenya, Slovakya, Finlandiya ve İsveç olmuştur. Çalışmada Avrupa Birliği'ne üye 27 ülkenin tercih edilmesinin temel nedeni, bu ülkelerin hem ekonomik hem de sosyal politika alanlarında benzer kurumsal yapılara ve ortak politikalara sahip olmalarıdır. AB ülkeleri, sosyal koruma sistemleri konusunda belirli standartlara ve yönetim ilkelerine uyum sağlamakta olup, Eurostat gibi güvenilir ve karşılaştırılabilir veri sağlayan ortak istatistik altyapılarına sahiptir. Ayrıca, işsizlik oranları ile sosyal koruma harcamaları arasındaki ilişkinin daha sağlıklı ve homojen bir yapıda incelenebilmesi için benzer sosyoekonomik düzeydeki ülkelerin bir arada değerlendirilmesi metodolojik açıdan avantaj sağlamaktadır. Bu nedenlerle, analizde AB 27 ülkelerinin seçilmesi hem veri güvenilirliğini hem de elde edilen bulguların karşılaştırılabilirliğini artırmaktadır.

Bu çalışmada kullanılan veri seti, 2004-2023 yılları arasındaki 20 yıllık dönemi kapsamaktadır. Tüm değişkenlere ilişkin veriler Eurostat veri tabanından temin edilmiş olup, ilgili yıllar için eksiksiz ve karşılaştırılabilir nitelikteki bilgiler dikkate alınmıştır. Veri setinin uzun dönemli yapısı, analiz sonuçlarının güvenilirliğini ve geçerliliğini artırmıştır. Panel veri analizine esas teşkil eden hesaplamalar, R istatistik programı aracılığıyla gerçekleştirilmiştir.

Panel veriler, yapısal özelliklerine göre dengeli ve dengesiz olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır. Her birim için tüm zaman dilimlerinde veri mevcutsa, bu tür panel yapısı "dengeli panel veri" olarak tanımlanır. Ancak bazı dönemlerde bazı birimlere ait gözlemler eksikse, bu durumda "dengesiz panel

veri" söz konusudur (Dougherty, 2007; Greene, 2003). Bu araştırmada analizler dengeli bir panel veri seti üzerinden gerçekleştirilmiştir. Ayrıca çalışmada gerçekleştirilecek panel veri analizinde, bağımlı değişken olarak **Sosyal Koruma** ve bağımsız değişken olarak **İşsizlik Oranı** değişkeni ele alınmıştır. Amaç, işsizlik oranının sosyal koruma harcamaları üzerindeki etkisini istatistiksel olarak incelemek; söz konusu ilişkinin yönünü ve büyüklüğünü belirlemektir. Bu doğrultuda kullanılan temel model denklemi aşağıdaki gibidir:

$$\text{Sosyal_Koruma}_{it} = \alpha_i + \beta_1 \text{İşsizlik_Oranı}_{it} + \mu_{it}$$

Burada:

$\text{Sosyal_Koruma}_{it}$: İlgili yıl ve ülkeye ait sosyal koruma harcamaları (bağımlı değişken),

$\text{İşsizlik_Oranı}_{it}$: İşsizlik oranı (bağımsız değişken),

α_i : Ülkeye özgü sabit etkiler,

μ_{it} : Hata terimi.

Model 2004-2023 dönemini kapsayan panel veri seti kullanılarak oluşturulmuştur.

3.1. Tanımlayıcı istatistikler

Tablo 1

İşsizlik Oranı Değişkenine Ait Tanımlayıcı İstatistikler

Analiz	Değer	Açıklama
Minimum	2.02	Gözlemlenen en düşük işsizlik oranı %2,02. İşgücü piyasası açısından oldukça olumlu bir durum.
1.Çeyrek (Q1)	5.527	Gözlemlerin %25'i bu değerin altında. Çoğunlukla düşük işsizlik oranına sahip ülkeleri gösterir.
Medyan (Q2)	7.165	Gözlemlerin yarısı bu değerin altında, yarısı üstünde. Orta seviyede işsizlik düzeyi.
Ortalama	8.211	Genel olarak ülkelerde ortalama işsizlik oranı %8,21.
3. Çeyrek (Q3)	9.610	Gözlemlerin %75'i bu değerin altında.
Maksimum	27.69	Gözlemlenen en yüksek işsizlik oranı %27,69. Çok ciddi işsizlik sorunu olan ülke ve yılları temsil eder.
Id (Ülke etkisi)	0.4786	İşsizlik oranındaki farklılığın %47,8'i ülkeler arası farklılıklardan kaynaklanıyor olabilir.
Time (Zaman etkisi)	0.1866	Zaman (yıllar) bazındaki değişimin etkisi daha düşük görünüyor.
Toplam Varyans	9295.76	Değişkenliğin büyüklüğünü gösterir.

Tablo 2*Sosyal Koruma Harcamaları Değişkenine Ait Tanımlayıcı İstatistikler*

Analiz	Değer	Açıklama
Minimum	7.30	En düşük sosyal koruma harcaması oranı. Sosyal devlet politikalarının oldukça zayıf olduğu ülkeleri işaret edebilir.
1.Çeyrek (Q1)	13.20	%25'lik kesim bu değer altında harcama yapıyor.
Medyan (Q2)	16.55	Ortanca değer; ülkelerin yarısı bu oranın üstünde, yarısı altında harcama yapıyor.
Ortalama	16.52	Ortalama sosyal koruma oranı %16,52. Ortalama ve medyan çok yakın: simetrik dağılım olabilir.
3. Çeyrek (Q3)	19.60	%75'lik kesim bu değer altında.
Maksimum	27.30	En yüksek sosyal koruma harcaması. Gelişmiş refah devletlerine ait olabilir.
Id (Ülke etkisi)	0.8454	Sosyal koruma harcamalarındaki farkın %84,5'i ülkeler arası farklardan kaynaklanıyor.
Time (Zaman etkisi)	0.0457	Yıllar bazındaki değişim oldukça düşük. Harcamalar zamana göre değil, ülkeye göre farklılaşıyor.
Toplam Varyans	8751.66	Değişkenliğin büyüklüğünü gösterir.

Panel veri analizinizde kullanılan değişkenlere ilişkin tanımlayıcı istatistikler, veri setinizin temel yapısını ve değişkenlerin dağılım özelliklerini anlamak açısından önemli bilgiler sunmaktadır. Bu değerlendirme, hem “İşsizlik Oranı” hem de “Sosyal Koruma Harcamaları” değişkenlerinin merkezi eğilim ölçüleri, yayılım ölçüleri ve ülke-zaman etkileri bakımından ayrı ayrı analiz edilerek aşağıda geniş bir şekilde yorumlanmıştır.

İlk olarak işsizlik oranı değişkeni ele alındığında, veriler arasında en düşük gözlemlenen işsizlik oranı %2,02, en yüksek oran ise %27,69'dur. Bu oldukça geniş bir aralık, ülkeler arasında işgücü piyasalarının yapısı ve işsizlikle mücadele politikalarının etkilerinin büyük ölçüde farklılık gösterdiğini ortaya koymaktadır. Ortalama işsizlik oranı %8,21 olarak hesaplanmış, bu değer işgücü piyasalarının genel olarak orta düzeyde bir işsizlikle karşı karşıya olduğunu göstermektedir. Medyan değer %7,165 olarak bulunması, ortalamadan biraz altında kalmakta ve dağılımın hafif sağa çarpık olabileceğini düşündürmektedir. Birinci ve üçüncü çeyrek değerleri sırasıyla %5,527 ve %9,610 olarak hesaplanmış, bu da verilerin büyük bir kısmının bu iki değer arasında yoğunlaştığını göstermektedir. Ancak maksimum değer %27,69 gibi oldukça yüksek bir rakam olması, bazı gözlemlerde ekonomik kriz ya da yüksek işsizlikle karşı karşıya kalınan dönemler olduğuna işaret etmektedir.

İşsizlik oranına ilişkin toplam varyans (sum of squares) 9295,759'dur. Bu, değişkenin toplam dağılım büyüklüğünü ifade eder. Ayrıca, işsizlik oranındaki değişkenliğin %47,86'sının ülkeler arası farklılıklardan (id etkisi), %18,65'inin ise zaman değişimlerinden (time etkisi) kaynaklandığı görülmektedir. Bu bulgu, işsizlik oranlarının zaman içinde değişiklik göstermesine rağmen, esas farklılığın ülkeler arasında olduğunu ve işgücü piyasalarının yapısal farklılıklarının analizde dikkate alınması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Sosyal koruma harcamaları değişkenine bakıldığında ise en düşük değer %7,30, en yüksek değer ise %27,30'dur. Ortalama sosyal koruma harcaması %16,52 iken, medyan değer %16,55 olması dağılımın oldukça simetrik olduğunu göstermektedir. Bu da aşırı uçların ortalama değeri çok fazla etkilemediğini,

dolayısıyla değişkenin normal dağılıma yakın bir yapıda olduğunu düşündürmektedir. Birinci çeyrek değeri %13,20 ve üçüncü çeyrek değeri %19,60 olarak bulunmuştur; bu, verilerin çoğunluğunun %13 ile %20 arasında yoğunlaştığını göstermektedir. Ortalama ve medyanın birbirine bu denli yakın olması, ülkelerin sosyal koruma harcamalarında genellikle belirli bir istikrara sahip olduğunu göstermektedir.

Sosyal koruma harcamalarına ilişkin toplam varyans ise 8751,664 olarak hesaplanmıştır. Değişkenin ülke etkisi (id) %84,54 gibi oldukça yüksek bir seviyededir. Bu bulgu, sosyal koruma harcamalarındaki değişkenliğin büyük ölçüde ülkeler arasındaki yapısal ve politik farklılıklardan kaynaklandığını, zaman etkisinin (time) ise yalnızca %4,57 gibi oldukça düşük bir düzeyde olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum, ülkelerin sosyal harcama düzeylerinin yıllar içerisinde fazla değişmediğini, aksine bu harcama düzeylerinin ülkeye özgü politikalarla belirlendiğini göstermektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde hem işsizlik oranı hem de sosyal koruma harcamaları değişkenlerinde zaman içi değişimlerden çok ülkesel farklılıkların daha baskın olduğu görülmektedir. Bu durum, yapılacak olan panel veri analizlerinde ülke sabit etkilerinin dikkate alınmasının önemini vurgulamaktadır. Ayrıca, işsizlik oranı değişkeninde bazı uç gözlemlerin olması, modellemede istatistiksel normallik varsayımı açısından dikkatli olunması gerektiğini işaret ederken, sosyal koruma harcamalarının daha istikrarlı bir dağılım sergilemesi analiz açısından avantaj sağlamaktadır.

Sonuç olarak, tanımlayıcı istatistikler bu değişkenler arasındaki ilişkiyi analiz etmeden önce, verilerin nasıl bir yapıya sahip olduğunu anlamayı sağlamış; bu da modelleme sürecinde hangi etkilerin dikkate alınması gerektiği konusunda yol gösterici olmuştur. İlerleyen aşamalarda yapılacak panel regresyon analizinde bu bulgular ışığında sabit etkiler (fixed effects) ya da rassal etkiler (random effects) modelleri tercih edilirken, ülkesel yapıların belirleyiciliğinin dikkate alınması gerekliliği görülmektedir.

3.2. Sabit etkiler ve rassal etkiler analiz sonuçları

Çalışmada, Avrupa Birliği'ne üye 27 ülkenin 2004–2023 yılları dahil olmak üzere 20 yıllık verilerinden oluşan dengeli panel veri seti kullanılarak, işsizlik oranlarının sosyal koruma harcamaları üzerindeki etkisi analiz edilmiştir. Analiz kapsamında sabit etkiler (fixed effects) ve rassal etkiler (random effects) modelleri kurulmuş, modellerin karşılaştırılmasında ise Hausman testi uygulanmıştır.

Panel veri analizlerinde model tercihi yapılırken sıklıkla başvuru olan Hausman (1978) testi, temel olarak birim ya da zaman etkilerinin bağımsız değişkenlerle ilişki düzeyini incelemeyi amaçlamaktadır. Eğer birim veya zaman etkileri ile açıklayıcı değişkenler arasında herhangi bir ilişki bulunmuyorsa, rassal etkiler modeli daha tutarlı ve verimli sonuçlar vermekte olup tercih edilmesi uygun kabul edilir. Ancak birim ya da zaman etkilerinin bağımsız değişkenlerle ilişkili olması durumunda, rassal etkiler tahmincisi yanlış sonuçlara neden olabilir. Bu durumda ise tutarlılık avantajı sunan sabit etkiler modeli öne çıkarak daha uygun bir tercih haline gelir (Erdoğan ve Aydınbaş, 2021).

Tablo 3

Sabit Etkiler Modeli Analiz Sonuçları

Değişken	Sabit Etkiler	Std. Hata	T Değeri	p-değeri
(Sabit)	-	-	-	-
İşsizlik Oranı	0.2141	0.0213	10.03	< 0.001

Tablo 4

Rassal Etkiler Modeli Analiz Sonuçları

Değişken	Rassal Etkiler	Std. Hata	T ist.	p-değeri
(Sabit)	14.7777	0.7604	19.433	<0.001
İşsizlik Oranı	0.2125	0.0213	9.99	< 0.001

Tablo 5*Sabit ve Rassal Etkiler Modellerine Ait Temel İstatistikler*

Model Türü	R ²	Adj. R ²	F / Chi ²	p-değeri
Sabit Etkiler	14.7777	0.7604	19.433	< 0.001
Rassal Etkiler	0.2125	0.0213	9.99	< 0.001

Model Türü	Katsayı (β)	Standart Hata	t/z-değeri	p-değeri	Sabit Terim
Sabit Etkiler	0.2140	0.0213	10.03	< 0.001	-
Rassal Etkiler	0.2124	0.0212	9.9917	< 0.001	14.7777

Sabit Etkiler (Fixed Effects) Modeli Sonuçları;

Sabit etkiler modeli, panel veri setinde zaman içinde değişen ancak ülkeye özgü sabit (zamanla değişmeyen) etkileri kontrol altında tutarak sadece zaman içindeki değişimi dikkate almaktadır. Bu modelde, işsizlik oranının sosyal koruma harcamaları üzerindeki etkisi şu şekilde bulunmuştur:

Katsayı (β): 0.2141
Standart Hata: 0.0213
t-değeri: 10.03
p-değeri: < 0.001

Elde edilen sonuçlara göre işsizlik oranı, sosyal koruma harcamaları üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir etkiye sahiptir. Bu bulgu, işsizlik oranında meydana gelen her bir birimlik artışın, sosyal koruma harcamalarında yaklaşık 0.214 birimlik bir artışa yol açtığını göstermektedir.

Modelin açıklayıcılık düzeyine bakıldığında:

R²:0.1642
Düzeltilmiş R² (Adj. R²):0.1201
F-İstatistiği: 100.61
F-İstatistiği p-değeri: < 0.001

Bu istatistiksel göstergeler, modelin genel olarak anlamlı olduğunu ve işsizlik oranının sosyal korumaları açıklamada belirli ölçüde etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak sabit etkiler modelinde sabit terim (intercept), bireysel sabit etkilerle birlikte modele gömüldüğünden, modelde ayrı bir sabit katsayı yer almamaktadır.

Rassal Etkiler (Random Effects) Modeli Sonuçları

Rassal etkiler modeli ise bireysel sabit etkileri rassal değişkenler olarak ele almakta ve hem zaman içi hem de zamanlar arası değişimi dikkate almaktadır. Bu modelde elde edilen sonuçlar şu şekildedir:

Sabit Terim (Intercept): 14.7777 (p < 0.001)
İşsizlik Oranı Katsayısı: 0.2125 (p < 0.001)
Standart Hata: 0.0213
z-değeri: 9.99

Bu bulgular da işsizlik oranının sosyal koruma harcamalarını anlamlı şekilde artırdığını göstermektedir. İşsizlik oranı arttıkça sosyal koruma harcamalarında yükselme gözlemlenmektedir.

Modelin istatistiksel uygunluğu şu şekildedir;

R^2 değeri: 0.1565

Adjusted R^2 değeri: 0.1549

Ki-kare istatistiği (χ^2): 99.83, $p < 0.001$

Hausman Testi ve Model Seçimi

Hangi modelin (sabit etkiler mi yoksa rassal etkiler mi) tercih edilmesi gerektiğini belirlemek amacıyla Hausman testi uygulanmıştır. Bu testin sonucuna göre:

Test istatistiği (χ^2): 0.775

Serbestlik derecesi: 1

p-değeri: 0.3786

Hausman testinin temel amacı, rassal etkiler modelinin varsayımlarının geçerli olup olmadığını sınamaktır. Test sonucunda p-değeri 0.05'ten büyük çıktığı için, sıfır hipotezi reddedilememektedir. Bu durum, rassal etkiler modelinin tutarlı ve geçerli olduğunu, dolayısıyla analizde rassal etkiler modelinin tercih edilmesi gerektiğini göstermektedir (Hsiao, 2005).

Her iki model de benzer katsayılar üretmiş ve işsizlik oranının sosyal koruma harcamaları üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymuştur. Ancak Hausman testi sonucuna göre rassal etkiler modelinin daha uygun olduğu belirlenmiştir. Buna göre, ülkeler arasındaki farkların modelde sabit değil rassal olduğu varsayımı geçerlidir ve bu doğrultuda yapılan rassal etkiler modellemesi, analizin nihai yorumları açısından esas alınmalıdır.

Tablo 6

F, LM VE Hausman Testi Sonuçları

	F Testi	LM Testi	Hausman Testi
Test İstatistiği	F = 130.06	$\chi^2 = 2813.7$	$\chi^2 = 0.43$
P Değeri	< 0.0001	< 0.0001	0.5118
H0 Hipotezi	Sabit etkiler yok (pooled OLS yeterli)	Rastgele etkiler yok (pooled OLS yeterli)	Rastgele etkiler uygun (tutarlıdır)
Sonuç	H0 reddedildi: Sabit etkiler anlamlı	H0 reddedildi: Rastgele etkiler anlamlı	H0 reddedilemedi: Rastgele etkiler modeli uygun
Model Tercihi	Sabit etkiler veya rastgele etkiler olabilir	Sabit veya rastgele etkiler olabilir	Rastgele etkiler modeli tercih edilmeli

Panel veri analizinde model seçimine yönelik olarak ayrıca F testi, LM testi ve Hausman testi uygulanmıştır. Öncelikle F testi sonucunda ($F = 130.06$, $p < 0.001$) sabit etkilerin modele dahil edilmesinin anlamlı olduğu görülmüştür. Bu durum, panel birimlerine özgü sabit etkilerin modelde dikkate alınması gerektiğini göstermektedir.

Bunun yanında, LM testi (Breusch-Pagan testi) sonucu da ($\chi^2 = 2813.7$, $p < 0.001$) rassal etkilerin modele eklenmesinin anlamlı olduğunu ortaya koymuştur. Bu bulgular, pooled OLS modelinin yetersiz olduğunu ve panel veri modellerinden sabit veya rassal etkiler modellerinden birinin tercih edilmesi gerektiğini göstermektedir.

Son olarak, sabit etkiler modeli ile rassal etkiler modeli arasında tercih yapmaya yarayan Hausman testi uygulanmıştır. Test sonucu ($\chi^2 = 0.43$, $p = 0.51$) istatistiksel olarak anlamlı bulunmamış ve bu nedenle

rassal etkiler modeli tercih edilmiştir. Bu sonuç, rassal etkiler modelinde parametre tahmincilerinin tutarlı olduğunu ve modelin daha uygun olduğunu göstermektedir.

Özetle, yapılan testler sonucunda, rassal etkiler modelinin analiz için en uygun model olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 7

Modelin Yatay Kesit Bağımlılığı Analizleri

Test	Test İstatistiği	Serbestlik Derecesi (df)	p-değeri	Hipotezler	Sonuç
Pesaran CD Testi	28.181	-	< 0.001	H0: Yatay kesit bağımsızlığı	H0 reddedildi, yatay kesit bağımlılığı vardır
Breusch-Pagan LM Testi	3079.4	351	< 0.001	H0: Yatay kesit bağımsızlığı	H0 reddedildi, yatay kesit bağımlılığı vardır
Pesaran Rho Testi	0.33635	-	-	H0: Yatay kesit bağımsızlığı	Ortalama korelasyon pozitif, bağımlılık sinyali var
Pesaran Absolute Rho Testi	0.62479	-	-	H0: Yatay kesit bağımsızlığı	Ortalama mutlak korelasyon yüksek, bağımlılık güçlü

Çalışmada yatay kesit bağımlılığını incelemek üzere dört farklı test uyguladık. Pesaran CD testi, Breusch-Pagan LM testi, Pesaran Rho testi ve Pesaran Absolute Rho testi sonuçları, panelimizde yer alan birimler arasında anlamlı bir yatay kesit bağımlılığı olduğunu göstermektedir.

Pesaran CD testi sonucunda elde edilen z değeri 28.181 ve p-değeri 2.2'den çok küçük bir değer olduğundan, yatay kesit birimleri arasında bağımsızlık hipotezi reddedilmiştir. Bu, paneldeki kesit birimlerinin (örneğin ülkelerin) birbirleriyle ilişki halinde olduklarını, ekonomik veya sosyal gelişmelerin karşılıklı etkileşim yarattığını göstermektedir.

Breusch-Pagan LM testi de benzer şekilde çok yüksek bir ki-kare istatistiği (3079.4) ve çok düşük bir p-değeri ile yatay kesit bağımlılığını doğrulamaktadır. Bu test, panelde kesitler arası eşzamanlı korelasyonun varlığına işaret etmektedir.

Pesaran Rho testi, yatay kesitler arasındaki ortalama korelasyon katsayısını 0.33635 olarak hesaplamış olup bu, orta şiddette pozitif bir ilişki olduğunu göstermektedir. Pesaran Absolute Rho testi ise mutlak değerler üzerinden ortalama korelasyon katsayısını 0.62479 olarak vermiştir. Bu değerler, panelde kesit birimleri arasında hem pozitif hem de negatif yönlü bir korelasyon bulunduğunu ortaya koymaktadır.

AB'ye ait 27 ülkenin yer aldığı panel veri setinde yatay kesit bağımlılığı görülmesi doğal ve beklenen bir durumdur. Bunun temel nedenleri arasında ekonomik iş birlikleri ve entegrasyon, ortak politikalar ve düzenlemeler, küresel ekonomik krizler ve pandemi gibi dışsal şokların ülkeleri eş zamanlı etkilemesi ile coğrafi ve sosyal benzerlikler yer almaktadır. AB ülkeleri arasında ekonomik entegrasyonun yüksek olması, ortak para birimi, serbest ticaret ve ortak politikalar gibi yapılar ekonomik göstergelerin birbirine bağlı olmasına neden olur. Ayrıca, üye ülkelerin tarım, sosyal koruma ve işsizlikle mücadele gibi alanlarda ortak düzenlemelere tabi olması, ekonomik hareketlilikte benzerlik yaratır. Küresel krizler ve pandemi gibi dönemlerde ise tüm ülkeler aynı anda etkilenir, bu da göstergeler arasındaki

bağımlılığı artırır. Coğrafi yakınlık, benzer sosyo-ekonomik yapılar ve ticaret ilişkileri de ülkeler arasındaki karşılıklı etkileri güçlendirir. Bu nedenlerle panel veri analizlerinde yatay kesit bağımlılığı dikkate alınmalı ve uygun hata düzeltmeleri uygulanmalıdır. Böylece daha güvenilir ve sağlıklı sonuçlar elde edilir.

Sonuç olarak, panel veri setimizde yatay kesit birimleri arasında bir bağımlılık vardır ve bu durum panel veri modellerinin standart hata tahminlerinde ve sonuç yorumlarında dikkate alınmalıdır. Bağımlılığı göz ardı eden modeller güvenilir olmayan sonuçlar verebilir; bu nedenle hata terimlerinde yatay bağımlılığa karşı uygun düzeltmeler yapılması gerekmektedir.

Panel veri setinde yer alan ülkeler arasında yatay kesit bağımlılığının varlığı Pesaran CD, Breusch-Pagan LM, ve ortalama korelasyon testleriyle doğrulanmıştır ($p < 0.01$). Bu nedenle, tahminlerde yatay kesit bağımlılığını hesaba katabilen Driscoll-Kraay sağlam standart hataları kullanılmıştır.

Tablo 8

Driscoll-Kraay ve Arellano Standart Hatalar Analizleri

Bağımsız Değişken	Katsayı (β)	Std. Hata (Driscoll-Kraay)	p-değeri	Std. Hata (Arellano HC1)	p-değeri
İşsizlik Oranı	0.214	0.050	0.00003	0.044	0.000002

Panel veri analizi sonucunda, işsizlik oranının sosyal koruma harcamaları üzerindeki etkisi sabit etkiler modeli (Fixed Effects Model) ile incelenmiştir. Ancak model varsayım testlerinde (heteroskedastisite, otokorelasyon ve yatay kesit bağımlılığı) ihlaller tespit edildiği için klasik standart hatalar güvenilir bulunmamış ve bu nedenle alternatif sağlam standart hata düzeltmeleri uygulanmıştır.

Hausman testi sonuçları rassal etkiler modelinin tercih edilebilir olduğunu göstermektedir. Ancak panel veri setindeki güçlü yatay kesit bağımlılığı (Pesaran CD, LM ve rho testlerinde yüksek anlamlılık) ve ülkeler arası yapısal farklılıkların açıklayıcı değişkenlerle ilişkili olabileceği varsayımı nedeniyle sabit etkiler modeli tercih edilmiştir. Ayrıca, sabit etkiler modeline Driscoll-Kraay ve Arellano HC1 düzeltmeleri uygulanarak heteroskedastisite, otokorelasyon ve yatay kesit bağımlılığına karşı sağlam sonuçlar elde edilmiştir.

İlk olarak, Driscoll-Kraay standart hataları kullanılarak yapılan düzeltmede, işsizlik oranı değişkeninin katsayısı 0.214 olarak bulunmuş, bu katsayının standart hatası 0.0503 olup, t-istatistiği 4.25 ve p-değeri 0.000025'ten küçüktür. Bu sonuç, işsizlik oranının sosyal koruma harcamaları üzerinde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi olduğunu göstermektedir (%1 anlamlılık düzeyinde).

Alternatif olarak kullanılan Arellano (HC1) sağlam hata tahmincisiyle yapılan analizde ise yine aynı katsayı değeri (0.214) elde edilmiştir; ancak bu yöntemde standart hata daha düşük (0.0442) çıkmıştır. Bu da daha yüksek bir t-değeri (4.84) ve daha küçük bir p-değeri (0.0000017) ile sonuçlanmıştır. Bu bulgu, etkisinin yalnızca istatistiksel olarak değil, aynı zamanda yapısal model hatalarına karşı da oldukça güçlü ve tutarlı olduğunu göstermektedir.

Model, hem Driscoll-Kraay hem de Arellano standart hata düzeltmeleri altında işsizlik oranının sosyal koruma harcamalarını anlamlı biçimde artırdığını göstermektedir. Her iki yöntemin kullanılması, modelin dayanıklılığını (robustness) test etmek açısından önemlidir ve elde edilen sonuçlar birbirini teyit etmektedir. Bu bağlamda, işsizlikteki artışların kamu sosyal koruma yükünü artırabileceği yönünde bir kanıt sunulmaktadır.

3.3. Panel Granger nedensellik testi bulguları ve yorumu

Granger nedensellik analizinden elde edilen sonuçlar, sosyal koruma harcamalarının işsizlik oranları tarafından Granger anlamında belirlenmediğini göstermektedir. Bu bulgu, ilk bakışta modelin ana varsayımıyla çelişiyor gibi görünse de, Granger nedenselliğinin yalnızca gecikmeli öngörü gücüne dayalı olması ve sosyal korumaların çoğunlukla anlık ekonomik veya siyasi tepkilerle belirlenmesi bu sonucu açıklamaktadır. Nitekim uzun dönemli eşbütünleşme analizleri bu ilişkinin yapısal düzeyde güçlü olduğunu ortaya koymuştur.

3.4. Levin-Lin-Chu testi

Sosyal Koruma Değişkeni İçin;

Levin, Lin ve Chu (2002) tarafından geliştirilen LLC panel birim kök testi, panel veri setlerinde yer alan her bir zaman serisinin aynı otoregresif katsayıya (ρ) sahip olduğu varsayımına dayanır. Testin temel amacı, tüm panel boyunca ortak bir birim kök olup olmadığını test etmektir.

H_0 (Null Hipotez): Tüm serilerde birim kök vardır $\rightarrow$ Değişken durağan değildir ($I(1)$).

H_1 (Alternatif Hipotez): Tüm serilerde birim kök yoktur $\rightarrow$ Değişken durağandır ($I(0)$).

LLC testi, panelde yer alan tüm ülkeler için ortak durağanlık varsayar.

statistic: -3.371

p-value: 0

Test istatistiği oldukça düşüktür ve p-değeri 0.000 olarak verilmiştir.

Bu sonuç, %1 anlamlılık düzeyinde bile H_0 hipotezinin reddedilmesini sağlar.

Bu da Sosyal Koruma değişkeninin panel düzeyinde durağan olduğunu ($I(0)$) gösterir.

Ancak ülke bazında p-değerlerine bakıldığında çok sayıda ülkenin kendi serisinde durağan olmadığı görülmektedir. Örneğin:

Ülke/ p-değeri

Austria: 0.166

Bulgaria: 0.494

Finland: 0.685

Ireland: 0.610

Malta: 0.952

Netherlands: 0.412

Bu değerler bireysel ülkeler açısından H_0 'ın reddedilemediğini gösteriyor. Ancak LLC testi panel genelini dikkate aldığı için, toplu sonuç önemlidir.

İşsizlik Oranı Değişkeni İçin;

statistic: -6.452

p-value: 0

Test istatistiği oldukça küçüktür ve p-değeri sıfıra yakındır.

%1 anlamlılık düzeyinde bile H_0 reddedilir $\rightarrow$ İşsizlik_Oranı da panel düzeyinde durağandır.

Fakat ülke bazında karışık sonuçlar görülmektedir:

Ülke / p-değeri

Belgium: 0.766

Czechia: 0.640

Farance: 0.816

Luxembourg: 0.167

Poland: 0.652

Bu, bazı ülkelerde işsizlik oranının kendi içinde durağan olmadığını, bazı ülkelerde ise durağan olduğunu gösterir. Ama yine, LLC'nin varsayımı gereği önemli olan, panelin bütünüdür.

Levin-Lin-Chu (2002) panel birim kök testi sonuçlarına göre hem Sosyal Koruma Harcamaları hem de İşsizlik Oranı değişkenleri panel düzeyinde anlamlı bir şekilde durağandır. Sosyal Koruma değişkeni için test istatistiği -3.371 olup, sıfıra yakın p-değeri (%1 düzeyinde anlamlı) H_0 hipotezinin reddine yol açmıştır. Benzer şekilde, İşsizlik Oranı için test istatistiği -6.452 olup p-değeri sıfırdır; bu durum, işsizlik oranının da panel genelinde durağan olduğunu göstermektedir. Ülke bazında yapılan değerlendirmelerde bazı ülkelerde p-değerlerinin yüksek olması bireysel serilerde durağanlığın sağlanmadığını göstermektedir. Ancak LLC testinin panel genelini esas alması nedeniyle, bu tür bulgular testin bütünsel yorumunu değiştirmemektedir. Buna göre her iki değişkenin de düzeyde durağan olduğu sonucuna varılmıştır. Bu nedenle eş bütünleşme testi uygulanmasına gerek kalmaksızın, panel regresyon analizleri durağan değişkenler üzerinden yürütülebilir.

Her iki değişken de $I(0) \rightarrow$ Durağan.

Bu durumda, eş bütünleşme testi (Pedroni, Kao, Westerlund vb.) uygulanmaz, çünkü eş bütünleşme testleri yalnızca $I(1)$ seriler arasında yapılır.

Panel regresyon analizine (sabit etkiler, rassal etkiler, vb.) doğrudan geçilebilir.

Tablo 9

Im-Pesaran-Shin (IPS) Panel Birim Kök Testi

Değişken	IPS Test İstatistiği	p-Değeri	Sonuç
Sosyal Koruma	-1.742	0.041	Durağan
İşsizlik Oranı	-4.742	0.000	Kesinlikle Durağan

Im-Pesaran-Shin (IPS) panel birim kök testi sonuçları incelendiğinde, analiz edilen değişkenlerden "Sosyal_Koruma" ve "İşsizlik_Oranı"nın her ikisinin de düzey değerlerinde durağan olduğu görülmüştür. Özellikle "İşsizlik_Oranı" değişkeni için elde edilen test istatistiği oldukça yüksek anlamlılık düzeyinde ($p < 0.01$) durağanlık göstermektedir. Buna karşın, "Sosyal_Koruma" değişkeni için durağanlık anlamlılık düzeyi %5 seviyesinde olup, panelde genel olarak durağanlık mevcuttur. Ancak, ülkeler bazında bakıldığında "Sosyal_Koruma" değişkeninde durağanlık durumu ülkeler arasında farklılık göstermektedir; bazı ülkelerde durağanlık daha zayıf olarak belirtilmiştir. Buna rağmen, panel genelindeki test sonucu değişkenin durağan olduğunu ortaya koymaktadır. Bu sonuçlar, analiz kapsamında kullanılan veri serilerinin zaman içinde sabit bir ortalama ve varyans etrafında dalgalandığını, dolayısıyla analizlerde birim kök problemi bulunmadığını göstermektedir.

Sosyal Koruma Değişkeni İçin Sonuçlar:

IPS testi genel istatistiği -1.742 ve buna karşılık gelen p-değeri 0.041 bulunmuştur.

Bu p-değeri %5 anlamlılık düzeyinin altındadır, yani birim kök hipotezi reddedilir.

Bu durumda, panelde yer alan ülkelerin çoğunda Sosyal Koruma değişkeni durağandır.

Ancak bazı ülkelerde (örneğin Estonia, Latvia gibi) p-değeri daha küçük (daha güçlü durağanlık) çıkmış; bazı ülkelerde ise birim kök hipotezi reddedilememiştir.

Genel olarak Sosyal Koruma değişkeninin panel düzeyinde durağan olduğu sonucuna ulaşılır.

İşsizlik Oranı Değişkeni İçin Sonuçlar:

IPS testi genel istatistiği -4.742 ve p-değeri 0.000 olarak elde edilmiştir.

Bu oldukça güçlü bir sonuçtur ve birim kök hipotezi kesin olarak reddedilir.

İşsizlik Oranı değişkeni panel genelinde net şekilde durağan kabul edilir.

Ülkeler bazında bakıldığında da birçok ülke için oldukça düşük p-değerleri bulunmuş, yani birim kök yokluğu güçlüdür.

Her iki değişken için de IPS testi sonuçları panel genelinde birim kök yoktur, yani durağanlık vardır yönündedir.

Bu da demektir ki, bu değişkenler zaman içerisinde birim kök göstermeyen, yani uzun vadede sabit ortalama ve varyansla hareket eden serilerdir.

Dolayısıyla, bu değişkenler ile yapılacak regresyon ve diğer panel analizleri için durağanlık problemi önemli ölçüde ortadan kalkmıştır.

İleri analizlerde bu durağanlık durumunun dikkate alınması, modelin sağlamlığı açısından önemlidir.

Tablo 10

FMOLS (Fully Modified Ordinary Least Squares)

Değişken	Katsayı (β)	t-istatistiği	p-değeri
İşsizlik Oranı	1.901	13.523	< 0.001

İşsizlik oranı ile sosyal koruma arasındaki uzun dönemli ilişkiyi incelemek amacıyla uygulanan FMOLS (Fully Modified Ordinary Least Squares) modeli sonuçları oldukça anlamlı ve tutarlıdır. Modelden elde edilen katsayı değeri 1.901 olup, bu işsizlik oranındaki bir birimlik artışın sosyal koruma miktarında yaklaşık 1.9 birimlik bir artışa karşılık geldiğini göstermektedir. Pozitif işaretli bu katsayı, işsizlik oranının yükselmesinin sosyal koruma harcamalarının artmasına yol açtığını açıkça ortaya koymaktadır. Elde edilen t-istatistiği 13.52 gibi oldukça yüksek bir değerde olup, bu katsayının sıfırdan anlamlı şekilde farklı olduğunu güçlü biçimde kanıtlamaktadır. Ayrıca, modelin p-değeri ise 4.36×10^{-36} gibi istatistiksel anlamlılığı tartışmasız şekilde doğrulayan çok küçük bir değerdir. Bu sonuçlar, işsizlik oranı ile sosyal koruma arasında uzun dönemli ve güçlü bir eşbütünleşme ilişkisi olduğunu göstermektedir. FMOLS yöntemi, zaman serilerindeki eşbütünleşme sorunlarını dikkate alarak uzun dönemli ilişkileri sağlıklı biçimde tahmin ettiği için, elde edilen bu bulguların güvenilirliği yüksektir. Çalışma bulguları, işsizlik oranlarındaki artışın sosyal politikalar aracılığıyla sosyal koruma harcamalarının yükseltilmesine neden olduğunu desteklemektedir. Bu durum, ekonomik daralmaların ve işsizlik artışlarının sosyal koruma politikalarını harekete geçirdiğini ve devletin sosyal güvenlik önlemlerini artırdığını göstermektedir. Sonuç olarak, modelden elde edilen veriler, işsizlik ile sosyal koruma arasında pozitif ve anlamlı bir uzun dönem ilişkisinin varlığını net bir şekilde ortaya koymakta ve sosyal politika yapıcılar için önemli bir bilgi sağlamaktadır.

Tablo 11

DOLS

Model	Katsayı (β)	t-istatistiği	p-değeri	Açıklama
DOLS	1.817	14.42	< 0.001	İşsizlik oranındaki 1 birim artış, sosyal korumaları yaklaşık 1.82 birim artırıyor. Uzun dönem anlamlı ilişki.
Basit OLS	0.102	2.46	0.014	İşsizlik oranı ile sosyal korumalar arasında zayıf ancak anlamlı kısa dönem ilişkisi. $R^2 = 0.011$ düşük açıklama gücü.

DOLS yöntemiyle yapılan eşbütünleşme analizinde, işsizlik oranının sosyal korumalar üzerindeki uzun dönem ilişkisi incelenmiştir. Modelin tahmin ettiği katsayı (β) 1.817 olup, bu değer işsizlik oranındaki bir birimlik artışın sosyal koruma miktarında yaklaşık 1.82 birimlik artışa karşılık geldiğini göstermektedir. Katsayının anlamlılığı, t-istatistiği (14.42) ve çok düşük p-değeri ($p < 0.001$) ile desteklenmektedir. Bu sonuçlar, işsizlik oranı ile sosyal korumalar arasında güçlü ve istatistiksel olarak anlamlı bir pozitif ilişki olduğunu ortaya koymaktadır.

DOLS modeli, eşbütünleşme varlığı altında kısa dönem dinamikleri de kontrol ederek parametre tahmini yaptığı için bu katsayı uzun döneme ait ilişkiyi güvenilir biçimde yansıtmaktadır. Ayrıca, basit doğrusal regresyon modeli ile kıyaslandığında, OLS yöntemi ile tahmin edilen katsayı 0.102 ve anlamlılık seviyesi %5 düzeyindedir, ancak modelin açıklama gücü ($R^2 = 0.011$) oldukça düşüktür. Bu da, OLS tahmininin uzun dönem ilişkisini yakalamakta yetersiz kaldığını göstermektedir.

Sonuç olarak, DOLS yöntemi işsizlik oranı ile sosyal korumalar arasında güçlü ve anlamlı bir eşbütünleşme ilişkisi olduğunu ortaya koymaktadır; işsizlik oranındaki artış sosyal korumaların artmasına anlamlı katkı sağlamaktadır. Bu da sosyal koruma politikalarının işsizlik düzeyleri ile yakından bağlantılı olduğunu göstermektedir. Başka bir ifadeyle DOLS modeli, eşbütünleşme varlığını dikkate alarak uzun dönem ilişkiyi tahmin ederken, basit OLS modeli kısa dönem doğrusal ilişkiyi göstermektedir. Elde edilen sonuçlar işsizlik oranı ile sosyal korumalar arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir uzun dönem ilişki olduğunu ortaya koymaktadır.

4. Sonuç

Çalışma, Avrupa Birliği (AB) üyesi 27 ülkeyi kapsayan 2004–2023 dönemi verileri üzerinden işsizlik oranlarının sosyal koruma harcamaları üzerindeki etkisini panel veri analizi yöntemiyle ampirik olarak incelemiştir. Sabit etkiler (Fixed Effects) ve rassal etkiler (Random Effects) modelleri kullanılarak yapılan analizler neticesinde, işsizlik oranındaki artışların sosyal koruma harcamalarını istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir.

Her ne kadar Hausman testi sonuçları rassal etkiler modelinin tercih edilebileceğini ortaya koymuş olsa da çalışmada sabit etkiler modeline dayalı analiz ve yorumlamalar tercih edilmiştir. Bunun temel nedeni, çalışmada ele alınan Avrupa Birliği ülkeleri arasında sosyal koruma politikalarının tarihsel, kurumsal ve politik farklılıklar göstermesi; dolayısıyla bu ülkelere ait gözlemlenemeyen sabit etkilerin modele dâhil edilmesinin analitik açıdan daha uygun bulunmasıdır. Sabit etkiler modeli, ülkeye özgü zaman içinde değişmeyen özellikleri (örneğin kurumsal yapı, politika tercihleri, sosyal refah devletinin kapsamı gibi) kontrol altına alma avantajı sunmaktadır. Ayrıca analizde yatay kesit bağımlılığına işaret eden test sonuçları da sabit etkiler modelini destekleyici nitelikte değerlendirilmiştir. Bu bağlamda, modelin varsayımlarını daha gerçekçi karşılayan sabit etkiler yaklaşımı, sosyal koruma harcamalarının işsizlik oranları karşısındaki tepkisinin daha sağlıklı ve güvenilir şekilde ölçülmesini mümkün kılmıştır.

Model bulgularına göre, işsizlik oranındaki her bir birimlik artışın sosyal koruma harcamalarında yaklaşık 0.21 birimlik bir artışa yol açtığı görülmüştür. Bu sonuç, işsizliğin sosyal refah sistemleri üzerindeki mali yükünü artırdığına ve işgücü piyasasındaki olumsuz gelişmelerin kamu bütçeleri üzerinde doğrudan etkide bulunduğuna işaret etmektedir. Tanımlayıcı istatistikler de bu durumu desteklemekte hem işsizlik oranı hem de sosyal koruma harcamalarında ülkeler arası varyasyonun zamansal değişkenlikten çok daha belirgin olduğu gözlemlenmiştir. Bu bulgu, sosyal harcamaların ve işsizlik düzeylerinin ülkelerin kendi iç dinamikleriyle şekillendiğini ve bu nedenle tek tip politikaların AB genelinde her ülkede aynı etkiyi doğurmayacağını ortaya koymaktadır.

Panel Granger nedensellik testinden elde edilen bulgular, sosyal koruma harcamalarının işsizlik oranı üzerinde nedensel bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymuş; ancak işsizlik oranlarının sosyal korumaların belirleyicisi olduğu yönünde anlamlı bir nedensellik ilişkisine ulaşılamamıştır. Bu durum, sosyal korumaların yalnızca bir sonucu değil, aynı zamanda ekonomik aktörlerin davranışlarını ve iş

gücü arzını etkileyebilecek proaktif bir politika aracı olduğunu göstermektedir. Sosyal korumaların doğru tasarlanması hâlinde işsizliği önleyici bir etki yaratabileceği düşünülmektedir. Bu bulgu, literatürde yer alan Rotar (2018) ve Çelikay (2022) gibi araştırmalarla da paralellik göstermektedir.

Uzun dönemli ilişkilerin incelendiği FMOLS ve DOLS analizleri ise işsizlik ile sosyal koruma harcamaları arasında güçlü, pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir eş bütünleşme ilişkisi olduğunu ortaya koymuştur. Bu, kısa vadeli dalgalanmalardan bağımsız olarak, zaman içinde bu iki değişkenin birbirini tutarlı şekilde etkilediğini ve birlikte hareket ettiğini göstermektedir. DOLS modelinden elde edilen katsayı, işsizlik oranındaki bir birimlik artışın sosyal koruma harcamalarını yaklaşık 1.82 birim artırdığını göstermekte; bu da kamu refah politikalarının işgücü piyasalarındaki şoklara doğrudan tepki verdiğini ve makro düzeyde harcama yapısının işsizlikle bağlantılı olarak şekillendiğini kanıtlamaktadır.

Bununla birlikte, panel veri seti üzerinde yapılan yatay kesit bağımlılığı testleri de göstermektedir ki, AB ülkeleri arasındaki ekonomik ve sosyal göstergeler arasında önemli düzeyde eş zamanlı etkileşim söz konusudur. Bu durum, ekonomik krizler, pandemiler ve benzeri dışsal şoklara verilen tepkilerin ülkeler arasında senkronize olmasına neden olmakta, dolayısıyla modellerde yatay bağımlılığı göz ardı etmek analiz sonuçlarının güvenilirliğini tehlikeye atabilmektedir.

Genel olarak çalışmanın analiz sonuçları, işsizlik ve sosyal koruma harcamaları arasındaki ilişkinin çok boyutlu olduğunu ve sosyal koruma politikalarının yalnızca bir “tepki” mekanizması değil, aynı zamanda işgücü piyasasına müdahale eden aktif bir politika aracı olarak değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir. Sosyal koruma harcamalarının etkinliğinin artırılması, bu harcamaların yapısal olarak istihdamla ilişkilendirilmesi ve işsizlikle mücadelede daha stratejik bir biçimde kullanılması, sadece sosyal refahın korunmasına değil, aynı zamanda uzun vadede sürdürülebilir ekonomik büyümenin desteklenmesine katkı sunacağı öngörülmektedir.

Bu bağlamda, politika yapıcılar için en temel çıkarım; işsizlikle mücadele ve sosyal koruma mekanizmalarının birbirinden bağımsız değil, entegre biçimde ele alınması gerektiğidir. Ayrıca, AB gibi çok uluslu ve bütünleşik ekonomik yapılarda, ülkeler arası koordinasyonun güçlendirilmesi ve iyi uygulama örneklerinin paylaşılması, sosyal politika etkinliğinin artırılmasında kritik rol oynamaktadır. Sonuç olarak, bu çalışma, sosyal koruma sistemlerinin iş gücü piyasası üzerindeki rolünü derinlemesine ortaya koymakta ve sosyal devletin dönüşen fonksiyonlarını hem teorik hem de uygulamalı açıdan değerlendiren kapsamlı bir bakış sunmaktadır.

Kaynakça

- Akhmad, A., Amir, A., Saleh, S., & Abidin, Z. (2022). Effectiveness of regional government expenditure in reducing unemployment and poverty rate. *European Journal of Development Studies*, 2(4), 90-99.
- Arı, A., & Zeren, F. (2011). CO2 emisyonu ve ekonomik büyüme: panel veri analizi. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 18(2), 37-47.
- Baltagi, B.H. (2008) "Econometric Analysis of Panel Data" U.K, John Wiley & Sons Ltd.
- Cvecic, I., & Sokolic, D. (2018). Impact of public expenditure in labour market policies and other selected factors on youth unemployment. *Economic Research-Ekonomska Istraživanja*, 31(1), 2060-2080.
- Disney, R., & Webb, S. (1990). Why social security expenditure in the 1980s has risen faster than expected: the role of unemployment. *Fiscal Studies*, 11(1), 1-20.
- Doménech, R., & García, J. R. (2008). Unemployment, taxation and public expenditure in OECD economies. *European Journal of Political Economy*, 24(1), 202-217.
- Dougherty, C. (2007) *Introduction to Econometrics* New York, Oxford University Press.
- Erdinç, Z., & Aydınbaş, G. (2021). Tarımsal katma değer belirleyicilerinin panel veri analizi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(1), 213-232.
- Greene, W.H. (2003) *Econometric Analysis* New York, McMillan.
- Hsiao, C. (2005). Why panel data? *The Singapore Economic Review*, 50(02), 143-154.
- López del Amo González, M. P., Benítez, V., & Martín-Martín, J. J. (2018). Long term unemployment, income, poverty, and social public expenditure, and their relationship with self-perceived health in Spain (2007–2011). *BMC Public Health*, 18, 1-14.
- Michaillat, P., & Saez, E. (2019). Optimal public expenditure with inefficient unemployment. *The Review of Economic Studies*, 86(3), 1301-1331.
- Onodugo, V. A., Obi, K. O., Anowor, O. F., Nwonye, N. G., & Ofoegbu, G. N. (2017). Does public spending affect unemployment in an emerging market. *Risk Governance & Control: Financial Markets and Institutions*, 7(1), 32-40
- Rotar, L. J. (2018). The effects of expenditures for labour market policy on unemployment rate. *Business Systems Research: International journal of the Society for Advancing Innovation and Research in Economy*, 9(1), 55-64.
- Selim, S., Koçtürk, O. M., & Eryiğit, P. (2014). Türkiye'de yatırım teşvikleri ve sabit yatırımların istihdam üzerine etkisi: panel veri analizi. *Ege Academic Review*, 14(4).

Makale Bilgi Formu

Çıkar Çatışması Bildirimi: Yazar tarafından potansiyel çıkar çatışması bildirilmemiştir.

Yapay Zeka Bildirimi: Bu makale yazılırken hiçbir yapay zeka aracı kullanılmamıştır.

İntihal Beyanı: Bu makale Turnitin tarafından taranmıştır.

Müzakereci Demokrasi Kuramı Perspektifinden Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin Değerlendirilmesi

An Evaluation of the Presidential Government System from the Perspective of the Theory of Deliberative Democracy

İsmail Pendik

Doktora Ondokuz Mayıs Üniversitesi,
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Kamu
Yönetimi (DR), Samsun, Türkiye,
ipendik58@googlemail.com,
[ror.org/028k5qw24](https://orcid.org/028k5qw24)

Geliş Tarihi/Received: 08.07.2025
Kabul Tarihi/Accepted: 07.08.2025
Yayınlanma Tarihi/ Available Online:
28.08.2025

Öz: Bu çalışma, müzakereci demokrasi kuramını temel alarak, Türkiye’de 2018 yılında uygulanmaya başlanan Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi’ni (CHS) demokratik meşruiyet, katılım ve iletişimsel rasyonalite bağlamında değerlendirmektedir. Müzakereci demokrasi, liberal demokrasilerin yaşadığı rasyonalite, meşruiyet ve katılım krizlerine çözüm olarak, herkesin özgürce katılabildiği akılcı ve eşitlikçi bir kamusal müzakere alanını esas alır. Habermas’ın iletişimsel eylem kuramı üzerine inşa edilen bu kuram, siyasal kararların meşruluğunu prosedürlerdeki açıklık, eşitlik ve katılım ilkelerine bağlamaktadır. Makale, CHS’nin yasama ve yürütme süreçlerinde müzakereci demokrasinin ilkeleriyle ne ölçüde örtüştüğünü analiz etmekte; kararname yetkisi, meclisin denetim gücünün azalması, parti liderliği ile yürütme arasında birleşmenin yol açtığı temsil sorunları gibi yapısal unsurların, demokratik müzakereyi zayıflatan etkisine dikkat çekmektedir. Bununla birlikte, politika kurullarının potansiyeli vurgulanmakta ve politika kurullarının etkin bir şekilde çalıştırılması durumunda müzakereci demokrasi kuramının ilkeleri doğrultusunda CHS’nin iyileştirilebileceği ifade edilmektedir. Sonuç bölümünde ise CHS’nin müzakereci demokrasiye daha fazla yaklaşabilmesi için yasama denetiminin artırılması, bakan atamalarında ve üst kademe kamu yöneticilerinin atanmasında meclis onayı gibi reform önerileri sunulmaktadır. Bu çerçevede çalışma, CHS’nin demokratik meşruiyetini güçlendirmek için müzakereci demokrasi kuramının temel ilkelerine dayanan yapısal dönüşümlerin gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Müzakereci Demokrasi, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi, Habermas, Politika Kurulları

Abstract: This study, based on the theory of deliberative democracy, evaluates the Presidential Government System (CHS), which began to be implemented in Türkiye in 2018, in the context of democratic legitimacy, participation, and communicative rationality. Deliberative democracy, as a response to the crises of rationality, legitimacy, and participation experienced by liberal democracies, is based on a rational and egalitarian public deliberation arena in which everyone can freely participate. This theory, built upon Habermas’s theory of communicative action, ties the legitimacy of political decisions to the principles of transparency, equality, and participation in procedures. The article analyzes the extent to which the CHS aligns with the principles of deliberative democracy in legislative and executive processes; it draws attention to the weakening effect of structural elements such as decree authority, the weakening of parliamentary oversight and representation problems arising from the merging of party leadership with the executive. Nevertheless, the potential of policy councils is emphasized and it is stated that the CHS can be improved in accordance with the principles of deliberative democracy if these councils are operated effectively. In the conclusion, reform proposals such as increasing parliamentary oversight and requiring parliamentary approval in the appointment of ministers and senior public officials are presented to bring the CHS closer to deliberative democracy. In this framework, the study reveals the necessity of structural transformations based on the fundamental principles of deliberative democracy in order to strengthen the democratic legitimacy of the CHS.

Keywords: Deliberative Democracy, Türkiye’s Presidential Government System (CHS), Habermas, Policy Councils

Extended Abstract

Following the constitutional amendment approved in the 2017 referendum, Türkiye experienced a fundamental transformation in its political system. The transition from a parliamentary system to the Presidential Government System (Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi - CHS) in 2018 centralized executive power in the office of the President. This systemic shift has not only altered the constitutional structure but also brought significant changes to political practice, bureaucratic procedures, and public policymaking in Türkiye. While it has been praised for enabling more efficient executive action, CHS has also raised serious concerns regarding the balance of power, democratic oversight, and participatory governance.

This study aims to evaluate the democratic character of CHS through the lens of deliberative democratic principles, without limiting the analysis to institutional design or electoral legitimacy. Instead, the focus lies on the normative foundations of democratic legitimacy such as public reason, inclusion, transparency, and rational discourse. Specifically, the study investigates whether CHS aligns with or diverges from these principles in practice, beyond its formal constitutional design.

The research adopts a normative-analytical approach, using qualitative content analysis of legal documents (constitutional articles, presidential decrees, budget laws), parliamentary procedures, and recent academic literature. The goal is not only to identify the limitations of the system but also to offer institutional and cultural reform proposals that could bring Türkiye's governance model closer to deliberative democratic ideals.

Historically, the roots of representative governance in Türkiye trace back to the Ottoman Constitution of 1876 and the reforms of the Second Constitutional Era. Despite intermittent military interventions and a long-standing tradition of bureaucratic tutelage, Türkiye had maintained a parliamentary framework up until 2017. Even in periods of strong executive dominance, such as the single-party era or under the 1982 Constitution, power remained at least nominally shared between legislative and executive organs. However, the introduction of CHS marked a departure from this tradition, concentrating decision-making authority in a single executive figure with vast discretionary powers.

One of the most critical consequences of CHS is the weakening of parliamentary oversight. Under the new system, the President and appointed ministers are not accountable to the legislature. Traditional mechanisms such as interpellations, motions of censure, and oral questions in the Grand National Assembly have either been abolished or significantly restricted. As a result, deliberation within legislative bodies has declined, with ministers no longer required to engage in ongoing dialogue with representatives. This erosion of institutional communication undermines one of the essential tenets of democratic governance: that decisions must be subject to reasoned debate among equals.

Another point of concern is the President's authority to issue executive decrees with the force of law in areas deemed related to the executive. Although there are formal limitations — such as the supremacy of legislation over decrees — the ambiguity surrounding the scope of “executive matters” leaves room for broad interpretation. In practice, this blurs the line between legislation and execution, allowing the President to bypass parliamentary procedures entirely. Since parliamentary legislation typically undergoes extensive committee debates and plenary discussions, executive decrees — generated unilaterally — lack the same depth of scrutiny and compromise.

Moreover, CHS permits the President to retain party affiliation and even assume party leadership. This creates a dual authority structure where the President leads both the executive and the majority party in the legislature. Given Türkiye's strict party discipline and the absence of legal reforms to curb it, this arrangement limits the autonomy of legislators. Representatives are less inclined to voice dissent or initiate genuine debate when party leadership and state leadership are embodied in the same person.

The result is a legislative body that functions more as an extension of the executive than as a forum for diverse opinions.

The budgetary process further illustrates the constraints on parliamentary influence. In the CHS model, if the budget law is not passed, the previous year's budget is automatically updated and applied, reducing the need for negotiation and compromise. In contrast, presidential systems like that of the United States often face government shutdowns if no consensus is reached, thereby compelling the executive to engage in bargaining with the legislature. The absence of similar constraints in Türkiye removes a key incentive for inclusive deliberation.

In terms of appointments, CHS grants the President near-absolute power in selecting high-level bureaucrats and institutional leaders, including members of the judiciary. There is no requirement for parliamentary approval, nor is there a mechanism for cross-party consultation. This concentration of appointment power not only weakens checks and balances but also heightens the risk of partisan and non-meritocratic selections. Consequently, the bureaucratic system becomes less independent and less capable of providing critical feedback to the political leadership.

Nonetheless, within the CHS framework, there exists at least one institutional innovation with deliberative potential: the creation of Presidential Policy Councils (Politika Kurulları). These advisory bodies are tasked with developing policy proposals and monitoring public sector performance. Their legal mandate includes consulting with civil society actors, experts, and sector representatives. If implemented inclusively and transparently, these councils could serve as forums for public engagement and pluralistic input. However, current practice suggests that these bodies operate largely under the shadow of the Presidency, and their policy influence remains limited.

In comparing the CHS to earlier governance models in Türkiye, it becomes evident that the current system lacks many of the dialogical mechanisms that were at least partially present in previous configurations. For instance, under the parliamentary system, cabinets were collectively accountable and required internal consensus before decision-making. Ministers, drawn from different political parties in coalition governments, had to engage in inter-party negotiations, thereby fostering deliberative dialogue. Such structures, though imperfect, provided institutional spaces for pluralism and compromise — features that have largely receded under CHS.

The study concludes that the CHS, in its current form, represents a governance model that prioritizes executive efficiency at the expense of democratic deliberation. To align more closely with deliberative democratic values, several reforms are proposed:

1. **Parliamentary Confirmation of Appointments:** High-level officials, especially ministers and judicial figures, should be subject to legislative approval to ensure broader consensus and reduce executive overreach.
2. **Clarification of Executive Decree Authority:** The scope of the President's decree powers should be explicitly defined and narrowly confined to prevent legislative encroachment.
3. **Restoration of Parliamentary Budget Authority:** The legislature should have final authority over the budget, and failure to reach an agreement should have tangible consequences to incentivize negotiation.
4. **Separation of Party and State Leadership:** The President should be constitutionally prohibited from holding party leadership positions to reduce undue influence over the legislature.
5. **Revitalization of Policy Councils:** These bodies should be diversified, empowered, and institutionalized as genuine venues for policy dialogue and stakeholder participation.

In essence, the CHS has created a system where the executive dominates both agenda-setting and decision-making processes, leaving little room for dissent, dialogue, or alternative perspectives. Without significant reforms aimed at enhancing procedural inclusiveness, Türkiye's current political system risks further estrangement from democratic legitimacy as defined by normative standards of deliberation, participation, and public accountability.

1. Giriş

Türkiye Cumhuriyeti, 2017 yılında gerçekleştirilen anayasa değişikliğiyle birlikte siyasal sisteminde köklü bir dönüşüme gitmiş ve 2018 seçimlerinin ardından Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi (CHS) resmen yürürlüğe girmiştir. Bu değişiklikte birlikte parlamenter sistem terk edilmiş; yürütme yetkisi tek bir makamda, cumhurbaşkanında toplanmıştır. Söz konusu sistem değişikliği yalnızca anayasal çerçevede değil, siyasal pratikte, bürokratik işleyişte ve kamu politikalarının belirlenme süreçlerinde de ciddi yapısal etkiler meydana getirmiştir. Yasama, yürütme ve yargı organları arasındaki denge ilişkilerinin yeniden şekillenmesi, karar alma süreçlerinin merkezileşmesi ve denetim mekanizmalarının niteliği gibi konular, bu yeni sistemin en çok tartışılan yönleri arasında yer almaktadır.

Bu araştırmanın ana konusu, Türkiye'de 2018 yılından itibaren yürürlükte olan CHS'nin demokratik niteliğinin, deliberatif demokrasi (müzakereci demokrasi) perspektifinden değerlendirilmesidir. Daha spesifik olarak, CHS'nin siyasal karar alma süreçlerinde şeffaflık, katılım, eşitlik, akıl yürütmeye dayalı tartışma ve karşılıklı rızaya ulaşma gibi müzakereci demokrasinin temel ilkeleriyle ne ölçüde örtüştüğü sorgulanmaktadır. Araştırma, yalnızca anayasal yapıya değil, sistemin uygulamadaki işleyişine de odaklanmakta ve pratik örnekler üzerinden normatif bir analiz yürütmektedir.

CHS'nin uygulanmaya başlanmasından bu yana, sistemin demokratik yapısı (Erdoğan, 2016; Gözler, 2017, 2019; Yayla, 2017), kuvvetler ayrılığına etkisi (Gözler, 2016), siyasal istikrar potansiyeli (Akçakaya & Özdemir, 2018; M Zahid Sobacı, Miş vd., 2018) ve karar alma süreçlerindeki etkinliği (Gülener ve Miş, 2017; Mehmet Zahid Sobacı ve Köseoğlu, 2018) gibi çeşitli boyutları tartışma konusu olmuştur. Bu tartışmalar genellikle sistemin yapısal avantajları ve dezavantajları üzerinden yürütülmekte; yürütmenin güçlenmesinin getirdiği hızlı karar alma kapasitesi ile birlikte, denge ve denetim mekanizmalarının zayıflaması gibi sorunlara dikkat çekilmektedir. Ancak bu çalışmalar sistemin demokratik niteliğini genel anlamda tartışmakla birlikte, müzakereci demokrasi kuramının normatif kriterlerine dayalı özgül bir değerlendirme çoğunlukla eksik kalmaktadır. Oysa müzakereci demokrasi kuramı, yalnızca çoğunluk iradesine değil, rasyonel iletişime dayalı kamusal akla ve karşılıklı rızaya dayanan karar süreçlerine vurgu yaparak, günümüz demokrasilerinde yalnızca seçimle meşruiyet kazanmanın yeterli olmadığını göstermektedir. Bu çerçevede CHS gibi yürütmenin merkeziyet kazandığı sistemlerin, meşruiyet üretme biçimlerinin yalnızca "temsiliyet" üzerinden değil, aynı zamanda "iletişimsel meşruiyet" bağlamında da sorgulanması gereklidir. Bu bağlamda bu çalışma, mevcut siyasal sistemin meşruiyetini, yalnızca kurumsal düzenlemeler ve seçimlerle sınırlı biçimde değil; siyasal iletişim, katılım, kamuoyu oluşturma süreçleri ve kararların ortak akılla üretilip üretilmediği gibi daha derin ve normatif kriterlerle değerlendirmeyi hedeflemektedir. Böylece çalışmanın, sistemin demokratik niteliğine ilişkin mevcut tartışmalara kuramsal bir zemin kazandırması ve demokrasi tartışmalarını derinleştirilmesi beklenmektedir.

Bu çalışma, Türkiye'de uygulanan CHS'yi müzakereci demokrasi kuramı çerçevesinde değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Habermas'ın kuramı, liberal demokrasilerin krizlerine çözüm arayışında normatif bir alternatif olarak öne çıkmakta; kararların meşruiyetini sadece sandığa indirgemeyen, bunun ötesinde toplumsal katılım, iletişimsel rasyonalite ve kamusal müzakere gibi ölçütleri esas alan bir yaklaşımı temsil etmektedir. Bu bağlamda çalışmanın temel sorusu şudur: Türkiye'deki Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi, karar alma süreçlerinde müzakereci demokrasinin normatif ilkelerine ne ölçüde yaklaşmaktadır ya da uzaklaşmaktadır?

Bu araştırma, normatif teorik çerçeveye dayalı nitel bir çözümleme sunmaktadır. Habermas'ın müzakereci demokrasi kuramı temel alınarak oluşturulan analitik yapı, CHS'nin anayasal düzenlemeleri, kurumsal işleyişi ve karar alma süreçlerinin değerlendirilmesinde kullanılmıştır. Çalışma boyunca şu temel ilkeler dikkate alınmıştır: iletişimsel rasyonalite, katılımcı eşitlik, kamusal tartışma, meşruiyetin prosedürel temeli ve kurumsal açıklık. Veri kaynağı olarak anayasa metinleri, cumhurbaşkanlığı kararnameleri, TBMM içtüzüğü, kamu politikası belgeleri ve sistemin işleyişine dair güncel akademik çalışmalar kullanılmıştır. Ayrıca uygulamada karşılaşılan temel sorunlar (örneğin: Bakanların meclis denetimine kapalı olması, bütçe sürecinde yasamanın rolünün azalması, politika kurullarının yapısı) ele alınarak, sistemin müzakereci potansiyeli somut örnekler üzerinden sorgulanmıştır. Bu yöntemsel yaklaşım sayesinde, CHS'nin demokratik meşruiyeti sadece hukuki düzlemde değil, aynı zamanda siyasal katılım, karar alma süreçlerinin doğası ve iletişimsel denetim açısından da çok boyutlu biçimde analiz edilmektedir. Araştırmanın temel hedefi, mevcut sistemin eksiklerini yalnızca tespit etmek değil, aynı zamanda müzakereci demokrasi ilkelerine yaklaşabilmesi için yapısal ve kültürel dönüşüm önerileri sunmaktır.

2. Yöntem

Bu çalışma, Türkiye'de 2018 yılında uygulanmaya başlanan CHS'nin, Jürgen Habermas'ın müzakereci demokrasi kuramı çerçevesinde normatif bir değerlendirmesini amaçlayan teorik temelli nitel bir çalışmadır. Bu nedenle araştırma deseni, kavramsal-analitik ve normatif kuramsal çözümlemeye dayalı olarak yapılandırılmıştır. Habermas'ın iletişimsel eylem kuramına dayanan müzakereci demokrasi modeli, yalnızca betimsel değil, aynı zamanda değerlendirici ve eleştirel bir çerçeve sunduğu için, CHS'nin demokratik meşruiyet, katılım ve iletişimsel rasyonalite açısından analizinde etkili bir yöntemsel dayanak sağlamaktadır.

Araştırma, normatif teorik analiz yöntemine dayanmaktadır. Bu yöntemin tercih edilme nedeni, çalışmanın amacının yalnızca mevcut kurumsal düzeni betimlemek değil; aynı zamanda bu düzeni, demokratik meşruiyetin normatif ilkeleri bakımından değerlendirmektir. Habermas'ın teorisi, iletişimsel akılçılık, katılım eşitliği, şeffaflık ve prosedürel meşruiyet gibi ilkeleri merkeze aldığı için, CHS gibi yürütmenin güç kazandığı yönetim biçimlerinin demokratik niteliğini sorgulamak açısından uygun bir teorik araç sunmaktadır.

Araştırmada kullanılan veriler ikincil kaynaklara dayanmaktadır. Anayasa ve yasa metinleri, cumhurbaşkanlığı kararnameleri, TBMM içtüzüğü, kamu yönetimi belgeleri, resmi strateji metinleri ve mevcut literatürden elde edilen akademik çalışmalar analiz kapsamında değerlendirilmiştir. Bununla birlikte, sistemin uygulamadaki işleyişine dair yorumlar da güncel uygulama örnekleri ve kamuya açık siyasi belgeler çerçevesinde ele alınmıştır.

Bu çalışma bir alan araştırması ya da saha verilerine dayalı bir analiz içermemektedir. Bu nedenle çalışmada nicel ya da nitel örnekleme teknikleri kullanılmamış, örneklem yerine Türkiye Cumhuriyeti'nin mevcut siyasal sistemi genel bir kurumsal örnek vaka (case study) olarak ele alınmıştır. Çalışma, 2017 Anayasa değişikliği ile kabul edilen ve 2018 genel seçimleriyle birlikte yürürlüğe giren CHS'yi analiz alanı olarak belirlemiş; öncesindeki parlamenter sistem dönemine yalnızca karşılaştırma ve tarihsel bağlam sunmak amacıyla sınırlı olarak değinilmiştir.

Çalışmanın kapsamı, yürütme ve yasama ilişkileri, kararname yetkisi, meclis denetimi, bütçe süreci, atama mekanizmaları ve politika kurulları gibi kurumsal unsurlar ile sınırlandırılmıştır. Yargı bağımsızlığı, medya özgürlüğü ya da sivil toplumun rolü gibi diğer demokratik bileşenler, çalışmanın merkezinde yer almadığından kapsam dışında bırakılmıştır. Ayrıca CHS'nin toplumsal algısı, seçmen davranışları veya siyasi kültür gibi ampirik alanlara girilmemiştir.

3. Müzakereci Demokrasi Kuramı

Liberal demokrasilerin yaşamış olduğu meşruiyet krizine ve bu krizin sonucu olan temsil ve katılım krizlerine çözüm olarak geliştirilen müzakereci demokrasi anlayışı Jürgen Habermas'ın eleştirel analizine dayanmaktadır (Tunç, 2008). Kapitalizmi derinlemesine analiz eden ve eleştiren Habermas, liberalizmin birey odaklı ve bireysel çıkar eksenli yaklaşımının demokratik uygulamaları zayıflattığını belirtmektedir. Habermas teorisini, "bilgi ve bilginin kökenleri, toplumsal sistem ve ileri kapitalizm ve bunalımları" olmak üzere üç boyuttaki eleştirilerinin üzerine konumlandırmaktadır (Coşkun, 2007, s. 26). Bilgi ve bilginin kökenleri üzerine analizinde Habermas, insanın hayvandan ayrıldığı iki husus olduğunu ileri sürmektedir. Bunlardan birisi Marx'ın kendi teorisinin temeli olan emek, diğeri ise Marx'tan farklı olarak dildir. Habermas'a göre insanı insan kılan bu iki husustan ilki olan emek, doğayı etkileyecek ve insan yararına kullanılmasını sağlayacak teknik bir ilgi üretirken; dil, birbirimizi anlamamızı sağlayan ve birbirimizin icra ettiği davranışları yorumlamamızı sağlayan iletişimsel bir ilgi meydana getirir. Teknik ilginin "araçsal-rasyonel eylem" tarafından idare edildiğini söyleyen Habermas, iletişimsel ilginin ise özneler arasında anlaşılabilir ve bilinebilir olan bağlayıcı genel kuralların yönlendirmesine bağlı olan "iletişimsel eylem" tarafından üretildiğini ileri sürmektedir. Bu iki bilgi çeşidinin toplumsal sistemlerin varlıkları açısından önemli olduğunu ifade eden Habermas, Marx'ın iletişimsel eylemi, teknik bilginin yani emek sürecinin ve üretici aktörlerin bir versiyonu olarak gören anlayışın sorunlu olduğunu iddia etmektedir. İletişimsel ilginin teknik boyuta indirgenmesini sorunlu bulan Habermas, iletişimsel ilginin üçüncü bir ilgi olan "özgürleşim ilgisini" uyandırdığını belirtmektedir. Bu ilgi, dil ile ilgili olup, hem eleştirel bilimlerin meydana gelmesine sebep olmuştur hem de bireylerin karar verme süreçlerine ve özbilinçli bir şekilde tefekkür etme ve tatbik yeteneklerine mündemiçtir (Coşkun, 2007, ss. 27-28; Habermas, 1997, s. 55).

Toplumsal sistem analizinde Habermas toplumsal sistemi; biri dış doğaya karşı olan "araçsal-rasyonel eylem"den kaynaklanan "sistem alanı", diğeri ise iç doğaya karşı olan "iletişimsel eylem"den kaynaklanan "yaşam alanı" olmak üzere ikiye ayırır. "Sistem alanı"nı ise ekonomik, sosyo-kültürel ve siyasal olarak üçe ayıran Habermas, üretici aktörleri ve iktisadi iktidarın dağılımını içeren ekonomik sistemde meydana gelen ekonomik krizlerin, istenilen seviyede sermaye birikiminin gerçekleşmemesinden kaynaklandığını ileri sürer. İkinci alt sistemin "girdisi sosyo-kültürel sistemden gelen kitle sadakati" ve çıktısı idarenin almış olduğu kararlardan müteşekkil olan siyasal sistem olduğunu söyleyen Habermas, siyasal sistemin girdisiyle alakalı krizlerin rasyonalite krizlerini, çıktısıyla alakalı krizlerin ise meşruiyet krizlerini meydana getirdiğini savunmaktadır. Ekonomik krizleri çözmek için devletin burjuva çıkarlarına uyumlu bir şekilde yaptığı siyasi müdahaleleri, daha istikrarlı bir toplumsal düzeni sağlamayı olanaksız kılan rasyonalite krizine neden olmaktadır. Bu durum devlet ile toplum ayrışmasını tahrip eden, "toplumun devletleştirilmesi" ve "devletin toplumsallaştırılması" olarak tezahür eden, yaşam dünyasının kolonileşmesini doğurur (Coşkun, 2007, s. 29). Böylece devletin varlığını, sermaye birikimini sağlayacak politika ve pratikleri icra eden mekanizma konumuna indirgendiğini savunan Habermas, bunun da meşruiyet krizine neden olduğunu anlatmaktadır. İleri kapitalist toplumlarda ortaya çıkan meşruiyet krizi de siyasal katılım için gerekli olan ve üçüncü sisteme olan sosyo-kültürel sistemde motivasyonun yitirilmesine, dolayısıyla motivasyon krizine neden olmaktadır. Tüm bu krizler ve özellikle de meşruiyet krizi, temsil sisteminde yaşanan krizi ve bireylerin siyasal karar alma süreçlerine katılımlarından uzaklaşmalarını meydana getirmektedir. İşte Habermas liberal demokrasinin yaşamış olduğu bu krizlere çözüm olarak; demokratik bir idare için elzem koşullardan biri olan "kamusal iletişim mekanı" kavramını içeren ve herkesin katıldığı özgür ve kısıtlanmamış bir kamusal müzakereye dayanan müzakereci demokrasi yaklaşımını geliştirmiştir (Coşkun, 2007, ss. 30-32; Habermas, 1997, s. 58).

Erdoğan (2012, ss. 27-28)'ın ifadesiyle "Müzakereci demokrasi teorisi, demokrasiyi geliştirebilmenin ve normatif standardın altında kalan kurumları eleştirebilmenin yollarını öngören normatif bir teori olmak iddiasındadır. Müzakereci demokratlar genel yararın tanımlanmasında karşılıklı konuşma ve tartışma

ihtiyacının öneminden hareket ederek ve demokrasinin –temsili demokrasiden farklı olarak- ancak bütün yurttaşların katılımına dayanan bir kamusal müzakere zeminine oturması gerektiğini ileri sürerler”. Müzakereci demokrasi modeli, bir yönetim biçimindeki karar alma süreçlerinin meşruiyetini ve rasyonelliğini sağlamayı amaçlamaktadır. Bunun sağlanması için karar almaya yetkili kurumlar, kamu yararı olarak kabul edilen şeyin, özgür ve eşit bireyler arasında makul ve adil biçimde icra edilen kolektif müzakere süreçlerini içerecek şekilde düzenlenmelidir. Kolektif karar alma süreçleri, müzakereci demokrasi anlayışına yaklaştığı ölçüde, meşruluğa ve rasyonelliğe yaklaşmış olacaklardır (Benhabib, 1999, ss. 104-105). Müzakereci demokrasi anlayışı, herkesi bağlayan meselelerde karar almak için belli kurumsal prosedürleri ve pratikleri vurguladığı için prosedürel yani usulcü bir yaklaşımdır (Benhabib, 1999, s. 109).

Habermas müzakereci demokrasi anlayışını, iktidardan ve hukuktan demokratik meşruiyet unsurunu ortadan kaldıran indirgemeci demokrasi anlayışı karşısında prosedürle ilgili bir kavramsallaştırma üzerine geliştirir. Bu yaklaşım, devleti merkezine alan bütüncül toplum anlayışından ayrılmaktadır ve farklı dünya görüşleri ve hayat tarzları karşısında tarafsız olduğunu savunmaktadır. Habermas, modern toplumun tek taraflı özellik sergileyen araçsal akılçılıkla yönetilmesi nedeniyle demokrasilerde krizler yaşandığını, bu krizleri aşmak için iletişimsel akılçılığı temeline alan müzakereci demokrasi yaklaşımını çözüm olarak sunmaktadır. Araçsal akılçılığın kamusal alanı sömürgeleştirdiğini iddia eden Habermas, iletişimsel akılçılığın ise kamusal alanı demokratik olarak canlandırıldığını ve dolayısıyla demokratikleşme sürecinin yolunu açtığını savunmaktadır. Bu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere müzakereci demokrasi için kilit husus, vatandaşlar, gruplar, hareketler ve örgütler arasında görüş ihdas etme, tartışma, müzakere ve çekişmeden oluşan tüm vatandaşlara açık olan bir “kamusal alan”ın bulunduğu düşüncesidir (Habermas, 1995). Kamusal müzakere alanının varlığı, demokratik kurumların meşruiyeti açısından zorunlu olarak görülmektedir. Bu müzakerenin gerçekleştiği kamusal alanın, kendi menfaatlerini maksimize etmeye çalışan, uzlaşmaz tutum sergileyen ve demokratik olmayan amaç ve tekniklerini kullanan aktörlerden teşkil edilmemesi gerekmektedir. İletişimsel eylemin temeli olan müzakere; akılcı, eşitlikçi, zor yoluyla olmayan, aldatma, hile, güç ve stratejiden bağımsız olarak işlediği veya işlemesi gerektiği kabulü, müzakereci demokrasi anlayışı açısından elzemdir (Coşkun, 2007, ss. 46-47).

Demokrasinin müzakereci kavrayışı, ideal bir siyasal gerekçelendirme etrafında teşekkül eder. Bu ideale göre, kolektif siyasi iktidarın uygulamalarını meşru kılmak için, eşitler arasında özgür genel akıl yürütme temeli üzerinde süreç ilerlemelidir. Müzakereci demokrasi bu ideali kurumsallaştırır. Müzakereci bakış açısından demokratik siyaset, eşit vatandaşlar arasında özgür tartışmayı kolaylaştıran, toplumsal ve kurumsal koşulları kapsayan bir çerçevedir. Bu özgür tartışmayı kolaylaştıran toplumsal ve kurumsal koşullar; katılım, ifade etme ve işbirliği için uygun şartların sağlanmasıyla, düzenli rekabetçi seçimler ve propaganda koşullar, hukuki denetim gibi hususlar aracılığıyla siyasi iktidarın sorumluluk ve hesap verebilirlik anlayışını garanti eden bir çerçeve kurulmasıyla geçerlilik kazanır (Cohen, 1997b, ss. 412-413).

Devletin şahsında merkezileşmiş bir toplumsal bütün anlayışını reddeden, merkezi olmayan bir toplum modeliyle işlerlik kazanan müzakereci demokrasi anlayışında; demokrasi özerk vatandaşların kamu yararına ulaşmak için akli kullanmalarının kurumsallaştırılması olarak ele alındığı için, devletin veya herhangi bir otoritenin merkezi rolüne ihtiyaç kalmayacağını varsayar. Müzakereci demokrasi anlayışını için öncelikli olan hususlardan ilki, liberal demokrasi anlayışındaki değer çoğulculuğuna rağmen ortak yararı sağlamak için kabul edilebilir denklemlere ulaşmayı amaçlamaktır. İkinci önceliği, çıkar çatışmaları gerçeğine rağmen insanları, ortak sorunlarda, işbirliği koşullarını geliştirmek için ikna etmektir. Müzakereci demokrasi anlayışının son önceliği ise, mağduriyet yaşamış herkesin kendi bakış açılarını ifade etmelerini sağlayacak “birlik oluşturma çoğulculuğu”nu gerçekleştirmektir. Müzakereci demokrasi anlayışı; müzakere, pazarlık veya karşılıklı konuşma eylemlerinin demokratik yöntemlere uygun bir şekilde işlenmesini, bu şekilde işleyen sürecin sonucu olan çıktılarının ise makul ve demokratik

olacağını savunur. Yani müzakere, pazarlık ve karşılıklı konuşma eylemlerinden önce prosedürün, iletişimsel akla ve demokratik yöntemlere uygun olması, müzakereci demokrasi anlayışı için hayati önemdedir. Bu nedenle temel şart; müzakere, tartışma ve ikna etme sürecinin çıktılarından çok yöntemlerini geliştirmektir (Button & Mattson, 1999; Coşkun, 2007, s. 47; Habermas, 1995). Bunun yanında müzakereye katılanların herhangi bir kısıtlamayla muhatap olmaması da müzakereci demokrasi için önemli bir husustur (Kazancı, 2014). İdeal müzakereci prosedürün yakalaması gereken prensipler vardır. Bunlar (Cohen, 1997a, ss. 74-75):

a) İdeal müzakere özgürdür. Bu özgürlük iki koşulun sağlanmasını gerektirir. Bunlardan ilki; katılımcılar sadece müzakerelerinin sonuçlarına bağlılıklarına önem vermezler ayrıca müzakereleri için ön koşullara da önem verirler. Katılımcıların düşüncelerini ifade etmeleri, otorite tarafından ön normlar veya gereklilikler açısından kısıtlanmamalıdır. İkinci koşul; katılımcılar, müzakere yoluyla belirli bir karara varıldığını, buna uymak için yeterli bir neden olarak alarak, sonuçlardan hareket edebileceklerini varsayarlar.

b) Müzakere, tekliflerin gelişimi, desteklenmesi ve eleştirilmesi açısından akla uygun veya makul olmalıdır.

c) İdeal müzakerede, taraflar hem resmi olarak hem de esas olarak eşittir.

d) Son olarak ideal müzakere, rasyonel olarak motive edilmiş bir konsensüse ulaşmayı amaçlar.

Liberal demokrasi anlayışında siyasetin ana paradigması, piyasa, güç ilişkileri ve kişisel çıkarlar üzerine bina edilmişken; müzakereci demokrasi anlayışında siyasetin temel paradigması diyalogdur (Habermas, 1997, s. 41). Özneler arası ilişkiler neticesinde tercihler meydana geldiği için, demokratik sistemin meşruiyetinin sağlanması, katılımcıların birbirleriyle bilgi alışverişi içerisine girdikleri, ihtiyaçlarını ve düşüncelerini açıkladıkları yüz yüze bir tartışma sürecine bağlıdır. Bu manada Habermas'ın müzakereci demokrasi anlayışında, liberal ve cumhuriyetçi kuramlar ahenkli bir şekilde harmanlanarak, "ideal bir usul" teriminde bütünleşir. Buradaki usul, müzakere ve diyalog aracılığıyla politika sürecine katılım anlamına gelmektedir. Habermas toplumu; siyasi, ekonomik ve sivil olmak üzere, kesin bir şekilde üçe bölerek, kamusal alanı sivil toplum alanına konumlandırır. Bu açıdan müzakereci demokrasi anlayışı siyaseti; liberal ve cumhuriyetçi anlayışlardan farklı olarak, devlet toplum ilişkisi olarak anlamaz (Tunç, 2008). Müzakereci demokrasi açısından siyaset, ahlaki ve siyasi olarak eşit kabul edilen öznelerin (bireyler veya gruplar) kendilerini etkileyen kararlar üzerinde akla uygun ve özgür bir şekilde sorgulama imkanı buldukları, dolayısıyla karar alma süreçlerine katılım sağladıkları kamusal iktidar uygulaması olarak anlaşılmaktadır. Bu nedenle politik kararların benimsenmesinin ana gerekçesi; en güçlü çıkarların galip gelmesi değil, vatandaşların gerekçeleri dinleyip eleştirdikten sonra uzlaşarak politik kararların doğruluğuna karar vermiş olmalarıdır. Bunun sağlanması için öncelikle müzakereye katılımıda eşitlik ve simetrinin sağlanması, sonra herkesin belirlenen konuları sorgulama hakkına sahip olması ve son olarak katılımcıların müzakere usulünün kuralları ve bunların uygulanma tarzı konusunda düşüncelerini belirtme hakkına sahip olması gereklidir (Benhabib, 1999, s. 105; Habermas, 1997; Mouffe, 1999, s. 747). Habermas'ın "ideal konuşma durumu" olarak nitelendirdiği kavram; ahlaki müzakerecinin katılımcısı olma hakkı manasına gelen evrensel ahlaki saygı ve müzakereye katılan tüm tarafların düşüncelerini ifade etme hakkı manasına gelen eşitlikçi karşılıklılık olarak iki temel etik ilkeye dayanmaktadır. Bu açıklamalar ışığında ortaya çıkan durum, müzakereci demokrasi için önemli olanın, "neyin" tartışıldığı ve "ne" karara varıldığından çok, "nasıl" bir süreç ve yöntemle tartışıldığıdır ve bu da meşruluğun temel kaynağının prosedür olduğuna işaret eder. Habermas'ın ortaya koymuş olduğu müzakereci demokrasi anlayışında önemli olan hususların ilki geniş halk katılımının varlığı, ikincisi kamusal tartışma ve sorunlardan herkesin haberdar olması, üçüncüsü bir karara varmak için müzakereler yapma, dördüncüsü müzakere sürecini güç ve iktidar ilişkilerinden arındırarak her aktör için eşit koşullar oluşturmak, son olarak da müzakere edilen

hususlarda konsensüse yada güvenilir kararlara/neticelere ulaşmaktır (Cohen, 1997a, ss. 67-68; 1997b; Coşkun, 2007, ss. 48-50).

Müzakereci demokrasi kuramının ortaya koymuş olduğu idealin uygulanması zor olsa da ve kamusal alanı konumlandığı alan sivil toplum olsa da, ileri sürdüğü ilke ve değerler siyasi iktidar alanını ve devleti demokratikleştirici bir potansiyel taşımaktadır. Bu noktadan hareketle ülkemizde 2018 yılından beri uygulanmaya başlanan CHS, müzakereci demokrasi anlayışının ortaya koymuş olduğu ilkelerin perspektifinden değerlendirilmeye çalışılacaktır. Yapılan değerlendirmeler sonucunda eksik görülen hususların düzeltilip, CHS'nin müzakereci demokrasi anlayışına yaklaştırılması için bir takım öneriler sunulacaktır.

4. Türkiye'de CHS Öncesinde Uygulanan Sistemlerin Bir Kısa Analizi

2017 yılında Anayasada yapılan değişiklik, referandumla halk tarafından onaylanmış ve Haziran 2018 tarihinde yapılan genel seçimler sonrası yürürlüğe girmiştir. Yürürlüğe giren bu değişiklikte beraber yönetim sistemi, parlamenter sistemden başkanlık sistemine dönüşmüştür. Türk siyasi tarihine bakıldığında 1876 Kanun-i Esasi'sinden 2017 yılına kadar, çok sık peridotlarla askeri ve bürokratik gayrihukuki ve demokratik olmayan müdahaleler vuku bulmasına rağmen, parlamenter sistem veya parlamentoyu merkezine alan sistemler Türkiye'de uygulanmıştır. 1876 yılında kabul edilen Kanun-i Esasi ile Padişahın yetkileri sınırlandırılrsa da Meclis-i Mebusan'ın merkezini teşkil ettiği demokratik bir sistem meydana gelmemiştir (Öztürk, 2019, s. 51). Zaten 1878 yılında Padişah II. Abdülhamid tarafından Meclis-i Mebusan, Osmanlı-Rus savaşı gerekçesiyle süresiz tatil edilmişti. Osmanlı'daki muhalefetin yoğun çalışmaları neticesinde 1908 yılında II. Meşrutiyetin ilanından sonra tekrar açılan Meclis, 1876'ya göre Padişah karşısında daha güçlü bir konum kazandı. Bu manada II. Meşrutiyet'in ilanından 1913 yılında cereyan eden Bab-ı Ali Baskını'na kadar parlamenter sisteme yakın bir şekilde meşruti monarşi sistemi uygulandı (Gül, 2018a, s. 62).

Kurtuluş Savaşı döneminde 1921 yılında birinci TBMM'nin açılışından 1923 yılında ikinci TBMM'nin açılışına kadar geçen süreç demokratik açıdan belki de Türk siyaset tarihinin altın çağıydı. Çünkü savaşa rağmen ülke meseleleri ile ilgili her konu meclis çatısı altında açık bir şekilde -ve hatta sert tartışmaların da yaşandığı bir süreçte- yürütülen müzakereler neticesinde birkaç karar hariç çoğu karar oybirliği ile alınmaktaydı (Özcan, 2011, s. 42). Bu açıdan bakıldığında birinci TBMM döneminde meclis çatısı altında yürütülen çalışmalar, müzakereci demokrasi modeline en yakın nitelik taşıdığı değerlendirilmesi yapılabilir. 1923 yılından 1950 yılındaki serbest seçimlere kadar geçen süreç, CHP'nin iktidarın sahibi olduğu Tek Parti dönemi olarak nitelendirilmektedir. Bu dönemde bir takım demokratikleşme adımları atılsa da, demokrasi kriterleri göz önüne alındığında, demokratik bir dönem olmadığı değerlendirilmektedir. Ancak bu dönemde yetişen ve iktidara hakim olan askeri ve bürokratik elitlerin hakimiyeti (Pustu, 2007, ss. 206-208), on yılda bir yapılan darbelerle kendini göstermiştir. Dolayısıyla, her ne kadar 1950 yılında çok partili hayata geçilerek, demokrasi uygulamaya başlanıp Tek Parti döneminin sonlandırıldığı kabul edilse de, Tek Parti döneminde gelişen ve hakim olan anlayışın, on yılda bir darbelerle ve askeri müdahalelerle ve askeri ve bürokratik vesayet mercileri ile kendini devam ettirdiği değerlendirilmesi yapılabilir.

1950 yılından 1960 yılındaki askeri darbeye kadar geçen süreç ise önceki döneme kıyasla daha demokratik uygulamaların icra edildiği dönem olmuştur. Ancak 1924 Anayasasının kuvvetler ayrılığı prensibine göre düzenlenmemiş olması ve Demokrat Parti'nin de iktidardayken elindeki bu güçten vazgeçmek istememesi nedeniyle, özellikle Demokrat Partinin ilk döneminden sonraki dönemlerde demokrasiden uzaklaşan politika ve pratikler ortaya koyuldu (Bulut, 2009). 1960 yılındaki demokrasiye çok büyük zarar veren askeri darbe ile bürokratik ve askeri elitlerin iktidarı tekrar ele geçirmelerine sebep oldu. Darbe sonrası hazırlanan 1961 Anayasası; Anayasa Mahkemesinin kurulması, temel hak ve hürriyetlerin kapsamlı bir şekilde tasnifi, güçler ayrılığı prensibinin sarıh bir şekilde teşkili açısından şeklen demokratik ilke ve kurumlara göre dizayn edildi. Ancak birçok siyasetçi ve bilim insanı 1961

Anayasasını, amacının ve ruhunun demokrasiyi geliştirmek yerine, demokrasiye engel olma niteliğini taşıdığı iddiasıyla da eleştirmektedir (Yayla, 2017, s. 125). 1961 Anayasası bu eleştirilere rağmen, politikaların belirlenmesi ve icra edilmesi konusunda birçok aktörün varlığını kurumsallaştırdığı için demokrasi açısından önemli olan müzakere süreçlerinin işlemlerini sağlayan bir yöne de sahipti. Ancak yürütmenin güçsüz bir şekilde düzenlenmiş olması, iktidara gelenlerin hep yakındıkları husus olmuştur. Askeri müdahale ve baskılarla 1971 ve 1973 yıllarında yürütmeyi güçlü kılan bir takım düzenlemeler yapıldı. Bu düzenlemelerden en önemlilerinden biri, yasama yetkisinde ve faaliyet alanında kalan kanun yapma gücünün, kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisinin verilmesiyle bakanlar kuruluna aktarılmış olmasıdır. Meclisten aldığı yetki kanununa dayanarak kanun hükmünde kararname çıkarması şartı olsa da, bakanlar kuruluna kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisinin verilmesi, meclisteki zorunlu müzakere süreçlerinin zayıflatılması manasını taşımaktaydı (Yıldırım, 2019, s. 45).

1980 darbesiyle bir kez daha askeri ve bürokratik elitler, henüz olgunlaşmadıklarını iddia ettikleri halkın ve siyasetçilerin elinden iktidarı aldılar. Darbe yönetimi tarafından hazırlanan 1982 Anayasası ise yürütmeyi daha güçlü kılan, görünüşte parlamenter sistem olan bir yönetim sistemi ihdas etti. Özellikle parlamenter sistemde sembolik olması gereken cumhurbaşkanlığı makamı, 1982 Anayasasıyla yürütme içinde en güçlü konuma yükseltildi (Sevinç, 2002, s. 117). Cumhurbaşkanlığı makamı adeta, yasama faaliyetleri üzerinde, yargı organları üzerinde ve yürütme üzerinde, sahip olduğu olağanüstü yetkilerle vesayetın müşahhas halini almıştı. Üstelik olağanüstü nitelikteki bu yetkilerini kullanırken de sorumsuzdu (Gül, 2018b, s. 133; Öztürk, 2019, ss. 52-53). Bu durum göz önüne alındığında 1982 Anayasasının teşkil etmiş olduğu sistem nitelik itibarıyla, parlamenter sistemden çok yarı başkanlık sistemine benzemektedir.

1997 yılında literatüre “28 Şubat Postmodern Darbesi” olarak geçen bir başka askeri müdahale olayı yaşandı. Karar alma gücü, bir kez daha halkın oylarıyla seçilmiş insanlardan müteşekkil makamlardan, askeri ve bürokratik elitlerden müteşekkil makamlara geçti (Menek, 2016). Hem demokrasi açısından hem de müzakere süreçleri açısından büyük bir geriye dönüş yaşanmış oldu. 2000’li yıllara gelirken Avrupa Birliği’ne girme isteğinin güçlü hale gelmesi, demokratik açıdan tekrar bir iyileşme dönemine girilmesini sağladı. 2001 yılında yapılan önemli anayasal değişikliklerle, politikaların belirlenmesi ve kararların alınması noktasında gücü, kağıt üzerinde de olsa, meclise ve halkın oylarıyla seçilmiş olan insanlardan oluşan kurum ve makamlara geçmeye başladı (Özer, 2015, ss. 146-147).

2007 yılında cumhurbaşkanlığı seçim sürecinde yaşanan olaylar, ülkeyi demokrasi açısından bir çıkmaza soktu. Genelkurmay Başkanlığının “E-Muhtırası” ve daha sonra Anayasa Mahkemesinin “367 Kararı”, geçmişte yaşandığı gibi cumhurbaşkanlığı seçiminde bir kriz yaşanmasına sebep oldu. Bu krizi aşmak için, Ak Partili siyasetçiler hem erken seçim kararı aldılar hem de cumhurbaşkanının doğrudan halk tarafından seçilmesini içeren Anayasa değişikliğini referanduma götürdüler (Can, 2020, s. 137). Referandum neticesinde cumhurbaşkanının doğrudan halk tarafından seçilmesi teklifi kabul edildi. Bu değişikliğin hayata geçmesi ise 2014 yılındaki cumhurbaşkanlığı seçimleri ile gerçekleşti (Yayla, 2017, ss. 125-126). Karizmatik ve baskın karakterli bir siyasetçi olan Recep Tayyip Erdoğan, hem halk tarafından seçilmiş olmanın verdiği güçle hem de anayasada var olan olağanüstü yetkilere sahip olmanın verdiği güçle fiili olan yarı başkanlık sisteminin, resmi olarak yarı başkanlık sistemine dönüşmesini hızlandırdı (Öztürk, 2019, s. 55). Ancak buna rağmen partisiyle resmi olarak bağlantı içerisine girememesi ve ayrı bir başbakan ve bakanlar kurulu olması cumhurbaşkanının iktidarını sınırlamaktaydı. 15 Temmuz 2016 yılındaki Fetö tarafından yapılan darbe girişimi ve sonrasında yaşanan gelişmeler “Türk tipi başkanlık sistemi”nin gelişini hızlandırdı. MHP’nin desteğiyle “Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi” adıyla referanduma sunulan anayasa değişikliği 2017 yılında, bıçak sırtında geçen seçim neticesinde kabul edildi. 2018 yılındaki cumhurbaşkanlığı seçimleri ile birlikte resmi olarak Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi (CHS)’ne geçilmiş oldu.

5. CHS'ye Müzakereci Demokrasi Perspektifinden Bakış

Müzakereci demokrasi anlayışı daha çok sivil toplum alanına kendini konumlandıran bir anlayış olsa da; müzakereci demokrasi anlayışının ortaya koymuş olduğu ideallerin ve ilkelerin, siyasi ve devlet alanında da uygulanması durumunda demokratik açıdan büyük bir gelişim sağlanacağı değerlendirilmektedir. Bu açıdan CHS'yi müzakereci demokrasi perspektifinden değerlendirirken, bu anlayışın kendini konumlandırmaya çalıştığı alandan çok, ortaya koymuş olduğu ilkeler ve değerler çerçevesinde bir bakış açısıyla hareket edilecektir. Bu ilkelerden en önemlileri; herkesin eşit bir şekilde karar alma süreçlerine katılımlarının sağlanması, müzakerelerin açık bir şekilde yapılması, müzakerelerde aldatıcı ve spekülasyona dayanan söylemlerden uzak durulması, akla ve mantığa aykırı bir tutum ve söylemden uzak durulması, müzakereye katılanların gizli gündemlerle değil açık bir şekilde niyetlerini ortaya koyarak hareket etmeleri vb. ilkelerdir. Dolayısıyla CHS'yi, önceki sistemle kıyaslayarak ve CHS'nin ihdas ettiği kural ve kurumları ele alarak, müzakereci demokrasinin ilke ve idealleri çerçevesinde değerlendirme yapılmaya çalışılacaktır.

Yasama açısından değerlendirme yapılacak olunursa; cumhurbaşkanını halk doğrudan seçtiği için cumhurbaşkanının ve cumhurbaşkanının atadığı bakanların meclise karşı sorumluluğu ortadan kalkmıştır. Parlamenter sistemde başbakan ve bakanlar kurulu meclisten çıktığı için başbakan ve bakanlar meclise karşı da sorumluydu. Bu sorumluluğun en önemli somut sonucu, gensoru mekanizmasının varlığıydı (Gözler, 2000, ss. 559-616; Gülenler & Miş, 2017, s. 12). Her ne kadar tek başına bir partinin iktidar olması durumlarında gensoru mekanizmasının bir işlevi kalmasa da, gensoru mekanizmasının varlığı, başbakan ve bakanları meclisin diğer üyeleriyle müzakere etmelerini teşvik ediyordu veya zorunlu kılıyordu. Özellikle koalisyon hükümetleri döneminde iktidarı elinde bulunduran başbakan ve bakanlar kurulunun üyeleri olan bakanlar, farklı partilerden de olsa diğer milletvekilleriyle, kendilerini müzakere etme mecburiyetinde hissediyorlardı. Bu açıdan CHS ile birlikte meclisteki müzakere süreçlerinde bir daralma olmuştur. Cumhurbaşkanına ve bakanlara meclis genel kurulunda sözlü soru sorma imkanının ortadan kalkması da müzakereyi ve hesap verilebilirlik ilkesini zayıflatan bir sonuç doğurmuştur.

Yasama açısından diğer bir husus, cumhurbaşkanına yürütme alanında ve olağanüstü durumlarda kararname (kanun hükmünde) çıkarma yetkisinin verilmesidir (Can, 2020, s. 136). Cumhurbaşkanına verilen bu yetkiyi sınırlandıran hususlar sayılmış olsa da, hangi konularda kararname çıkarabileceği açık ve sarıh bir şekilde sayılmamış, yürütme alanında denilerek geniş ve yoruma açık bir alan bırakılmıştır (Erdoğan, 2016, ss. 23-25). Bu durum meclisin yasama yetkisinin daralması manasına gelmektedir. Her ne kadar cumhurbaşkanlığı kararnameleri; anayasa ve yasalara aykırı olmasa da ve de bir konuda ihdas edilen cumhurbaşkanlığı kararnamesine karşılık meclisin bir yasa kabul etmesi durumunda yasanın geçerli sayılması gerekeceği düzenlenmiş olsa da, iki açıdan uygulamada sonuç doğuramayacaktır. İlk olarak cumhurbaşkanı bir kararname çıkarttığında, meclisin bu kararnameyi geçersiz kılmak için kabul edeceği kanunun cumhurbaşkanı tarafından veto edilebilir olması bu düzenlemenin sonuç doğurmasını engellemektedir. Cumhurbaşkanının veto ettiği bir yasa, yeni sistemde meclis tarafından üye tam sayısının salt çoğunluğuyla kabul edilmek zorundadır. Bu durum da cumhurbaşkanını meclise karşı daha güçlü kılmaktadır. İkinci olarak, cumhurbaşkanının veto etmesine rağmen meclis tarafından kabul edilen ve geçerlilik kazanan bir kanunu, cumhurbaşkanı iptal ettirmek için Anayasa Mahkemesine başvuru yapacaktır. 15 üyeli Anayasa Mahkemesinin 12 üyesinin her hangi bir onaya bağlı olmaksızın cumhurbaşkanı tarafından atandığı göz önüne alınırsa, Anayasa Mahkemesinin bu konuda tarafsız kalması zorlaşacaktır (Gözler, 2017, ss. 12-13). Bu durum da cumhurbaşkanını güçlü kılmaktadır. Cumhurbaşkanına kanun niteliğinde bir norm düzenleme yetkisi verilmesi müzakereci demokrasi açısından olumsuz bir durumdur. Çünkü bir kanun teklifi meclise geldiğinde, komisyonlarda ve genel kurulda müzakere süzgecinden geçecektir. Bir çok kanun teklifinin komisyon veya genel kurul aşamasında değişikliğe uğradığı göz önüne alınırsa, her şeye rağmen meclisten çıkan kanunları, cumhurbaşkanlığı makamının bir kişiden müteşekkil olduğu göz önüne

alındığında sadece bir kişinin yetkisi dahilinde çıkan kanun gücündeki düzenlemelerden daha demokratik kılmaktadır.

Yeni sistemde cumhurbaşkanının partisiyle ilişki kurmasının önünde bir engel yoktur (Akçakaya & İlhan, 2021, s. 604). Mevcut durumda olduğu gibi cumhurbaşkanının aynı zamanda meclisin çoğunluğunu oluşturan bir partinin genel başkanı olması da meclisi cumhurbaşkanı karşısında zayıf kılmaktadır. Ayrıca CHS'ye geçerken ne siyasi partiler mevzuatında bir değişiklik yapılmıştır ne de parlamenter sistemin en önemli özelliklerinden biri olan parti disiplini ortadan kalkmıştır. Bir partinin aynı zamanda genel başkanı olan bir cumhurbaşkanı, yasama sürecini de kontrol edebilecek ve parti disiplini kavramı da göz önüne alınırsa milletvekillerinin özgür ve eşit bir şekilde müzakereye ve oylamaya katılması sınırlandırılacaktır (Gözler, 2017, s. 19). Parti genel başkanı olan cumhurbaşkanının istemediği bir konuda o partinin üyesi olan milletvekilleri, bağımsız bir şekilde hareket edemeyeceklerdir. Bu durum hem meclisteki müzakere süreçlerinin özgür ve eşit koşullarda icra edilmemesine sebep olacak hem de meclisteki demokratik süreçlerin işlememesine neden olacaktır. Siyasi partiler mevzuatında bir değişiklik olmadan ve parti disiplini realitesi ortadan kalkmadan, cumhurbaşkanlığı ve parti genel başkanlığı görevlerinin bir kişide birleşmesi müzakereci demokrasi açısından olumsuz olarak değerlendirilebilecek bir durumdur.

Cumhurbaşkanlığı seçimleri ile meclis seçimlerinin aynı zamanda olması ve cumhurbaşkanı ile meclisin karşılıklı olarak birbirlerini feshetme yetkisine sahip olmaları (Gözler, 2017, s. 11) da müzakere süreçleri üzerinde bir baskı oluşturacak, demokratik bir şekilde müzakere süreçlerinin işlemesine engel olacaktır. Seçimlerin aynı zamanda yapılacak olması ise aynı zamanda, seçmenlerin cumhurbaşkanlığı ile partiler arasında farklı değerlendirme yapmalarına engel olabilecektir. Böylece cumhurbaşkanı olarak seçilen kişinin, üyesi veya başkanı olduğu partinin mecliste çoğunluğu elde etme olasılığını yükseltecektir (Gözler, 2016, s. 28).

Dünyada başkanlık sistemini, yaşanan bir takım aksaklıklara rağmen, en başarılı bir şekilde uygulayan ülke ABD'dir. ABD'de yasama organı çift yapıli bir meclis şeklinde teşekkül edilmiştir. Çift meclisli yasama organının varlığı, kanun süreçlerinin uzamasına ve zorlaşmasına sebep olsa da, müzakere ve pazarlık süreçlerini genişlettiği için demokratik açıdan olumlu etkiler doğurmaktadır. Çift meclisli yasama organı aynı zamanda partisiyle ilişkisi devam eden başkanın da gücünü sınırlamakta, dolayısıyla başkan da müzakereye ve pazarlık yapmaya zorlamaktadır. Özellikle ABD'de bakanlar ve üst düzey kamu görevlilerinin senato tarafından onaylanması zorunluluğu Başkanları senatoyla müzakereye ve pazarlığa zorlamakta ve de yasama organının daha güçlü olmasını sağlamaktadır (Erdoğan, 2016, s. 8). Oysa CHS'de çift meclisli yasama organının olmaması ve cumhurbaşkanının yapmış olduğu üst düzey kamu görevlileri meclisin onayına gerek duymadan atayabilme yetkisine sahip olması, cumhurbaşkanını meclisle müzakere ve pazarlık etmesini gerektirmeyecektir. Bu da müzakere süreçlerinin yürütme ve yasama alanında daralmasına sebep olacaktır (Gözler, 2017, s. 11).

CHS'de bütçe kanunu ile alakalı düzenleme, yasama organının yetkisini daraltıcı nitelikte olmuştur. Parlamenter sistemde bütçe kanunun meclis tarafından kabul edilmemesi hükümetin güvensizlik anlamına gelmekte, sonrasında gensoru ile hükümetin düşmesi sonucunu doğurabilmekteydi (Ün, 2021, ss. 302-303). Bu nedenle siyasi iktidar meclisteki diğer görüşten olanlarla ve muhalif partilerle müzakere ve pazarlık yapma gereği hissetmekteydi. Hatta hükümetin parlamentodaki çoğunluğu bıçak sırtı olarak değerlendirilecek bir durumdaysa, iktidar içindeki milletvekilleriyle de müzakere ve pazarlık etme gereği hissedilmekteydi. Bu da müzakere süreçlerinin işlemesi ve alınacak kararların, sadece iktidar kesimince değil diğer kesimlerce de meşruluğunu sağlamaktaydı. CHS'de ise bütçe kanunu ile ilgili değişiklikte ilgili Anayasa maddesi; "...Bütçe kanununun süresinde yürürlüğe konulamaması halinde, geçici bütçe kanunu çıkarılır. Geçici bütçe kanununda çıkarılamaması durumunda, yeni bütçe kanunu kabul edilinceye kadar bir önceki yılın bütçesi yeniden değerlendirilmesine göre artırılarak uygulanır (AY, md. 161/4)." şeklinde düzenlenmiştir (Demirbağ, 2019, ss. 23-

27). Bu durum cumhurbaşkanının, yasamayla ve muhalif görüşlerle müzakere ve pazarlık yapmasını gerekli kılmamaktadır. ABD’de uygulanan başkanlık sisteminde, bütçesinin Kongre tarafından kabul görmemesi durumunda, hükümet kapatma ve kamu hizmetlerinin durması gibi sonuçların yaşanması kaçınılmazdır. Bu nedenle ABD’de başkan kongreyle ve dolayısıyla muhalif görüşteki temsilcilerle müzakere ve pazarlık yapma gereği hissetmektedir (Gözler, 2017, ss. 16-19). Bu da müzakereci demokrasi açısından olumlu bir sürecin yaşanması sonucunu doğurmaktadır. Oysa CHS’de meclisin bütçe kanunu kabul etmemesi, eski bütçenin yeniden değerlendirme oranlarıyla güncellenerek uygulaması sonucunu doğurduğu için, cumhurbaşkanını meclisle ve muhalif milletvekilleriyle müzakere etmek zorunda bırakmamaktadır. Bu da başka bir hususta CHS’nin müzakereci demokrasi anlayışıyla çeliştiğini göstermektedir.

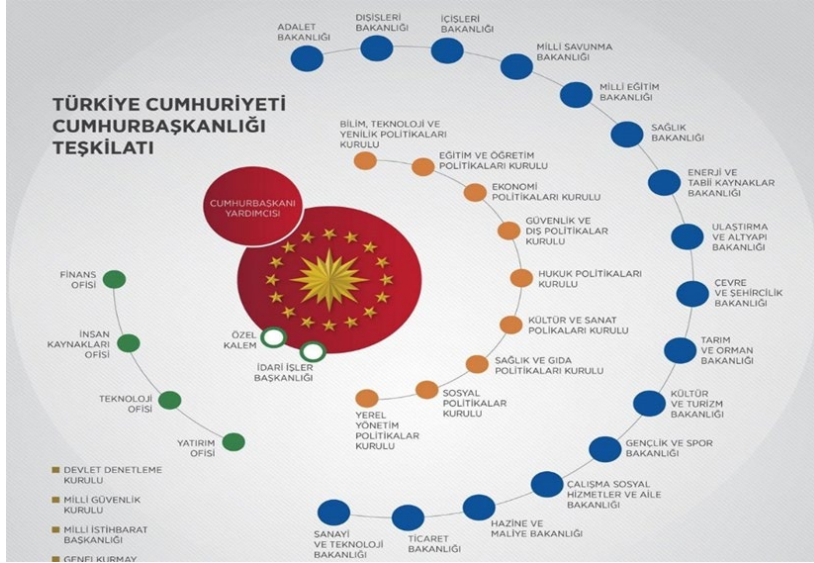
Yürütme alanında CHS’yi müzakereci demokrasi perspektifinden değerlendirilmesine gelince, parlamenter sistemde yürütmenin üç önemli kurumu vardır. Bunlar cumhurbaşkanı, başbakan ve bakanlar kuruludur. Önemli üst düzey atamalar ve önemli kararlar bu kurumlar arasında müzakere ve mutabakatla icra edilmekteydi. Özellikle bakanlar kurulunda kararlar başbakanın ve tüm bakanların uzlaşısıyla ve konsensüsü ile alınmak zorundaydı. Bu da bakanların, başbakan karşısında daha özerk hareket etmelerini sağlamaktaydı (Gözler, 2000, ss. 559-616). Bu nedenle başbakan bir karar alacaksa, tüm bakanlarla müzakere etmek ve onları ikna etmek zorundaydı. Böylece bakanlar kurulundan çıkan kararlar üzerinde müzakere süreci işlediği için alınan kararlar müzakereci demokrasi açısından daha demokratik sonuçlar doğurabilmekteydi. Ayrıca önemli atamalarda cumhurbaşkanının da onayı gerektiği için cumhurbaşkanı ile de bir müzakere ve pazarlık süreci yaşanmakta, bu da bir kararla ilgili birçok müzakere ortamının oluşmasını sağlamaktaydı. Ayrıca başbakan ve bakanlar meclise karşı da sorumlu oldukları için, alınacak kararlarda müzakere yürütürken, meclisin iradesini de gözetmek mecburiyetinde kendilerini hissetmekteydiler. Oysa CHS’de, yürütme alanında tek karar merci cumhurbaşkanıdır ve cumhurbaşkanının karşısında ne meclisin ne de bakanlar kurulu gibi özerk yapıdaki mercilerin bir gücü vardır (Sobacı vd., 2018, s. 2). Bu da cumhurbaşkanını, yürütme alanında sınırlandırılmaz bir güç haline getirmektedir. Neticede herhangi bir müzakere yapmaya cumhurbaşkanı mecbur kalmamaktadır ve dolayısıyla müzakereci demokrasi açısından bu durum olumsuz olarak değerlendirilebilir. Bu durumun aşılması ve müzakereci demokrasiye daha yakınlaşması için, bakanlar atanırken meclisin onayının alınması gibi bir süreç eklenebilir. ABD’de başkan bakan atarken senatonun onayını almak zorunludur ve çoğunlukla bazı bakanlar başkanla aynı siyasi görüşü paylaşmasa bakan olabilmektedir. Bu da bakanları başkan karşısında daha özgüvenli ve özerk kılabilmektedir. Türkiye’de de bakanların atanması sürecinde meclisin onayının aranması şartı getirilirse, hem cumhurbaşkanı yasama ile müzakere etme zorunluluğunda olacak hem daha liyakatli ve her kesim tarafından kabul edilebilecek kişiler bakan olabilecek ve böylelikle partizan tutumların önüne geçilecek hem de bakanlar cumhurbaşkanına karşı daha özgüvenli ve özerk bir statüye kavuşacak ve böylelikle cumhurbaşkanı bakanlarla da müzakere etme gereğini hissedecektir. Bu sağlandığında CHS müzakereci demokrasi anlayışına yakınlaşacaktır.

CHS’de üst düzey ve kritik kamu görevlilerinin atanması ve önemli kurumların kurulması ve kaldırılması cumhurbaşkanının yetkisi dahilindedir (Gözler, 2017, s. 15; Sobacı & Köseoğlu, 2018, s. 43). Bu işlemleri yaparken cumhurbaşkanının, müzakere etme zorunluluğunda olduğu bir makam yoktur. Bu da bir tek kişinin kimseyle müzakere ve istişare etmeksizin önemli değişiklikler ve atamalar yapabileceği anlamına gelmektedir. Bunun sonucunda ise hem partizanlaşmış bir bürokrasi hem liyakatten uzaklaşma eğilimi hem de siyasi iktidarın yanlış kararlarını frenleyecek bir bürokrasinin varlığının ortadan kalması gibi durumlar yaşanabilecektir (Akçakaya ve İlhan, 2021, s. 615). Bu nedenle ABD’de olduğu gibi üst düzey kamu görevlileri atanırken yasama organının onayının alınması gibi bir aşama getirilebilir. Böylelikle cumhurbaşkanının yasamayla ve muhalif kesimlerle müzakere etme zorunluluğu doğacak ve bürokraside partizanca tutumların önüne geçilerek liyakatli atamaların yapılabilmesi sağlanacaktır.

Bu eksikliklerine rağmen CHS'de getirilen yönetim yapısı içerisinde yeni aktörler olarak ortaya çıkan politika kurulları müzakereci demokrasi açısından önemli bir potansiyel arz etmektedir. Aşağıda CHS'nin ilk yürürlüğe girdiği tarihte Cumhurbaşkanlığı teşkilat şeması verilmiştir (SDE, 2018). (Makalenin yazıldığı tarihte İdari İşler Başkanlığı Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği olarak değiştirilmiş, şemada Teknoloji Ofisi olarak gösterilen ve daha sonra Dijital Dönüşüm Ofisi olarak ihdas edilen kurum ile Finans ve İnsan Kaynakları Ofisi kapatılmış, Yatırım Ofisinin adı Yatırım ve Finans Ofisi olarak değiştirilmiştir. Ayrıca başlangıçta 9 adet olarak oluşturulan Politika Kurullarının sayısı aşağıdaki paragrafta sayıldığı şekilde 10'a çıkarılmıştır (Dağıstanlı & Sarica, 2025)):

Şekil 1

CHS'nin İlk Halinde Cumhurbaşkanlığı Teşkilat Şeması

Bu şemada da görüleceği üzere cumhurbaşkanlığı teşkilatında politika kurulları, cumhurbaşkanı ve bakanlar arasında ve bakanların üzerinde konumlandırılmışlardır (Sobacı vd., 2018, s. 4). CHS'de politika geliştirme ve oluşturma görevi politika kurullarının görevidir. 1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin 20. maddesi ile; Bilim, Teknoloji ve Yenilik Politikaları Kurulu, Eğitim ve Öğretim Politikaları Kurulu, Ekonomi Politikaları Kurulu, Güvenlik ve Dış Politikalar Kurulu, Hukuk Politikaları Kurulu, Kültür ve Sanat Politikaları Kurulu, Sağlık Politikaları Kurulu, Sosyal ve Gençlik Politikaları Kurulu, Tarım ve Gıda Politikaları Kurulu ve Yerel Yönetim ve Afet Politikaları Kurulu olmak üzere on tane politika kurulu oluşturulmuştur. Başkanlığını cumhurbaşkanının yürüteceği politika kurulları, cumhurbaşkanının atayacağı en az üç üyeden oluşmaktadır. Üyeler arasından bir kişi cumhurbaşkanı tarafından başkanvekili olarak görevlendirilen politika kurullarının görevleri ise 1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin 22. maddesine göre aşağıdaki şekildedir:

- a) Cumhurbaşkanınca alınacak kararlar ve oluşturulacak politikalarla ilgili öneriler geliştirmek.
- b) Geliştirilen politika ve strateji önerilerinden Cumhurbaşkanınca uygun görülenler hakkında gerekli çalışmaları yapmak.
- c) Küresel rekabetin getirdiği ani değişimlere karşı strateji ve politika önerileri geliştirmek,
- ç) Görev alanlarına giren konularda kamu kurum ve kuruluşlarına görüş vermek.
- d) Görev alanlarına giren konularda Bakanlıklar, kurum ve kuruluşlar, sivil toplum ve sektör temsilcileri, alanında uzman kişiler ve ilgili diğer ilgililerin görüşünü alarak uygulanan politikaları ve gelişmeleri izlemek, yapılan çalışmalarla ilgili Cumhurbaşkanına rapor sunmak.

- e) Cumhurbaşkanı programına uygunluk açısından, bakanlıklar ile kurum ve kuruluşların uygulamalarını izlemek ve Cumhurbaşkanına rapor sunmak.
- f) Bakanlıklar, kurum ve kuruluşlar, sivil toplum ve sektör temsilcileri, alanında uzman kişiler ve ilgili diğer ilgililerin davet edilmesi suretiyle genişletilmiş kurul toplantıları yapmak.
- g) Görev alanlarına giren konularda talep, ihtiyaç ve etki analizi yapmak ve/veya yaptırtmak.
- ğ) Cumhurbaşkanınca verilen diğer görevleri yapmak.”

Oldukça önemli görevlere sahip olan politika kurullarının görevlerinden (d) ve (f) fıkralarındaki görevleri müzakereci demokrasinin ilke ve değerleri açısından önemli bir potansiyel taşımaktadır. Bu fıkralardaki görevler iyi değerlendirildiğinde, kamu politikalarının belirlenmesinde birçok alandan ve farklı siyasi görüşlerden oluşturulacak kurullar ve bu kurulların düzenleyeceği toplantılar müzakere sürecinin işlemesine ve kamu politikalarına farklı kesimlerin katılımını sağlayacak bir avantaja sahiptir. İyi işletilmesi durumunda politika kurulları, müzakerelerin, katılımın ve politikaların meşruiyetinin sağlanmasında önemli bir fonksiyon üstlenecektir. Ayrıca (e) fıkrasındaki görevine bakıldığında politika kurullarının, müzakereler ve açık tartışmalar neticesinde oluşturulacak politikaların iyi bir şekilde uygulanıp uygulanmadığı konusunda, bakanlıkları ve kamu kurum ve kuruluşlarını da denetleme yetkisine sahip olduğu anlaşılabacaktır. Burada kilit husus, cumhurbaşkanının objektif ve demokratik bir şekilde hareket ederek politika kurullarını geniş bir yelpazede olacak şekilde teşkil etmesi ve kurulların almış olduğu kararlara saygı duyarak, bu kararları uygulamak için gerekli hassasiyeti göstermesidir. Bu sağlandığında müzakereci demokrasi açısından olumlu bir adım atılmış olunacaktır. Politika kurullarının, yukarıda sayılan görevleri dışında da, 1 sayılı Cumhurbaşkanlığı kararnamesine göre önemli görevleri vardır. Bunlardan bazıları, İnsan Kaynakları Ofisinin, Güvenlik İşleri Müdürlüğünün, İletişim Başkanlığının ve Strateji ve Bütçe Başkanlığının bazı görevlerini icra ederken, politika kurullarının görüşlerini almak zorunda olmasıdır (Akman, 2019, s. 667). Ayrıca politika kurullarına bütçe hazırlama sürecinde de önemli bir sorumluluk verilmiştir. Bu husus kararnameye sonradan eklenmiş ve şu şekilde belirtilmiştir: “Cumhurbaşkanı tarafından belirlenen temel hedef, ilke ve amaçlar çerçevesinde kalkınma planı, Cumhurbaşkanlığı Programı, orta vadeli program, orta vadeli mali plan, Cumhurbaşkanlığı yıllık programı ile sektörel plan ve programları, ilgili kamu idareleri ile Cumhurbaşkanlığı bünyesinde bulunan Politika Kurullarının görüşlerini de almak suretiyle Strateji ve Bütçe Başkanlığı ile müştereken hazırlamak ve makro dengelerini oluşturmak” (Ek: RG-24/7/2018-30488 - CK-13/27 md.) (Akman, 2019, s. 668). Tüm bu hususlar birlikte değerlendirildiğinde; CHS’de politika kurulları önemli bir konuma yerleştirilmiştir ve icra ettiği görevler ve teşkilatlanmasındaki hususlar dikkate alındığında müzakereci demokrasi anlayışının ilke ve değerleri açısından önemli bir potansiyele sahip olduğu değerlendirilmektedir. Ancak yaklaşık yedi yıllık uygulamaya bakıldığında, politika kurullarının tasarlandığı gibi etkin işletilmediği –en azından kamuoyuna yansıdığı haliyle- görülecektir. Cumhurbaşkanı, sistemde tasarlanmasa da kabine toplantıları ile politikalarını oluşturmaktadır. Yürütme çatısı altındaki birçok kurum ve kişi, eski sistemdeki alışkanlıklara göre hareket etmeye devam ettiği gözlemlenmektedir.

6. Sonuç

Liberal demokrasinin yaşamış olduğu rasyonalite krizine, rasyonalite krizinin sonucu olan meşruiyet krizine ve meşruiyet krizinin meydana getirdiği siyasi kararlara katılım için motivasyon krizine ve temsil kurumlarına duyulan güvenin azalması gibi krizlere çözüm olarak Habermas tarafından geliştirilen müzakereci demokrasi anlayışı; ortaya koymuş olduğu çözüm önerileriyle önemli bir perspektif sunmaktadır. Her ne kadar Habermas müzakerelerin icra edildiği kamusal alanın varlığından hareket ederek, kamusal alanı sivil toplum alanına konumlandırırsa da, müzakereci demokrasi anlayışının ortaya koymuş olduğu ilkeler ve değerler siyasi alanda ve devlet otoritesinin karar ve uygulamalarında da uygulandığında, hem katılımın artmasını sağlayacak hem de alınan kararların

demokratikliğini ve meşruluğunu güçlendirecektir. Bu ön kabulden hareket ederek 2017 yılındaki anayasa referandumu ile kabul edilen ve 2018’de uygulamaya başlanan Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine müzakereci demokrasi perspektifinden bakıldığında; birçok eksiklik belirlenmiştir.

Belirlenen bu eksikliklerin başında önceki sistemde meclisin hükümet üzerindeki gensoru ve sözlü soru sorma imkanının ortadan kalkmasıdır. Başkanlık sistemlerinin doğası gereği yürütme ile yasama sert bir şekilde ayrılrsa da ABD’deki başkanlık sisteminde olduğu gibi bakanlar ve üst kademe kamu yöneticileri parlamentonun ilgili komisyonlarında kamuoyuna açık bir şekilde sözlü olarak hesap vermektedirler. CHS’de ise bugüne kadarki pratiğe bakıldığında böyle bir uygulamaya rastlanmamıştır. Cumhurbaşkanına kanun gücünde cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarma yetkisinin verilmesi ve yürütme alanında denilerek geniş bir alanda böyle bir yetkinin tanınması başka bir eksikliktir. Çünkü cumhurbaşkanının bu kararnameleri çıkarırken, muhalif ve uzman kişi ve kurumlarla müzakere etme zorunluluğu olmadığı ve gibi “yürütme alanında” denilerek geniş bir alanda yetkilendirilmesi müzakere süreçlerinin daralması açısından büyük bir eksikliktir. Mevcut durumda cumhurbaşkanının aynı zamanda mecliste çoğunluk açısından birinci durumdaki partisinin başkanı olması da yürütmeyi şahsında temerküz ettiren cumhurbaşkanının yasama sürecini de kontrol etmesine sebep olmuştur. Çünkü siyasi partiler mevzuatı değişmemiş ve parti disiplini gerçeği de hala devam etmektedir. Bu durum yasama sürecinde müzakereci demokrasinin ilkelerinin icra edilmesine engel olmaktadır. Bakanlar ve üst kademe yönetici pozisyonundaki bürokratların atanmasında meclisin onayının aranmaması da bir diğer eksikliktir. Bütçe kanunun meclis tarafından onaylanmaması durumunda bir önceki yılın bütçesinin yeniden değerlendirilme oranına göre artırılarak uygulanması da, yürütmenin yasamayla müzakere etme zorunluluğunu ortadan kaldırması açısından müzakereci demokrasi kuramının ilkelerine aykırı bir durumun oluşmasına neden olmaktadır. CHS’nin bu eksikliklerine rağmen Politika Kurulları ise müzakereci demokrasi kuramının ilkelerinin yönetime yansımaları açısından büyük bir potansiyel taşımaktadır.

Aşağıdaki hususların hayata geçmesi durumunda CHS’nin, müzakereci demokrasi anlayışının değerlerine yaklaşacağı değerlendirilmektedir:

- Bakanların ve üst düzey kamu görevlilerinin atanmasında yasama organının onayının alınması usulünün getirilmesi. Bu sağlandığında cumhurbaşkanı yasama organı ve muhalif kesimlerce müzakere etmek zorunda olacağı gibi bakanlar ve kamu görevlileri görüşlerini ortaya koyarken daha özgüvenli ve özerk hareket edebileceklerdir. Böylece cumhurbaşkanı bakanlarla ve kamu görevlileriyle de müzakere etme gereği hissedecektir.

- Cumhurbaşkanının Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri çıkarırken “yürütme alanında” demek yerine net bir şekilde hangi konularda kararname çıkarabileceğinin sayılması ve sayılan hususlar dışında kararname çıkaramayacağı hususunun getirilmesi, meclisin yetkilerinin genişletilmesini sağlayacaktır. Böylece düzenleyici kuralların olabildiğince yasama organı tarafından ihdas edilmesi sağlanacak, böylelikle meclisteki müzakere süreçleri harekete geçirilecektir.

- Bütçe Kanununa meclisin onay vermemesi durumunda eski bütçenin güncellenerek uygulanması hususu da Anayasadan çıkarılmalıdır. Bu yapıldığında cumhurbaşkanı meclisle ve dolayısıyla muhalif milletvekilleriyle de müzakere etme mecburiyetinde kalacaktır.

- Cumhurbaşkanının siyasi partisi ile ilişkisi de yeniden ele alınmalıdır. Siyasi partisiyle ilişkisi devam etse de siyasi partisinin başkanlığını da yürütebilmesi hususu yürürlükten kaldırılmalıdır. Böylece milletvekillerinin ve dolayısıyla meclisin üzerinde cumhurbaşkanının baskısı azalacaktır. Bunun yanında parlamenter sistemin bir sonucu olan parti disiplini de siyasi partiler kanunu ve diğer mevzuatı değiştirilerek ortadan kaldırılmalıdır. Bu değişiklik yapıldığında meclisteki müzakere süreçleri daha özerk ve demokratik hale gelecektir.

- CHS’de tasarlanan politika kurullarının müzakereci demokrasi açısından taşıdığı potansiyel, pratiğe geçirilmelidir. Kamu politikalarının oluşumunda oldukça önemli görevlere sahip olan politika kurulları teşkil edilirken cumhurbaşkanının demokratik ve objektif kriterlere riayet etmesi ve bu kurullarda müzakere ve tartışma neticesinde alınan kararlara yine cumhurbaşkanının saygı duyarak uygulaması kilit bir husustur. Cumhurbaşkanlarının bu konuda hassasiyet göstermeleri sağlanmalıdır.

Sayılan bu öneriler hayata geçirildiğinde CHS’nin müzakereci demokrasi kurumunun ilkelerine daha uygun hale gelebileceği ve çoğulcu bir yapıya kavuşabileceği değerlendirilmektedir. Bu sağlandığında ise hem halkın yönetime ve demokratik kurum ve kuralların icra edilmesi sürecine katılımının sağlanabileceği hem de CHS’nin demokratik meşruiyetinin güçleneceği mütalaa edilmektedir. Ayrıca demoratik meşruiyeti güçlenen CHS’nin daha kurumsal bir yapıya bürünmesi sağlanarak, yönetimde keyfilğin ve partizanlaşmanın önüne geçilebileceği gibi, demokratik bir şekilde oluşturulan yürütme ve yasama erklerinin üzerinde, demokrasiye ve hukuka aykırı bir şekilde hareket eden vesayet odaklarının oluşumunun da engellenebileceği düşünülmektedir.

Kaynakça

- Akçakaya, M., & İlhan, K. (2021). Bürokrasi-siyaset ilişkisi bağlamında başkanlık ve cumhurbaşkanlığı hükümet sistemlerinin incelenmesi. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23(3), 589-624.
- Akçakaya, M., & Özdemir, A. (2018). Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi ve siyasal istikrar. *Third Sector Social Economic Review*, 53(3), 922.
- Akman, Ç. (2019). Policy councils in the presidential government system: An evaluation through social policy councils. *Route Educational and Social Science Journal*, 6.
- Benhabib, S. (1999). "Müzakereci bir demokratik meşruiyet modeline doğru". İçinde S. Benhabib (Ed.), *Demokrasi ve farklılık siyasal düzenin sınırlarının tartışmaya açılması* (pp. 101-139). İstanbul: Demokrasi Kitaplığı.
- Bulut, S. (2009). Üçüncü dönem demokrat parti iktidarı (1957-1960): Siyasi baskılar ve tahkikat komisyonu. *Gazi Akademik Bakış*, (04), 125-147.
- Button, M., & Mattson, K. (1999). Deliberative democracy in practice: Challenges and prospects for civic deliberation. *Polity*, 31(4), 609-637.
- Can, O. (2020). Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin hukuki rejimi anayasa mahkemesi yaklaşımı. *Anayasa Yargısı*, 37(1), 133-192.
- Cohen, J. (1997a). "Deliberation and democratic legitimacy". İçinde J. Bohman, Rehg, William (Ed.), *Deliberative democracy: Essays on reason and politics* (pp. 67-93). London: The MIT Press.
- Cohen, J. (1997b). "Procedure and substance in deliberative democracy". İçinde J. bohman, Rehg, William (Ed.), *Deliberative democracy: Essays on reason and politics* (Vol. 95, pp. 407-439). London: The MIT Press.
- Coşkun, M. K. (2007). *Demokrasi teorileri ve toplumsal hareketler*. (çev.). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Dağıstanlı, H. C., & Sarıca, A. (2025, Temmuz 6). Cumhurbaşkanlığına bağlı ofis ve politika kurullarına ilişkin düzenlemeler Resmi Gazete'de. *Anadolu Ajansı*. <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/cumhurbaskanligina-bagli-ofis-ve-politika-kurullarina-iliskin-duzenlemeler-resmi-gazetede/3522186>
- Demirbağ, C. (2019). Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde yasama organı, yasama süreci ve yasama sürecinde yasama-yürütme ilişkisi. *Yasama Dergisi*, (39), 13-50.
- Erdoğan, M. (2012). Müzakereci demokrasi ve sınırları. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22, 25-43.
- Erdoğan, M. (2016). *Başkanlık sistemi, Latin Amerika tecrübesi ve Türkiye*. Liberal Perspektif Analiz.
- Gözler, K. (2000). *Türk anayasa hukuku*. Bursa: Ekin Kitapevi.
- Gözler, K. (2016). Elveda kuvvetler ayrılığı, elveda anayasa 10 aralık 2016 tarihli anayasa değişikliği teklifi hakkında bir eleştiri. *Ankara Barosu Dergisi*, (4), 25-36.
- Gözler, K. (2017). Cumhurbaşkanlığı sistemi mi, başkanlık sistemi mi, yoksa neverland sistemi mi? 16 nisan'da neyi oynayacağız? *Türk Anayasa Hukuku Sitesi*. <http://www.anayasa.gen.tr/neverland.htm> (Erişim tarihi: 07.09. 2020).
- Gözler, K. (2019). Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin uygulamadaki değeri: Bir buçuk yıllık bir bilanço. *Türk Anayasa Hukuku Sitesi*.
- Gül, H. (2018a). *1923'ten 2018'e Türkiye'de hükümet sistemi*. İstanbul: Efe Akademi.

- Gül, H. (2018b). 1982 Türkiye cumhuriyeti anayasası'nda cumhurbaşkanlığı'nın denge–denetleme makamı olarak analizi. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 122-136.
- Gülener, S., & Miş, N. (2017). Cumhurbaşkanlığı sistemi. *Seta Analiz*, 190, 7-25.
- Habermas, J. (1995). Kamusal alan: Ansiklopedik bir makale. *Birikim Dergisi*, 70, 62-66.
- Habermas, J. (1997). Popular sovereignty as procedure. İçinde J. Bohman, Rehg, William (Ed.), *Deliberative democracy: Essays on reason and politics* (pp. 35-65). The MIT Press.
- Habermas, J. (2005). Concluding comments on empirical approaches to deliberative politics. *Acta politica*, 40(3), 384-392.
- Kazancı, M. (2014). Against habermasian de(a)liberation. *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, (18), 173-188.
- Menek, A. (2016). 28 şubat: Postmodern darbe. *Şehir ve İrfan Araştırmaları Dergisi*, (2), 138-149.
- Mouffe, C. (1999). Deliberative democracy or agonistic pluralism? *Social Research*, 66(3), 745-758.
- Özcan, F. Y. (2011). Birinci Büyük Millet Meclisi'nde muhalefet: İkinci grup. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, (1), 33-54.
- Özer, Y. (2015). Ab'ye üyelik sürecinde Türkiye'de demokratikleşme. *Marmara Üniversitesi Avrupa Araştırmaları Enstitüsü Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 23(2), 143-168.
- Öztürk, N. K. (2019). Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin temel dinamikleri. *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi*, 6(15), 69-87.
- Pustu, Y. (2007). Osmanlı-Türk devlet geleneğinde modernleştirici unsur olarak bürokratik elitler. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(2), 197-214.
- SDE. (2018, Temmuz 4). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde teşkilat şeması nasıl olacak? *Stratejik Düşünce Enstitüsü (SDE)*. <https://www.sde.org.tr/siyaset/cumhurbaskanligi-hukümet-sisteminde-teskilat-semasi-nasil-olacak-haberi-5647>
- Sevinç, M. (2002). Güncel gelişmelerin ışığında, 1982 anayasasına göre cumhurbaşkanı. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 57(02).
- Sobacı, M. Z., & Köseoğlu, Ö. (2018). *Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde üst kademe yöneticiler*. İstanbul: Seta Yayınları.
- Sobacı, M. Z., Miş, N., & Köseoğlu, Ö. (2018). Türkiye'nin yeni yönetim modeli ve cumhurbaşkanlığı teşkilatı. *Seta Perspektif*, 206, 1-6.
- Tunç, H. (2008). Demokrasi türleri ve müzakereci demokrasi kavramı. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 12(1), 1113-1132.
- Ün, L. (2021). Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin türk kamu maliyesine etkisi. *Abant Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(2), 299-315.
- Yayla, A. (2017). Anayasa değişikliği teklifine kısa bir bakış. *Liberal Düşünce Dergisi*, (85), 121-136.
- Yıldırım, M. (2019). Sivil-asker uyumunun anayasa yapım siyasetine etkisi: 1971-1973 anayasa değişiklikleri. *Liberal Düşünce Dergisi*, 24(93), 35-58.
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasası
<https://mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=2709&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>

1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi
<https://mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=1&MevzuatTur=19&MevzuatTertip=5>

Makale Bilgi Formu

Çıkar Çatışması Bildirimi: Yazar tarafından potansiyel çıkar çatışması bildirilmemiştir.

Yapay Zeka Bildirimi: Bu makale yazılırken hiçbir yapay zeka aracı kullanılmamıştır.

İntihal Beyanı: Bu makale iThenticate tarafından taranmıştır.